

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANA BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ'DEN ADALET PARTİSİ'NE
TÜRK SİYASAL HAYATINDA MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE VE TARTIŞMALARI
(1950-1969)

Yüksek Lisans Tezi

Nazlı Elif Geyveli

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANA BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ'DEN ADALET PARTİ'Sİ'NE
TÜRK SİYASAL HAYATINDA MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE VE TARTIŞMALARI
(1950-1969)

Yüksek Lisans Tezi

Nazlı Elif GEYVELİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Neşe Özden

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANA BİLİM DALI

Nazlı Elif GEYVELİ

DEMOKRAT PARTİ'DEN ADALET PARTİ'Sİ'NE
TÜRK SİYASAL HAYATINDA MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE VE TARTIŞMALARI
(1950-1969)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....
.....

İmzası

.....
.....

ÖNSÖZ

Muhafazakâr düşünce, dünya siyasetinde Aydınlanma süreci ve sonrasında etkileşerek kendini daha belirgin unsurlarıyla hissettirmiştir. Genel itibariyle, muhafazakâr duruşa sahip siyasal partiler sıklıkla iktidarı ellerinde bulundurmuş, benimsedikleri değerlerle toplumu etkisi altına almayı başarmışlardır.

Mevcut çalışmada, tarihsel derinliği yakalamak amacıyla, muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olan 18. yüzyıldan itibaren Aydınlanma düşüncesi, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nin etkileri kısaca incelenmiş ve bu olgulara bir tepki olarak doğan muhafazakâr düşüncenin şekillenmesindeki rolü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu olgulara tepki olarak doğan muhafazakâr düşüncenin kendine özgü değerleri dikkat çektiği hususlar irdelenmiştir. Bu değerlerden öne çıkan unsurlar –genel hatlarıyla– gelenekler, inanç ekseninde din anlayışı, ahlaki düzen ve antikomünizm şeklinde belirmiştir. Bu değerler başta olmak üzere oluşturulan muhafazakâr düşünce eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğunda da etkisini hissettirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda farklı siyasal akımlar içinde gelişen muhafazakâr düşünce Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasının ardından ise siyasal hayatta gerçek ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Muhafazakâr düşüncenin Türkiye'de şekillenmesinin ve önde gelen temsilcilerinin fikirlerinin aktarıldığı bölüm tezin giriş kısmında ele alınmış, böylece tezin odaklandığı 1950-1969 dönemlerine gelen sürece giriş kısmında sınırlı şekilde yer verilmiştir.

Birinci bölüm Demokrat Parti'ye ayrılmış, 1950-60 dönemine yoğunlaşmıştır. İlk etapta DP'nin parti programları ile muhafazakâr düşüncüyü nasıl harmanladığı üzerinde durulmuştur. Böylece kurucu metin olan parti programları ile DP'nin nasıl bir siyasal düşüncüyü benimseyip yol alacağı irdelenmiştir. Muhafazakâr düşüncenin

ağırlığını hissettirdiği parti programlarından sonra dönem içerisinde DP'nin muhafazakâr değerlerle olan iletişimi incelenmiştir. Muhafazakâr düşüncenin geleneklere, inanç ekseninde din anlayışına, ahlaki düzene ve antikomünist tutumlarına DP'nin bakışı, parti ve muhafazakârlık bağlamında ele alınmıştır. Muhafazakâr kanadın görüşlerine yer verildikten sonra ise muhalif gazete ve dergiler incelenerek eleştiriler değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm ise Adalet Partisi kapsamındaki muhafazakâr düşüncenin tarzına ayrılmıştır. 1961-1969 süreci incelenirken kronolojik sıra takip edilmiş, öncelik parti programlarına ve bu programlardaki muhafazakâr düşünce unsurlarına ayrılmıştır. Ardından da daha önceki bölümde yapıldığı gibi muhafazakâr değerler ile AP'nin yakınlığına ve tartışmalı konulara yer verilmiştir. Tez boyunca yapılan incelemelerle Demokrat Parti'den Adalet Partisi'ne Türk siyasal hayatında muhafazakâr düşünce ve bu çerçevedeki tartışmalı konuları, tezin belirlediği muhafazakârlık değerleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Bu tezin tamamlanmasında desteğini hiç esirgemeyen, her aşamasıyla yakından ilgilenen tez danışmanım Prof. Dr. Neşe ÖZDEN'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu zamana kadar hep yanımda olan aileme de ayrıca teşekkür ederim.

Bu tez Atatürk Kültür Merkezi bursu desteği ile hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ: Muhafazakâr Düşünce	1
I. BÖLÜM: Demokrat Parti ve Muhafazakâr Düşüncenin İzdüşümleri (1950-1960)	23
I.I. Demokrat Parti Programlarında Muhafazakârlık Temaları (1946-1949)	24
I.II. Demokrat Parti ve Muhafazakâr Değerler (1950-1960)	36
I.II.I. Geleneklerin Önemi	36
I.II.II. Din Anlayışı	44
I.II.III. Ahlaki Düzen	51
I.II.IV. Özgürlükler Çerçevesinde Komünizm Eleştirisi	57
I.III. Eleştirel Bir Bakışla DP ve Muhafazakâr Düşünce (1950-1960)	63

II. BÖLÜM: Adalet Partisi ve Muhafazakâr Düşüncenin İzdüşümleri	
(1961-1969)	80
II.I. Adalet Partisi Programlarında Muhafazakârlık Temaları	
(1961-1969)	80
II.II. Adalet Partisi ve Muhafazakâr Değerler (1961-1969)	90
II.II.I. Geleneklerin Önemi	92
II.II.II. Din Anlayışı	96
II.II.III. Ahlaki Düzen	100
II.II.IV. Demokratik Gelenek Esasında Komünizm Eleştirisi	104
II.III. Eleştirel Bir Bakışla AP ve Muhafazakâr Düşünce (1960-1969)	108
SONUÇ	119
KAYNAKLAR	122
EKLER	133
ÖZET	151
ABSTRACT	152

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AP	: Adalet Partisi
B.	: Birleşim
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
çev	: Çeviren
der	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
hızr	: Hazırlayanlar
O.	: Oturum
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Y	: Yıl
ZC	: Zabıt Ceridesi

Giriş: Muhafazakâr Düşünce

Muhafazakâr düşüncenin ortaya çıktığı 18. yy'da insanlar daha önce benzeri yaşanmamış bir devrimle karşı karşıyaydı. Gelecek kaygısı, endişe, güvensizlik ve kaosu yaşadığı bu dönemde muhafazakârlık insanlara istikrar, süreklilik, gelenek ve geleneksel kurumlar aracılığıyla sağlanan güvenli bir ortam düşünceleriyle şekillenmişti. Muhafazakâr düşünce başlangıcını; 1789 yılında Edmund Burke'un Fransa'daki bir dostuna devrimle ilgili düşündüklerini anlattığı mektuplara dayandırmaktaydı.¹ Bu bağlamda Burke'un Fransız dostu Charles Jean François Depont'a yazdığı mektuplardan oluşturulan *‘‘Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler’’* adlı kitap, muhafazakârlığın temel çerçevesini çizmesinin yanında muhafazakâr düşünce geleneğini ortaya çıkaran Fransız Devrimi'ne de ağır eleştiriler içermektedir. Bu mektupta Burke, kendi düşüncelerini ve Fransız Devrimi'ne yönelik bakış açısını aktarırken bir yandan muhafazakârlık düşüncesinin temellerini atmaktaydı.

Muhafazakâr düşüncenin doğmasında kendisinden önce ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi², Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi etkili olmuştu. Bu

¹ Edmund Burke; (1729-1797) İngiltere Avam Kamarasında uzun yıllar milletvekilliği yapmış İrlandalı-İngiliz siyaset adamı ve filozof olan Burke özellikle Fransız Devrimi'ne karşı olmasıyla ve Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin bağımsızlık hareketine verdiği destek ile bilindi. *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* adlı eserinde bu devrime eleştiriler yöneltti. Yazdığı birçok kitap muhafazakâr fikriyatın temel eserleri haline geldi. Toplumsal reformların evrimsel bir süreçte gerçekleştirilmesi konusundaki ısrarı ve devrimsel topyekûn değişim planlarına karşı çıkması onu birçok açıdan muhafazakâr düşüncenin kurucu babası olarak anılmasını sağladı. Burke estetik üzerine felsefi çalışmalarda yaptı ve Annual Register adlı siyasi dergiyi çıkardı. Bkz: Edmund Burke, **Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler**, çev: Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016.

² Aydınlanma düşünürlerine göre insan, düşünme işini bir kenara bırakıp gönüllü bir ergin olmayışı seçmişti. İnsanı bu seçime götüren ise siyasal iktidardır. Başta din olmak üzere çeşitli kurumlardan, geleneklerden, dogmalardan, kurallardan yararlanan siyasal iktidar halkı sersemleştirmiş ardından da özgürlük olan birinci doğasını unutturmuştu. Mehmet Ali Ağaoğulları, *‘‘Ergin Olmayıştan Kurtuluş Ya Da SAPERE AUDE’’ Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s:519. Diğer bir deyişle, insanın kendi

olguların toplumda yarattığı kopuş, geçmişin sürekliliğinin bozulması, bir tepki doğurmuş ve bu muhalif duruş Muhafazakârlığı oluşturmuştu. Muhafazakâr düşüncenin doğmasında etkili olan Aydınlanma düşüncesinin temeli akla dayanmaktaydı. İnsanın kendi aklı ile her şeyi anlayabileceğine duyulan inanç Kant’a göre Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturmaktaydı.³ Muhafazakâr düşünce ise akademisyen Mehmet Vural’a göre bu; “*kendi kendine yeten aklın gücüne duyulan sınırsız ve küstahça güvene karşı doğrudan bir tepki olarak doğmuştu.*”⁴

Aydınlanma düşüncesinin temelinde yer alan akıl tamamen bağımsız bir olgu olarak yer almaktaydı.⁵ Bu bakış açısı, akademisyen Fatih Duman’a göre bireysel ve toplumsal yaşamı anlamlandırma da ve düzenleme de inanç, vahiy, duygu, önyargı, içgüdü vb. gibi kategoriler yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olarak aklı ve aklın düzenini ön plana çıkartmaktaydı.⁶ Muhafazakârlar ise aydınlanmanın bu aklına karşı çıkmaktaydı. Çünkü akıl tek başına olguları anlamlandırma da yeterli değildi. Muhafazakârlara göre bilgi, geçmişe ve tecrübeye dayanmaktaydı.

doğasından kopması hali yüzünden özgürlük, Aydınlanma filozofları açısından büyük önem taşımaktaydı. Özgürlüğü gerçekleştirmek için Aydınlanma filozofları eski içi boş inançların, kalıpların, kuralların yıkılması gerektiğini savunmaktaydılar. Bu nedenle Fransız Devrimi Aydınlanma Çağının ulaştığı doruk nokta olarak kabul görmekteydi. Çünkü *Ancien Regime* olarak tanımlanan eski kurumların, geleneklerin kökten değişime uğratılması ideali bu devrimle gerçekleşmişti.

³ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir?”, **Liberal Düşünce**, çev; Atilla Yayla, C.10, No: 38-39, Bahar-Yaz 2005

⁴ Mehmet Vural, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık**, Elis Yayınları, Ankara 2003, s:13

⁵ Ancak muhafazakârlar insanı sade kendi akılları ile yaşatmaktan da korkmaktaydılar. Nitekim Burke, “*her insana düşen akıl hissesinin küçük olmasından ve bireylerin ulusların ve asırların sermayesinden ve birikiminden yararlanacaklarından şüphe ederiz*” diye açıklamaktaydı. İnsan aklı aydınlanmadakinin aksine muhafazakârlara göre sınırlıydı. Geçmişle desteklenmeliydi. Edmund Burke, **Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler**, çev: Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016, s:129

⁶ Fatih Duman, “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği; Fransız Aydınlanması versus İskoç Aydınlanması”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.61, No: 1, 2006, s:121

Hayatın karmaşık doğası insanı sınırlamakta sırf akılla, soyut önermelerle bir sonuca ulaşılammamaktaydı. Akademisyen Doğu Ergil'e göre akılcılık muhafazakârlar için, o alanı oluşturan insan eyleminin dayandığı geleneklere bağılıktı. Bu bağılılık söz konusu eylem alanında tutarlılığı sağlarken onu daha da mükemmelleştirmekteydi.⁷ Muhafazakâr düşüncede kusursuz, günahsız bir insan betimlemesi yapılmamaktaydı. İnsan doğası gereği kusurluydu. Ama bu insan tek başına var olmadığını bilerek geçmişin bilgi ve birikimine sırtını yaslayarak gelenek, hukuk, din, aile, devlet gibi olgular ile erdemli bir kişilik haline gelmekteydi. İnsanı nizama getirecek bir düzen şarttı. Bu nedenle muhafazakârlıkta devlet ve onun kuralları önemliydi.

Aydınlanma düşüncesinde aklın bilimselliği ile sürekli bir ilerleme isteği söz konusuydu. Muhafazakârlar ise bilinmeyenden korkmaktaydı. Çünkü yaşanan düzenin en iyi düzen olduğu düşüncesine sahiplerdi. Salt insan aklından çıkan gelecek tahayyüllerinin geçmişin tecrübeleriyle birikimiyle oluşan bir düzenden daha iyi olabileceğine inanmazlardı. Toplum, devlet, gelenek gibi olgular çok hassas bir yapıda kabul edildiğinden dışarıdan bir müdahale de bulunulmasının tüm sistemi alt üst edebileceğine inanmaktaydılar. Bu yüzden de büyük değişiklikler yerine toplumun sürekliliği içerisinde kendiliğinden meydana gelen aşamalı değişimleri savunmaktaydılar.

Süreklilik içerisinde bir gelişimi ve ilerlemeyi savunan muhafazakâr düşünür Russell Kirk için, süreklilik topluma istikrar ve devamlılık sağlayan kalıcı çıkarlar ve inançlar tarafından oluşturulurken bu süreklilik olmadığı zaman toplumu yaşatan

⁷ Doğu Ergil, “Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.41, S:1, 1986, s:274

kaynaklar kurumakta ve toplum anarşi ortamına sürüklenmekteydi.⁸ Öte yandan ilerlemeyi, gelişmeyi reddeden bir toplumsa ayakta kalamazdı. Muhafazakârlar, asıl olarak ilerlemek için geçmişi yok etme anlayışına karşı çıkmaktaydı. Geçmişe her bir başkaldırış ilerleme sayılmamalıydı. Bir üst aklın planı ile bir değişimi değil tamamen doğal akışın bir sonucu olarak değişimi desteklemekteydiler.

Toplum ve insan çok girift bir yapıydı ve onlara her türlü büyük müdahale öngörülemez neticelere sebep olabilmekteydi. Böylesi bir yapıya sırf akılla, mantıkla, matematikle müdahale etmek mümkün olmadığı gibi doğru da değildi. Müdahaleye gerek kalmadan da toplum kendi ritminde ve akışında ilerlemekteydi. Bu akışa dışarıdan müdahalelerde bulunulmaması gerekmekteydi. Hüseyin Şeyhanlıoğlu tezinde ise iyi düzen tüm iyi işlerin temeli idi, tabiatın belli bir nizamı vardı ve siyaset, keşfedilebilir yasalara tabiydi demektedir.⁹

Her bir bireyin eylemi bütünsellik içerisinde değişiklikler meydana getirip geleceği etkilemekteydi ama bunlar küçük ve toplum tarafından özümsenebilen değişikliklerdi. Öngörülemeyen büyük ve ani değişiklikler ise toplum tarafından içselleştirilememekteydi. Düzen ve nizam bozulurken toplumu bir arada tutan bağı da kırmakta doğal düzeni tahrip etmekteydi. Geçmişle bağı kopartan değişimler Burke’ün dediği gibi muhafazakârları;

“... Nefret ve korkuyla doldurmaya yetiyor. Sahip olduğumuz her şeyin atalarımızdan aldığımız bir miras olmasını arzu ediyoruz. Bu miras ve soy

⁸ Russell Kirk, “Süreklilik ve Değişim”, **Muhafazakâr düşünce**, çev; Faruk Çakır, Eylül 2015, **Permanence and Change, Prospects for Conservatism**, Regnery Publishing, Washington 1989, s:22-25, Bkz: <http://www.muhamfazakar.com/sureklilik-ve-degisim/> E.T. 18.08.2016

⁹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakârlık**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009, s:40

sayesindedir ki orijinal bitkimize yabancı bir filiz aşılammaya dikkat ediyoruz. Gerçekleştirdiğimiz ıslahatlar eski olana saygı prensibi çerçevesinde yürütülmüştür.’’¹⁰

Muhafazakârlar geçmişe büyük bir hürmet duymakta, insan yaşamını etkileyebilecek olan büyük ve ani değişimlere duyulan korku ise onları var olanı muhafaza etmeye yöneltmekteydi. Ama değişim kaçınılmaz olduğunda radikallikten uzak adımlarla bir yenileşmeyi savunmaktaydılar. Geçmişle bağı koparmamak devamlılığı sağlamak temel amaçtı. Burke için ‘*haklı olsun ya da olmasın devrim, fikir sahiplerinin ve iyi insanların başvuracağı en son çaredir.*’¹¹

Tecrübe sahibi olunan kurumlar, alanlar her zaman hiç denenmemiş tercih edilmekte, yılların birikimi ile geliştirilen düzen ve bu düzenin kurumları ile gelenek gibi manevi yapılar çok titiz bir emeğin ürünü sayılmaktaydı. Geçmişten güne aktarılanlar tüm insanlığın mirasını ve bağını oluştururken bu düzeni belirsiz bir gelecek uğruna yıkmak muhafazakârlar için tüm birikimi de alıp götürmek demekti. İyileştirici adımlar ancak gelişme, süreklilik ile sağlandığında meydana gelirdi. Muhafazakârlar hiçbir yeniliğin bulunmadığı inancını taşımaktaydılar. Onlar, geçmişin birikimlerini muhafaza ederek geliştirdiklerini düşünmekteydiler. Düzen asıl olarak Tanrı’nın düzeniydi. Ve insanlar o düzen içinde kendi kusurlu yanlarıyla vardı.

¹⁰ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:57

¹¹ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:57

Aydınlanmacı düşünürler dine de mesafeliydi.¹² Muhafazakârlıkta ise inanç daha özelde ise din toplum için olmazsa olmaz bir olguydu. İnsanın maneviyatıydı. İnsanın ruhsal ve psikolojik olarak sağlıklı olmasını sağlarken devletle toplum arasında da bir bağ kurmaktaydı. Din adamları ise topluma hizmet için varlardı. Öte yandan yok edilmeye çalışılan din gerçekten yok edilirse yerine konulacak bir alternatif yoktu. Dinin yarattığı boşluğu hiçbir şey dolduramamaktaydı. Burke’a göre;

“Mevcut güçten pay alan herkesin aslında himaye altında hareket ettikleri ve bu himayeden kaynaklanan sebeplerle davranışlarından dolayı o büyük Efendi’ye, Yaraticıya ve toplumun kurucusuna karşı hesap verme durumunda olduğu düşüncesini güçlü ve ciddi bir şekilde hissetmesi gereklidir.”¹³

Yönetimdekilerin yüce bir güce hesap verme durumunda olduklarını hissetmeleri onların halka karşı merhametli ve adil olmalarını sağlarken en üst mertebe de bulunan “Efendi”nin de kendisini cezalandırabileceğini bilmesi yönetimi frenleyen en büyük unsur olmaktaydı. Bu nedenle din ve devlet birbirine bağlıydı.

Aydınlanma düşüncesi kiliseyi ve din adamlarını siyasi iktidarın üstünde bir güç değil siyasal iktidara tabii kılınması gereken bir tebaa olarak görmekteydi. Bu nedenle dinin, Hristiyanlığın ve Tanrı’nın; siyasal alanın dışına çıkartılması artık gücünü Tanrı’dan alamayan kralları yeni bir meşruluk arayışına itti. Bu arayışın

¹² Kiliseyi pek çok savaşın ve kötülüğün suçlusu olarak görerek hoşgörüyü ön plana çıkaran filozoflara göre din özelde ise Hristiyanlık iktidatlarını güçlendirmek isteyen din adamlarının elinde bir araçtı ve bu araç halkın cahil kalmasını amaç edinerek cehalet üretmekteydi.

¹³ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:136

sonucunda ise ‘‘*halk*’’ cevabına ulaşıldı.¹⁴ Muhafazakâr düşüncede ise halkın iktidarın tek meşru kaynağı olması durumu sistemi sakatlamaktaydı, geçmişten gelen hakların da kullanımını engellemektedir. Yeterli bilgi ve birikime sahip olmayan halkın tercihleri her zaman doğru olmayabilirdi. Bu nedenle kitle demokrasisi yerine muhafazakârlık bir seçkinci anlayış getirmişti. Kabiliyetleri ve yetenekleri ile toplumun öne çıkan kesimlerine bir görev yüklemeyi tercih ederek topluma liderlik anlayışını savunmaktaydı.

Muhafazakâr düşüncenin ilk dönemlerinde etkili olan bu *doğal aristokrasi*¹⁵ fikri; örnek bireylerden oluştuğu düşünülen kümenin bireylerine bir sorumluluk yüklemekteydi. *Noblesse oblige*¹⁶ ile ifade edilen bu fikirle bu kümedekiler toplum mirasının taşıyıcılığını yapmaktaydılar. Bu küme toplumsal devamlılık için vazgeçilemezdi. Onu yok edebilecek eşitlik gibi kavramlara da muhafazakârlar karşı çıkmaktaydılar. Muhafazakârlara göre herkes farklı vasıflar içerisinde ve farklı konumdaydılar. Doğa ya da Tanrı’nın düzeni böyleydi. Bu düzen içerisinde herkes aynı değildi ve böylesi bir düzeni eşitlemeye yönelik her davranış doğal dengeyi de bozmaktaydı.

Herkesin en iyi olduğu işte kalmasını savunan muhafazakârlar, siyaseti kitlelere emanet etmemektedir. Siyaset ve devlet işleri; seçkinlere, elitlere aitti. Bu nedenle Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan kitle demokrasisine ve genel seçimlere kuşku

¹⁴ Toplum sözleşmesi, siyasal sözleşme, rıza gibi kavramları literatüre katarak kralın iktidara gelmesi ve iktidarını sürdürmesinde halkın onayı, siyasal meşruluğun zeminini teşkil etti.

¹⁵ Doğal aristokrasi: Kabiliyet ve liderliğin çaba veya kendi kendisini geliştirme yoluyla elde edilemeyeceği, bunun doğuştan gelen ya da fitri bir nitelik olduğu fikridir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Andrew Heywood, a.g.e. , 2007, s:68

¹⁶ Noblesse oblige: Fransızca kelime anlamı olarak soyluların yükümlülüğü; genel anlamda daha az talihli veya daha az imtiyazlı olanları koruma veya onlara yol gösterme sorumluluğu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Heywood, a.g.e. , 2007, s:68

ile bakmaktaydılar. Çünkü bu sistemler muhafazakârlara göre toplumun en altındakilerini en tepeye çıkarma tehlikesini barındırmaktaydı. Devlet yönetimine halkın katılımını hoş karşılamamalarını muhafazakârlar, insanların günlük ve iş hayatlarıyla sınırlı bir alanda yaşadıklarından hareketle devlet gibi karmaşık bir yapının karar mekanizmalarında doğru cevaplara ulaşamayacaklarını ifade ederek açıklamaktaydılar. Yeterli bilgi birikimine sahip olmayan halk, seçimlerle kabiliyetsiz, yeteneksiz kişilerin iktidar olabilmelerini sağlayabilirdi. Tabii ki bu düşünce ilerleyen süreçte, kitle demokrasisinin yerleşmesi ile değişti. Sosyolog Karl Mannheim'in tabiriyle, yenedünyaya uyum sağlayan muhafazakârlık, başlangıçtaki aristokratik ilkelerini kaybederek demokratik oy hakkını, çağdaş demokrasiyi ve ekonomik alanda laissez faire ilkelerini kabul etti.¹⁷ Bu yeni muhafazakârlık liberalizme yakın bir çizgiye geçti. Keza eskiden de liberalizmin iktisat konularında bir fikir birliği söz konusuydu. Ama artık bireysel girişimcilik, Ergil'e göre, hiçbir mazeret ya da otoriteyle geri alınamayan kişisel hak ve özgürlükler ile bireyin bağımsızlığını ve yaratıcılığını engellemeyen gölge devlet muhafazakârlığın önde gelen değerleri oldu.¹⁸

Ahlak konusunda ise Aydınlanma filozofları insanın mutluluğunu temel almaktaydı.¹⁹ Muhafazakâr düşünce insanın kendi mutluluğu peşinde koşup sadece kendisi için var olduğu düşüncesine ise karşı çıkmaktaydı. Muhafazakârlar için bireyler toplumun bir parçasıydı ve toplum bir bütünlük teşkil etmekteydi. Geçmiş bireyleri birbirine bağlarken ortak bir uyum da yaratmaktaydı.

¹⁷ Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, çev: Mehmet Okyavuz, Epos Yayınları, Ankara 2002, s:251

¹⁸ Doğu Ergil, “Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.41, S:1, 1986, s:286

¹⁹ Burjuvazinin bireyciliği burada ana temaydı. Kişi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeliydi. Bireyin mutluluğu ise az ya da çok önemli değil başkalarının da mutluluğuna bağlı olduğundan akıllı insanlar erdemli davranarak yani başkalarına da iyi davranarak kendi çıkarını maksimize etmekteydi.

Muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olan ikinci olgu ise Sanayi Devrimi idi. Sanayi Devrimi akademisyen Bekir Güzel'e göre insan ve hayvan gücüne dayanan üretimden makine gücüne dayanan üretime geçişi ifade etmekteydi.²⁰ Tüm ekonomik yapı ve üretim ilişkileri bu devrimle değişmişti. Akademisyen Oral Sander'e göre makine kullanımının yaygınlığı ile büyük fabrikalar kurulmuş, temelde tarım işçisi olan Avrupa toplumu fabrikalarda çalışan işçilere doğru evrilmişti.²¹ İktisatçı İdris Küçükömer ise serf durumundaki köylüler ihtilaller ile yurttaş durumuna geldiğinde toprakla bağları kesildiği gibi hür bir şekilde dolaşım içerisine girdi ve ellerinden kayıp giden topraklarla hür olan bu yurttaşlar fabrikalarda ucuz emek gücü olarak görüldü demektedir.²² İş bulmak için köylerin terk edilerek şehre göçün yaşanması ile ise insani ilişkilerin değişimi gerçekleşmişti.

Yeni oluşan ilişkiler ağı ile eski toplum yapısında kırılmalar meydana gelmişti. Muhafazakârlık üzerine araştırmaları bulunan Baral Dural'a göre muhafazakârlar, Sanayi Devrimi'nin manevi, ahlaki ve entelektüel kazançları yıkıma uğrattığını ve insanı öz benliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığını düşünmekteydi.²³

Muhafazakârlığı doğuran olgulardan sonuncusu ise Fransız Devrimiydi. Aydınlanma Filozoflarının büyük düşünsel etkisinin bulunduğu bu devrim özgürlük,

²⁰ Bekir Güzel, "Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola'nın Germinal Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği**, C.7, S.33, 2014, s:158

²¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara 2009, s:209-210

²² İdris Küçükömer, **Batılama Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul 2006, s:17-24

²³ Baral Dural, **Başkaldırı ve Uyum Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu**, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2005, s:41

eşitlik, kardeşlik sloganıyla kendini ifade etmişti. Kral ve kraliçe giyotine gönderilmiş *Ancien Regime* ile tüm bağlar koparılmıştı.

Muhafazakâr düşünce devrim fikrine baştan karşı çıkmaktaydı. Çünkü devrim gibi köklü, radikal ve ani değişimler toplumsal yapıyı bozmaktaydı. Bu nedenle muhafazakârlar geçmiş ve gelecek arasındaki bağa önem vererek toplumun içinden doğan aşamalı değişimleri savundular. Muhafazakârlara göre zaten değişim toplumun kendi iç dinamikleri ile gerçekleşmekteydi dışarıdan böylesi müdahalelere ise hem gerek yoktu hem de topluma zarar vermekteydi. Eskiye yok edecek uygulamalar yerine aşamalı uygulamaları, restorasyonları ve reformları savunan muhafazakârlar çok daha yumuşak bir şekilde gerekli değişikliklerin yapılabileceğini söylemekteydiler.

Devrim taraftarlarının tüm geçmişi başarısızlık olarak görmelerinin devrimleri özellikle de Fransız Devrimi'ni sorunlu hale getirdiğini düşünen muhafazakârlar, devrimcilerin özgürlük ve eşitlik isteğine karşı otorite, sadakat ve gelenek kavramlarını savunmaktaydılar. Muhafazakârlar için özgürlük değer verilmesi gereken bir olgu olsa da sınırsız bir özgürlüğü de savunmamaktaydılar. Özgürlüğü kullanmada da kazanmada da sağduyuya geniş yer vermekteydiler. Muhafazakâr düşünce de özgürlük tek başına yetersizdi. Özgürlüğün değerli olup varlığını sürdürebilmesi; din, ahlak, gelenek, saygı, maneviyat ve güvenlikle perçinlenmesine bağlıydı. Çünkü bireyler ateşli kalabalıklarla bir araya geldiklerinde sağduyudan yoksunlaşıp özgürlüklerini daha fevri bir biçimde kullanabilmekteydiler. Bu yüzden de sınırsız bir özgürlük insana faydadan çok zarar getirmekteydi.

Devrimin diğ er sloganı olan eşitlik ise doğ al düzene karşı bir ba kaldırımı simgelemektedir.       toplum farklı kabiliyet ve vasıflardaki kişilerden oluşmakta ve her bir birey topluma farklı katkılar sunmaktaydı. Bu farklılık tek tiple tirilirse doğ al düzenin bozulması kaçınılmaz olmaktaydı. Mülkiyetin de eşit paylaşılmasına karşı çıkan muhafazak r düşünce; soyun, ailenin ve geleneklerin devamı olan miras ile mülkün devamlılığını savunmaktaydı. Mülkiyetin belirli bir kesimle sınırlandırılmamasını savunurken muhafazak rlar, mülkiyet miktarının tüm toplumda e itlenmesine karşı  ıkmaktaydılar. Mülkün aynı olmasının koruma ve savunma güdülerini harekete ge irmeyeceğini ve tatminsizlik yaratacağını söylemekteydiler. Mülkiyetin eşit olarak dağıtılmasının m lk  küçük parçalara bölüp i e yaramaz hale getireceğinden hareketle mülkiyetin devlet güvencesine d hil edilerek korunmasını savundular. Burke, ‘*herkes eşit hakka sahiptir ancak eşit şeylere sahip değıldir.*’²⁴ demektedir.

Fransız Devrimiyle hem eskiye ait olduğu düşünülen kurumlar ortadan kaldırılmış hem de Erdemli Terör Y ntemi²⁵ ile sadece eski rejimden kalanlarla değıl devrim destekçileri ile de hesapla maya gidilmi ti. Terör, devletin meşru bir aracı olarak ilk kez kullanılmıştı. Burke’ n dediğı gibi;

‘Başarıları aslında cezaları oldu, Kanunlar ala ağı edildi, mahkemeler çöktü, sanayi güçsüz kuvvetsiz kaldı; ticaret sona erdi, maa lar ödenmedi, halk

²⁴ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:91

²⁵ Devrimin önde gelen isimlerinden Selamet Komitesi Başkanı Robespierre’nin 5  ubat 1974 tarihli konuşmasında Jakoben terör anlayışı ortaya konulmaktadır. ‘‘halk yönetiminin dayanağı barı ta erdem ise devrim içinde de hem erdem hem terördür. Erdemin olmadığı yerde terör kısıcıcıdır, terörün olmadığı yerde de erdem güçsüzdür. Terör hızlı, katı ve bükülmez bir adaletten başka bir şey değıldir. Dolayısıyla erdemden kaynaklanır. Terör  zel bir ilkeden çok vatanın ivedi gereksinimlerine uygulanan genel demokrasi ilkesinin bir sonucudur.’’ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Ali Ağaoğ ulları, ‘‘ zg rl ğ n Despotizmi’’ **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Mehmet Ali Ağaoğ ulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s:627

fukaralaştı; kilise yağmalandı, devlet fereha eremedi; krallığın anayasası, sivil ve askeri anarşinin eline geçti; insani ve ilahi olan her şey kamu itibarı denen put uğruna feda edildi ve ulusal iflasa sürüklenildi.''²⁶

1794'te Directoire adında yeni bir yönetim kurularak bu sürece son verildi. Yaşanılanlar ise en iyi eski Komünist Parti üyesi Fransız sosyolog ve akademisyen Edgar Morin'in;

*'Devrim başlangıçta özgürlüğü getirdi ama ardından terör geldi. Devrim, barışı getirdi ama ardından savaş patladı. Devrim, cumhuriyeti getirdi ama ardından imparatorluk sükûn etti. Bu dönemi yaşayanlar, düşüncelerin ve niyetlerin tam tersine döndüğüne tanık oldular.'*²⁷ sözleriyle özetlenebilmekteydi.

Fransız devriminin getirdiği anarşi ortamına karşılık muhafazakârlar; insanlığın ihtiyaçları için var olduğundan hareket ederek devlete, toplumsal huzur ve mutluluğun sağlayıcısı gözüyle bakmaktaydılar. Çünkü insan kusurlarıyla var olan bir canlıydı. İstekleri ve tutkuları nedeniyle kimi zaman zapt edilmesi gereken bireyleri ancak toplumun üstünde bir otorite dizginleyebilirdi. Toplumsal barış ve huzur için bireyleri kontrol altında tutmayı devletin en önemli görevlerinden olarak görmekteydiler.

Yılların birikimi ve tecrübeleri ışığında son halini alan bir devlet yapısını benzeri görülmemiş bir şekilde yıkmak muhafazakârlara göre toplumda çok derin bir yara açacak ve toplumsal yapıya zarar verecekti. Toplumun geçmişle bağını koparan

²⁶ Edmund Burke, a.g.e., 2016, s:66

²⁷ Edgar Morin, *Avrupa'yı Düşünmek*, çev; Şirin Tekeli, Afa Yayıncılık, İstanbul 1988, s:104

böylesi bir durum kuşaklar arası ilişkiyi paramparça edecek ve insanoğlunu yalnızlaştıracaktı. Devlet ise burada tüm ulusu birbirini bağlayan bir yapıştırıcı işlevi görmekte, bir ortaklık getirmekteydi. Çünkü Burke'ün dediği gibi;

‘‘kadim fikirler ve hayatın kuralları yitirilirse ortaya çıkan kayıp muhtemelen tahmin dahi edilemeyecek bir kayıp olur. O andan itibaren bizi yönetecek bir pusulamız kalmadığı gibi dümeni hangi limana çevireceğimizi de tam olarak bilemeyiz.’’²⁸

Bu birbirini takip eden üç olgu da temelde Aydınlanma Düşüncesinden etkilenerken bir dizi silsile halinde cereyan etmişti. Üçünün de ortak özellikleri; kendilerinden önce var olan her türlü kurum, düşünce ve geleneği yok saymaları, hep ileriye anlayışıyla tarihsel sürekliliği devrim gibi kopuşlarla sekteye uğratmaktan çekinmemeleri ve yerleşik düzene bir tehdit oluşturmalarıydı. Tarihsel sürekliliği alt üst eden bu olgular karşısında bireyler ve toplum kargaşa ve kaosa sürüklenmişti. Bu kaotik ve güvensiz ortam; geleneğe ve tarihe sahip çıkan istikrarı destekleyen bir fikri ortaya çıkarmaktaydı.

Bu koşulların sonucunda ortaya çıkan muhafazakâr düşünce her topluma uyarlanabilecek sabit bir dünya görüşü de ortaya koymamaktaydı. Her toplumun kendi değerlerinin olduğundan hareketle her bir toplumsal kümenin farklı olduğunu bilerek evrensel bir çözüm sunmamaktaydı. Belirlenmiş bir çerçeveyi dünyaya empoze etmeye uğraşmamaktaydı. Çünkü muhafazakârlara göre ütöpik çözümler getiren gelecek tahayyülleri hiçbir zaman vaat ettikleri huzuru getirmemekte aksine kaosu ortaya çıkartmaktaydı. Sonuçta meselelere tek boyutlu olarak yaklaşan

²⁸ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:117

düşünceler Dural'a göre hitapta bulundukları topluma karşı gayri ahlaki bir oyun sergilemekteydi.²⁹ Bu nedenle muhafazakârlar insan aklının ürünü olan ideal düzen hayalleri yerine doğal düzeni savunmakta, gelecekte gerçekleşecek olan ideal bir düzen yerine mevcut düzenle daha çok ilgilenmekteydiler. Fakat muhafazakâr düşüncede en ideal topluma dair fikirleri içinde barındırmakta ve ideale ulaşmak için küçük çaplı reformları desteklemekteydi.

Tüm bu açıklamalardan hareketle muhafazakârlık akademisyen Bekir Berat Özipek'e göre;

‘‘insanın akıl, bilgi ve birikim bakımından sınırlılığına inanan, bir toplumun tarihsel olarak sahip olduğu aile, gelenek ve din gibi değer ve kurumlarını temel alan, radikal değişimleri ifade eden sağ ve sol siyasi projeleri reddederek ılımlı ve tedrici değişimi savunan ve siyaseti, bu değer ve kurumları sarsmayacak bir çerçeve içinde sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören bir düşünce stili, bir fikir geleneği ve bir siyasi ideolojidir. ’’³⁰

Bu tanım; insanın akıl, bilgi ve birikim olarak sınırlılığına inanma insanı daha mütevazı bir canlı olarak görme eğilimini ifade etmekteydi. Bu duruş özellikle Aydınlanmanın her şeye muktedir aklına karşı çekilen bir setti. İnsana dünyayı değiştirmeye yetecek bir akıl bahşeden Aydınlanmacı düşünürlerin karşısına kusurlarıyla var olan bir insan öznesi çıkartmakta ve bu insanı güçlü hale getirebilmek adına gelenekler, eski kurumlar, aile ve din gibi unsurları gerekli kılmaktaydı. Bu unsurlar bireyi güçlendirip zenginleştirmekte ve toplumla

²⁹ Baral Dural, a.g.e. , 2004, s:18

³⁰Bekir Berat Özipek, ‘‘Muhafazakârlık Nedir’’, **Köprü**, S:97, Kış 2007, Bkz: <http://www.koprudergisi.com/Yazdir.asp?YaziNo=822> E.T. 20.10.2016

bütünleşmeyi sağlamaktaydı. Bu unsurları korumak ve devamlılığını sağlamak ise bir ödevdi.

Muhafazakâr düşüncede otorite ve hiyerarşi önemliydi. Toplumun nizamının ve düzeninin korunmasında devlete de ödev yüklemesi *paternalist*³¹ bir devlet anlayışına kadar götürülebilmekteydi. Köklü kurumlara, geçmişe sahip çıkan bu tutum radikal değişikliklerin karşısında iken tedrici değişimlere destek vermektedir.

Daha spesifik tanımlara bakarsak muhafazakârlık nedir sorusuna felsefe profesörü olan muhafazakâr düşünür Jon Kekes;

*‘‘Muhafazakârlık siyasal bir ahlaktır. Siyasaldır çünkü bir toplumu iyi yapan siyasal düzenlemeleri amaçlamaktadır, ahlakidir çünkü bir toplumun, içinde yaşayan insanlara iyi -başkalarını hoşnut eden ve yararlı- yaşamlar sürmesini sağlaması halinde, o toplumun iyi olduğunu kabul eder.’’*³² demektedir.

Türk muhafazakâr düşüncesi ise Osmanlı Devleti’nde büyük değişimlerin yaşandığı Tanzimat dönemi (03.11.1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edildi) ile belirginleşti. 2. Mahmut’un Batı yönlü politikaları ile gelen değişim kendisine karşı, tepkisel muhafazakâr geleneği doğurdu.

İkinci meşrutiyet döneminde (1908-1918) ise canlanan siyasal ortam muhafazakârlığında olgunlaşmasına zemin hazırladı. Özellikle Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın torunu, Said Halim Paşa dönemin muhafazakâr isimleri

³¹ Paternalizm: Devletin, bir baba ile çocuğu arasındaki ilişkide olduğu gibi, vatandaşlarına ilgi ve ihtimam gösteren, tavır ya da siyasa benimsemesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Heywood, a.g.e. , 2007, s:606

³² John Kekes, ‘‘Muhafazakârlık Nedir’’, **Muhafazakâr Düşünce**, çev: Ali Kemal Yıldırım, Eylül 2015, Bkz: <http://www.muhamfazakar.com/muhafazakarlik-nedir-4/> E.T. 05.10.2016

arasında ön plana çıkmaktaydı. Paşa ‘‘*sabit ve müşterek bir hisse dayanmayan, bir maziden veya ananeden doğmuş olmayan, sadece akıl-düşünce gibi zayıf ve değişken bir zeminde duran emel ve gayelerin hakiki bir ideal meydana getiremez*’’³³ diyerek ortak değerleri ön plana çıkartmakta ananelere yani geleneklere atıf yapmakta ve muhafazakâr düşüncenin karşıtı olduğu salt akla dayanan düşüncelere kuşkuyla yaklaşılmaktaydı.

Akademisyen İsmail Safi’ye göre, Osmanlı Devleti’nde biraz daha ikinci planda kalan muhafazakâr düşünce; cumhuriyetin ilanı ile muhafazakâr modernleşmeci temayı savunan Peyami Safa, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç gibi isimlerle yükselişe geçti. Baskın modernist Kemalizm anlayışına alternatif bir modernizm anlayışını ifade eden bu eğilim, Kemalizm’in yaratıcılığını, milliyetçiliğini ve evrensel İslami kozmolojiden kopuş kararlılığını alkışlarken onu ulusal gelenek, görenek ve dinle uzlaştırmayı amaç edinmişti.³⁴

Peyami Safa’nın önemi yaşadığı 1899-1961 yılları arasında Doğu ile Batı’yı harmanlama düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Safa’nın geçmişten kopuk bir değişimi reddetmesi onun muhafazakâr kimliğini yansıtmaktaydı. Hem inkılapçı hem de muhafazakâr olan Safa, Atatürk devrimlerini daha çok doğal akışın bir sonucu gibi görerek evrim olarak nitelemekte kendi özünü kaybetmeden ilerleyen bir değişimi desteklemekteydi. Türk Düşüncesi adında bir dergi de çıkaran Safa’nın Türk İnkılabına Bakışlar adlı eseri muhafazakâr düşünce içerisinde önem taşımaktaydı.

³³ Said Halim Paşa, **Buhranlarımız**, İz yayıncılık, İstanbul 1993, s:163

³⁴ İsmail Safi, **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2007, s:124-125

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ise 1886-1978 yıllarında yaşamış eğitimci, yazar ve siyasetçiydi. Ananeciliği, gelenekleri, geçmişle bağı koruyarak geleceğe yönelmeyi savunmuştu. Ahlaki yozlaşmanın temel toplumsal sorunlardan olduğunu düşünmekteydi. Öte yandan her bir muhafazakâr gibi tepeden inmeci bir anlayışla toplumun yeniden inşa edilmesine karşı çıkarken toplumun kendi içinden doğan değişimlerini desteklemekteydi. Baltacıoğlu'nun 1934-1978 yılları arasında çıkardığı Yeni Adam dergisi ise muhafazakâr literatür açısından önem taşımaktaydı.

Dönemin bir diğer önemli muhafazakâr isimlerinden Mustafa Şekip Tunç ise 1886-1958 yılları arasında yaşamış, muhafazakârlıkla ilgili çalışmalarda bulunmuş bir akademisyendi. Tunç özellikle değişimin tabandan gelmesi gerektiğini dışarıdan hiçbir müdahalede bulunulmaması gerektiğini ortaya koymaktaydı. İnkılapları da bu açıdan ele alarak toplum mühendisliğine karşı çıkmaktaydı. Her toplum birbirinden farklıydı ve kendi dinamiklerinde değişmeliydi.

Akademisyen Tanel Demirel'e göre muhafazakâr modernlik; geçmişin yok edilemeyeceği yeni bir geleneğin de icat edilemeyeceği, dini dışlayıp bir toplum yapısının oluşturulamayacağı ve de her ülkenin kendi modernleşme yolu olduğunu savunmaktaydı.³⁵ Muhafazakâr modernlik bu düşünüşle daha çok kültürel bir gelişim içerisine girmişti. İnkılap hareketlerinin hız kazandığı yıllarda, millilikten uzaklaşmadan bir modernleşmeyi savunduklarını söyleyen akademisyen Nazım İrem, inkılapçı CHP'ye karşı temel eleştirileri getiren bu cumhuriyetçi ya da modernist diye ifade edebileceğimiz muhafazakârlar, millileşme kavramı çerçevesinde

³⁵ Tanel Demirel, "Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1945 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değinmeler", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**-C.3, **Batıcılık, Modernizm**, Uygur Kocabaşoğlu (der), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s:222

modernleşmeyi köklü bir yeniden gelenekleştirme hareketi olarak değerlendirmekte ve iktisadi anlamda liberalizmi benimsemekteydi; sosyal değişimin dışsal nedenlerden ziyade içsel nedenlerine vurgu yapan bu cumhuriyetçi muhafazakârlar toplumsal değişimin asıl dinamiklerinin toplumun kendiliğinden akışı içinde oluştuğunu ima etmekteydi diyordu.³⁶

Bu dönemde gelişen İslami yönü daha ağır basan bir muhafazakârlık anlayışı da söz konusuydu. Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek'in öne çıktığı İslami Muhafazakârlıkta temel vurgu İslam'ın ilerlemeyi engellemeyeceği söylemiydi. Gerçek İslam'ı yaşamayı ve yaşatmayı savunan bu anlayışta Batı bütünüyle reddedilmezken kendi benliğin ve maneviyatın korunması önem taşımaktaydı. Geçmiş ve tarihin vazgeçilemez unsurlar olduğunu söylerken yaptığı millik vurguları da milliyetçiliği içinde barındırmaktaydı.

İslamcı muhafazakâr isimlerden Mehmet Akif Ersoy yaşadığı 1873-1936 yılları arasında şair, gazeteci, veteriner, öğretmen ve milletvekili olarak pek çok görevde bulunmasının yanında İstiklal Marşı şairiydi. Pek çok dergide de yazan Ersoy, dine ve maneviyata verdiği önemi yazdığı eserlerde de işlemişti. Özellikle Safahat kitabında yer alan Asım'ın nesli İslamcı muhafazakârlık açısından ayrı bir önem taşımaktaydı. Asım nesli ile iyi ahlaklı, milli, erdemli bir gençlik kastedilmekteydi.

Necip Fazıl Kısakürek ise 1904-1983 yılları arasında yaşamış yazar, şair ve düşünürdü. Siyasi duruşunu ve eleştirilerini ortaya koyduğu Büyük Doğu dergisi

³⁶ Nazım İrem, “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.5 Muhafazakârlık**, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (ed.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006, s:113-114

Türk düşünsel hayatında önemli yer tutmaktaydı. İslami muhafazakâr duruşuyla pek çok kez tutuklanan Kısakürek masonluğa, komünizme karşı yazılar kaleme almaktaydı.

Milli duyguları daha ön plana çıkartan milliyetçi muhafazakârlar ise bir toplumu bir arada tutan değerlere yani dil, din, ülkü ve kader birliğine değinmekteydiler. Milliyetçi muhafazakârlığın önemli isimlerinden biri olan 1909-1975 yılları arasında yaşamış akademisyenlik yapan ahlak, din ve gelenek konularına ağırlık veren Nurettin Topçu, Anadolu hayatı ile milli benlik arasında bir bağ kurmuştu. İslam'a önem veren Topçu Müslümanlar için kapitalizme karşı taşra hayatını yazılarında savunmaktaydı. 1939-1981 yılları arasında yayınlanan Hareket Dergisi'nde ise Topçu İslami Sosyalizme de yer vermektedir.

Liberalizm ise muhafazakârlık gibi başlı başına ortaya çıkmamıştı. Başka akımların içinde yer almış başka akımlarla beraber ilerlemiş, harmanlanmıştı. Liberal Muhafazakârlıkta bu birlikteliklerden birisiydi. 1879-1948 yılları arasında yaşamış olan Sultan Abdülmecit'in torunu olan âdem-i merkezîyetçilik ile özel girişimi destekleyen Prens Sabahattin ile başlayan bu düşünsel akımın cumhuriyet dönemi temsilcisi ise 1899-1967 yılları arasında yaşamış ordinaryüs profesör unvanına sahip Ali Fuat Başgil idi. Başgil'in akademik kariyerinin yanı sıra bir önemi de Adalet Partisinden dâhil olduğu politik hayatından ileri gelmekteydi. 1961'de AP'den cumhuriyet senatosuna seçildi lakin sonrasında siyasetten çekildi. Safî; hak, hürriyet, özgürlük ve demokrasiyi savunan Başgil için demokrasi; ahlaki temele sahip maneviyatçı bir rejimdi demektedir.³⁷ Çünkü halkın iktidarı belirlediği demokratik sistem gerçektir. Bu gerçek, iktidar mücadelesinin çalışmaya, görev ve sorumluluk

³⁷ İsmail Safî, a.g.e. , s:190

bilincine dayandığından oluşabilmekteydi. Irk, dil, din gibi objektif unsurlara dayanarak milleti açıklamaktan ziyade maneviyat temelinde farklı bir milliyetçilik algısı ortaya koymaktaydılar. Geçmişten kopmayan bir modernizmi savunan liberal muhafazakâr kanat, dine de ayrı bir önem vererek dinin toplumsal nizam, huzur ve güvenliğin temeli saymaktaydı. Muhafazakârlığın ahlaki düzen anlayışı bu çizgide kendini göstermişti.

Hem Türk hem de Batı muhafazakârlığına bakıldığında muhafazakâr düşüncenin ani ve keskin değişimlere bir tepki olarak ortaya çıktığı görülebilmekteydi. Batı'da Fransız Devrimi Türkiye'de ise cumhuriyetin ilanı ve arkasından meydana gelen inkılaplara bir reaksiyondur. Tepeden inen toplum mühendisliğine karşı geçmişle bağı koruyarak süreklilik içerisinde bir ilerlemeyi savunan muhafazakârlar bir üst aklın tek başına topluma şekil verecek yeterlilikte de görmemektedir. Akıl her şeye kadir değildir geçmişle, gelenekle, köklü kurumlarla ve tecrübeyle desteklenmelidir. İnanç ekseninde din de önemli idi. Batı muhafazakârlığının da bir yaratıcıya duyulan inancın toplumda nizamı, huzuru sağlayacağı düşünülürken Türk muhafazakârlığında bu durum İslam dini etrafında şekillenmekteydi. Her iki muhafazakârlıkta da toplumun kendi değerleri öne çıkmaktaydı yani milliyetçi bir damar söz konusuydu. Tarihe, kültüre büyük önem verilmekteydi.

Farklılıkları ise özellikle paternalist devlet anlayışı ile ortaya çıkmaktaydı. Paternalizm, Batı muhafazakârlığının ilk dönemlerinde yer almış olsa da liberal iktisadi görüşlerin benimsenmesi ile etkisini kaybederek daha çok gölge devlet anlayışına bırakmış, Türk muhafazakârlığında ise devletin koruyucu ve kollayıcı nitelikleri “devlet baba” anlayışı çerçevesinde azalarak sürdürülmeye devam

etmişti. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin en aza indirilmesini savunan muhafazakârlar özel teşebbüsü desteklemekteydi. Batı muhafazakârlığında ekonomik hayatın devlet müdahalesine bırakılmasının devletleri totaliterleştireceğini savunmaktaydılar. Bu nedenle özel teşebbüsler ne kadar güçlenirse devlete karşı bireyler ve onların hakları o kadar güvende olmaktaydı. Serbest piyasanın olması pazara giriş çıkışların serbest olması hem ekonomik zenginliğin hem de bireysel gelişimin yolu olarak görülmekteydi. Bireyler birbirleriyle rekabet ederek en iyi olma yolunda evrilmekteydi. Serbest bir piyasa ihtiyaca göre özel girişimcilerin eliyle kolayca şekillenmekteydi. Arz ve talep dengesi korunmaktaydı. Devletin eline bırakılan bir ekonomide ise halkın ihtiyaçları ikinci plana itilmekte bürokrasinin kararları uygulanmaktaydı. İsrâf ve savurganlık vuku bulurdu. Devlet istemsizce büyüme eğilimi içerisine girmekte ve her alanda hâkimiyetini arttırmaya çalışmaktaydı. Devletin ekonomiden çekilmesini savunan muhafazakârlar transfer harcamalarını da verimli alanlardan verimsiz alanlara bir geçiş olarak görmektelerdi. Ama Türk muhafazakârlığında devlet sosyal yardımlaşma adına transfer harcamalarını destekliyordu. Aynı şekilde özel teşebbüs ve serbest piyasa Türk muhafazakârlarınca da savunulsa da gerektiğinde devletin müdahale de etmesi gerektiği görüşü hâkimdi. Tavan ya da taban fiyat uygulamaları, kotalar, vergiler vs. devletin maliye politikası araçları olarak kullanılmaktaydı.

Bir diğer fark ise temsilcisi oldukları kesimlerde yaşanmaktaydı. Batı muhafazakârlığı aristokrasinin temsilcisi olarak ortaya çıkarken Türk muhafazakârlığı çevrenin yani Anadolu halkının temsilcisi olarak ortaya çıkmıştı. Çevreyi merkeze eklemlenmeye çalışan Türk muhafazakârlığı halkı arkasına alarak Türk siyasetinde iktidarlarını uzun yıllar perçinlemeyi böylece başarmıştı.

Muhafazakâr düşünce halka sunduğu istikrar, güven ve saygı kavramlarıyla halk üzerinde teskin edici bir etki yaratmış; geleneklere, dine, ahlaka, sürekliliğe verdiği önemle de güvenli ve istikrarlı bulunmuş böylece dünya siyasetinde ağırlığı bulunan bir konuma yükselmişti. Türkiye’de de bu perspektifle hareket eden muhafazakâr siyasi partiler seçimlerle iktidara gelmeye başladılar ve halkın desteğiyle giderek etkisini arttırdılar.

I. Bölüm: Demokrat Parti ve Muhafazakâr Düşüncenin İzdüşümleri (1950-1960)

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu 1950 yılında, muhafazakâr eğilimli bir siyasal parti cumhuriyet tarihinde ilk kez iktidara geldi. İktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında DP'nin politika yolu muhafazakâr düşünce ile harmanlandı. Muhafazakâr temaları kendi parti programlarında kullanarak siyasi duruşunu belirleyen DP, demokrasi vurgusunu da sıklıkla kullandı. Bu bakımdan demokrasi-muhafazakârlığı birlikte ele alan bir muhtelit yaklaşım söz konusuydu.

DP muhafazakâr düşüncesini vurgularken Atatürk ilkelerini bile yeni detaylarla tartışmayı tercih etti. Örneğin, Laiklik ilkesiyle dinin halktan koparılamayacak kadar kıymetli bir olgu olduğu ve devletin dini bir tutum içerisinde olmayıp bireylerin özgürce dinlerini yaşamaları için bir alan bıraktığı görüşünü savundular. İnkılapçılığı ise süreklilik içerisinde bir değişim olarak ele aldılar. İlerlemeyi durdurmazken bu ilerlemeyi içsel dinamiklerle yavaş adımlarla gerçekleştirmeyi savundular. Devletçiliği muhafazakârların benimsediği liberal iktisadi tutumla değiştirdiler ve bu açıdan devletçiliği-muhafazakârlıkla ele alan bir muhtelit yaklaşım da ekonomi alanında kendini gösterdi. Üçüncü olarak da muhafazakârlıkla milliyetçiliği etkileştirerek; ataya, ananeye, geleneklere, tarihe saygı ile yoğurdular. Siyasal kararlarında da bu muhafazakâr değerler etkili oldu.

DP'nin tutumlarında, gelenekler, din ve hürriyetleri koruyabilme anlayışıyla, antikomünizm belirleyici oldu. Aynı zamanda var olan düzenin üstün bir gücün düzeni yani ahlaki bir düzen olduğunu düşündüklerinden salt insan aklıyla radikal değişikliklerden kaçınarak istikrarlı bir tutum sergilediler. Gençler başta olmak üzere

topluma da bu ahlaki düzen içinde erdemli bir tutumu aşlamaya çalıştılar. DP bu muhafazakâr değerlerle hareket ederken eleştirilere de uğramaktaydı. Bu eleştiriler inkılapların getirdiklerini kaybetme korkusundan kaynaklanmaktaydı. İlerici bir anlayışla saldırgan bir yeniliği savunan kesimler, muhafazakâr düşüncüyü gericilikle suçlamakta ve DP'nin erdemli toplum yaratma düşüncesini hatalı bulmaktaydı. Eğitim sisteminde sol literatüre ağırlık verilmesini istemekteydiler.

1950-1960 döneminin işlendiği bu dönemde DP'nin parti programlarındaki muhafazakâr temalar ile muhafazakâr değerleri siyaseten nasıl uyguladığı üzerinde duruldu ve ardından dönemin eleştirilerine yer verildi.

I.I. Demokrat Parti Programlarında Muhafazakârlık Temaları (1946-1949)

Demokrat Parti programlarında siyasi, ekonomik ve sosyal yönlü planlamaların yanı sıra, muhafazakâr düşüncenin yansıması kapsamında ele alınabilecek hususlar da yer almaktaydı. Bu açıdan bakıldığında 'demokrasi' yani rejimin sistemini ve ilkelerini yansıtan baskın temaların varlığı öncelikli olarak yer almakla birlikte muhafazakâr düşüncüyü çağrıştıran geleneksel ve dinsel öğeler de dikkat çekmekteydi.

Demokrat Parti umumi prensiplerinde ağırlıklı olarak demokrasi vurgusu yapmaktaydı. 1. maddesinde;

“ Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde

demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesi ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.’’³⁸ demektedir.

Demokrasi vurgusunun bu kadar baskın olmasında, dönem itibariyle halkta karşılık bulması ve halkın beklentilerini karşılaması etkili olmaktadır.

Parti programının genelinde de cumhuriyete, yurttaşın hak ve hürriyetlerine, hukuk eşitliğine verilen önem göze çarpıyordu. 2. maddesinde; ‘‘... *En uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir.*’’³⁹ 4. maddesinde ise ‘‘*yurddaşın ferdi ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurddaşlar arasında hukuk eşitliğini, menfaatlerde ahengi sağlamaktır.*’’⁴⁰ demektedir. Maddeler incelendiğinde hem liberal hem de muhafazakâr değerlerin programda birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bunun bir nedeni Türk muhafazakâr siyasetinin liberalizmi de bir nevi kapsamasından kaynaklanıyordu. Liberal değerlerin savunuculuğunu Türk siyasi hayatında çoğu kez muhafazakâr partiler gerçekleştirmekteydi.

Özgürlük algısı muhafazakârlıkta liberalizmle örtüşmese de muhafazakârlıkta da özgürlük algısı söz konusuydu. Demokrat Parti de 1946 yılındaki ilk parti programında hukuk eşitliği ile yurttaş hak ve hürriyetlerine olan bağlılığı bildirerek liberal çevreyi de kapsamaktaydı. Liberalizmde merkez bireydi. Bireyin özgür bir ortamda kendi kararları ile kendi menfaatleri doğrultusunda en doğru yolu seçebilmesi hürriyetinin olması devletin sağlaması gereken bir düzendi. Bu düzende

³⁸ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı 1946**, Merkez Basımevi, Ankara 1946, s:1

³⁹ **Demokrat Parti Tüzük ve Program 1946**, s:1

⁴⁰ **Demokrat Parti Tüzük ve Program 1946**, s:1

kendileri için kararlar alan bireylerin özgürlüğü de sınırsız değildi. Bir başka bireyin özgürlük alanına girmedikçe kullanılan bir özgürlük söz konusuydu. Bu nedenle özgürlüğün sınırını da yine hukuki çerçeve belirlemekte ve herkese aynı uygulanan bir hukuki düzeni zorunlu kılmaktaydı. Muhafazakârlıkta özgürlük eylem özgürlüğüne karşılık gelmekteydi ve özgürlük kanunlarla verildiğinden yürürlükteki kanunlara uymaktı. Demokrat Parti ise liberal bir özgürlük algısı içindeydi. Bütün hak ve hürriyetleri sağlama gayesindeydi. Hukuki düzen devlete karşı toplumu koruyan bir yapı olarak kabul edildiğinden muhafazakârlar da sağlam ve adil bir hukuk sisteminden yanaydılar.

Umumi prensiplerin 5. maddesinde ise;

“ Aile ve mülkiye esaslarına dayanan Türk Cemiyetinde, içtimâî adalet ve insanî tesanüt prensiplerinin millî vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz ”⁴¹ ifadesi yer almaktaydı.

Bu 5. madde ile devlete bir ödev yüklenmekteydi. Toplumda sosyal adaletin ve insani dayanışmanın yer bulması ödevi idi. Devlete toplumda bazı değerlerin var olmasını sağlamanın sorumluluğunu yüklemek muhafazakâr düşünce içerisinde yer alan bir uygulamaydı. Burada da DP toplumu kollama görevini üstlenmiş gibi kendisi için önem atfettiği erdemler çerçevesinde, kendi iyisine ve doğrusuna sevk etmeyi ve belirlediği erdemlerin toplumda yayılmasını sağlamayı hedeflemekteydi; örneğin bu husus yükseköğretime öğrenci alımlarında kendi normlarını getirmesinde izlenebilmekteydi. Belirlenen erdemlerde muhafazakâr düşünce ile örtüşmekteydi. Çünkü muhafazakârlık, liberalizmin bireyciliğine karşı organik bir bütünlükten

⁴¹ **Demokrat Parti Tüzük ve Program 1946**, s:1-2

bahsetmekteydi. Bir bütün olan toplum ortak değerler ile örülüydü ve birbirinden kopmaz bağlarla bağlıydı. Bu nedenle toplumsal dayanışmanın artırılması önemliydi.

Sosyal/Refah devletine yönelik ifadeler de söz konusuydu. 5. maddenin devamında;

‘‘İnsanlık haysiyetinin korunması için çalışmak isteyen her işsiz yurddaşa iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi hallerde yurddaşların yardım görmelerini demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız. ’’⁴²

ifadesiyle vatandaşların iktisadi ve sosyal refahlarının korunması ve de artırılması yolunda adımlardan bahsedilmekteydi. Bu duruş popülist bir dille her işsize iş, her yardıma muhtaç olana yardım minvalinde söylenmekteydi. Sosyal adalet ve gelirin yeniden bölüşümü ile kapitalist düzen biraz daha insanileştirilmekteydi. Devlete muhafazakâr düşüncede de bulunan bir toplumsal ilgi, duyarlılık ve koruyucu sorumluluk sosyal devlet anlayışı içerisinde verilmekteydi.

Parti programında sendika ve kooperatiflerin kurulması da desteklenmekteydi.

‘‘Umumî hayata her bakımından muvazeneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasî partiler kurulmasını, yani sadece siyasî sahada teşkilâtlanmış olmağı kâfi görmüyoruz; milletimizin iktisadî ve içtimaiî sahalarda da süratle teşkilâtlanması ve daha şuurlu bir birlik tecellisi için

⁴² Demokrat Parti Tüzük ve Program 1946, s:2

işçilerin, çiftçilerin... içtimaî ve iktisadî maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.’’⁴³

diyerek dengeli ve ahenkli yaşamın var olabilmesi için siyasi partilerin yanında bu tip örgütlenmeleri de zaruri bulunduğu söylemekteydi. Bu desteği bir adım daha ileri taşıyarak ‘*her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.*’’⁴⁴ demekteydiler. İşçi haklarıyla sendikal hakların bu kadar yer bulması iktidara oynayan bir partinin biraz da halkın ihtiyaçlarına cevap verme zaruriyetinden geldiği yorumu yapılabilmekteydi. Öte yandan sosyalist düşüncedeki gibi bir devrimsel atağın önüne geçilebilmesi için de var olan sistemde işçi sınıfına çeşitli haklar verilmesi gerekli görülmekteydi.

Parti, programında kendi milliyetçiliğini de tanımlamaktaydı.

‘‘Yurddaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurddaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurdaş gözüle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.’’⁴⁵

Böylece parti programı muhafazakâr düşünce içerisinde özellikle tarihsel bağlara dikkat çekerek; ortak geçmişten gelen, ortak amaçları olan, kader birliği

⁴³ Demokrat Parti Tüzük ve Program 1946, s:2

⁴⁴ Demokrat Parti Tüzük ve Program, Doğu Matbaası, Ankara, 1949, s:49

⁴⁵ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:50

içinde hareket eden bir düşünüş çerçevesinde milliyetçilik telakkisi içerisinde olduklarını ima etmekteydi.

Bu duruma genel olarak bakılırsa nesiller arası bir bütünlük sağlanarak toplumsal dokuyu hiçbir ayrıma, ırk ya da din gibi, tabi tutmaksızın ortak gelenek, kültür, maneviyat, ahlak, tarih ve hatta bir mimari eser ya da bir sanat eseri gibi somut değerler üzerinden kuran muhafazakârlar, tüm bunların bir toplumu toplum yaptığını söylemekteydiler. Bu nedenle bir toplumdaki bağlara yönelik bir saldırı toplumsal huzur, barış ve istikrarı hedef alan bir tavır olarak kabul edilmekteydi. Bu düşünüş yapısını da milli eğitimle topluma yaymayı hedeflemekteydiler. Milli eğitimde devletin toplumsal bütünlüğünü koruma ve kollama görevini gerçekleştirebileceği bir yapı kurulması muhafazakârlıktaki paternalist devlet anlayışının da bir sonucuydu. Kısacası devlet toplum için bir rehberlik görevi sunmaktaydı.

1949 yılındaki programda 1946'da olmayan yeni bir başlık da dikkat çekmekteydi: Laiklik.

Parti, laiklik ilkesini tanımlarken;

“devletin siyasette, dinle hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve lâikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır... Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler

kurulması hususunda, mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir.’’⁴⁶

demektedir. Dinin siyasete alet edilerek bir propaganda aracı haline getirilmesine karşı olduğu ve dinin istenilen kişilerce doğru öğrenilebilmesi için milli eğitim içerisinde gerçekleştirecek kurumların açılmasının gerekliliği, programda ifade olunmuştur.

Muhafazakârlıkta inanç önemli bir yer teşkil etmekteydi. İnanma daha özeldir ise inancın kurumsallaşmış hali olan dine verilen önem, dinin toplumda yarattığı etkiden kaynaklanmaktaydı. Bireyi belli bir ahlak standartlarıyla donatırken yüce bir güce duyulan inanç toplumda üst otoritelere de saygılı davranma ve boyun eğme halinin de benimsenmesini sağlamaktaydı. Yüce bir güce duyulan saygılı hal ile devlete duyulan saygı arasında paralellik sağlayan bu durum birey-devlet ahengini sağlamaktaydı.

DP hem kendini konumlandığı siyasi kesim açısından hem de genel muhafazakâr yapısı ile inanç olgusunu ama temelde İslam dinini önemsemektedir. İnançtan ziyade İslam’ın ön plana alınmasında, bir yandan nüfusun neredeyse tamamının Müslüman olması diğer yandan ise kitabi dinler haricindeki inançların Türkiye’de fazla karşılığının olmaması ve dahası İslam’ın günlük hayata dair düzenlemeler⁴⁷ de içermesi rol oynamaktaydı.

⁴⁶ **Demokrat Parti Tüzük ve Program**, 1949, s:50

⁴⁷ DP’nin görüşlerini yansıtan Zafer gazetesinde İslam’ın sosyal ve günlük hayattaki düzenleyici etkisini ifade eden bir makaleye yer verilmişti: ‘*Kur’an günlük hayata hakimdir; İslam dini gerek dini gerek dünyevi bütün meselelerin halli için gereken mevzuatı vaz’etmek vecibesini bizzat deruhte etmiştir. Kur’an Tanrı tarafından ayan kılınan dini prensip ve akidelerden ibaret kalmayıp değişmez kanun kodları da ihtiva eder.*’ Arslan Bohdanoviç, ‘Rusya’da Müslümanları Sovyetleştirme Siyaseti’, **Zafer**, 11 Mayıs 1950, s:2

Parti programının Atatürk ilkelerinden devam eden umumi prensiplerinde ele aldığı inkılâpçılığa gelince;

‘‘daima deęiřen dünya ve memleket řartları karřısında hayatın dinamizmine sūratle uymak, Tūrk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriřtirmek, ve geęmiřten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kōkūnden tasfiye etmek için, gereken būttūn hamlelerin hemen tatbika konulması manasında anlar.’’⁴⁸

řeklinde bir açıklama yer almaktaydı. DP inkılâpçılıęı deęiřen dūnyaya uyum gōstermek, daha iyiye doęru evrilmek ve geęmiřten millete ve devlete zarar veren her tūrden oluřumu ortadan kaldırmak olarak ele almaktaydı. İnkılâpçılıęı geęmiřten kopuk bir sūrekli ilerleme olarak deęil kořullara uyum gōstermek ve geęmiřin zararlı uygulamalarını restore etmek řeklinde yorumlanması muhafazakārlıęın sūreklilik ve deęiřim algısından kaynaklanmaktaydı. Daha radikal kesimlerin sūrekli ilerleme anlayıřına karřı çıkan muhafazakārlar geęmiřle beraber bir ilerlemeyi savunmaktaydılar. Bu muhafazakār dūřūnūř de DP’nin inkılâpçılık dūřūnūřüne yansımaktaydı.

Halkçılıęı ise *‘‘kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatlerini korumak manasında anlıyoruz. Hūkūmet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır.’’⁴⁹* diyerek seçmeni ön plana alan bir tutumu benimsemekteydi.

DP devletçiliği ise

⁴⁸ Demokrat Parti Tūzūk ve Program, 1949, s:51

⁴⁹ Demokrat Parti Tūzūk ve Program, 1949, s:51

“İktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurddaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya İktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve sür’atle gelişmesinde vazife alması manasında anlıyoruz.”⁵⁰ demekteydi.

Yeni muhafazakâr bakış açısı içerisinde devletçi politikalar her ne kadar yer bulmasa da Türkiye’nin dönemsel ihtiyaçları ekonomiden devletin bütünüyle çekilmesine izin vermemekteydi. Bu nedenle hem özel teşebbüs hem de devlet faaliyetleri karma bir ekonomik modelde birleştirilmekteydi. İktisadi anlamda liberal düşünceyle paralellik sergileyen yeni muhafazakâr düşünce, devleti daha güçlendirip totaliterleştirebileceği endişesinden dolayı özel teşebbüsü bireye karşı bir koruma kalkanı olarak görüp desteklemekteydi.

İç politikada ise halk vurgusu ön plana çıkmaktaydı. Halkçılık ilkesinde de belirtildiği gibi halk için halkla birlikte bir idari bir yönetimi benimsediğini ifade etmesi hükümeti halkın üzerinde yüksek bir mertebeye konumlandırmadığını ortaya koymaktaydı. Halk için var olan halkın menfaatlerini yerine getirmek üzere kurulan bir aygıt olarak idareyi belirtmekteydiler. Halkın daha yüksek bir seviyede menfaat sağlayabilmesi için il idarelerine de önem vermekteydiler. Bürokrasinin hantallığını ve kendi genişleme arzusu nedeniyle topluma verimli olamayacağını düşünen muhafazakârlar daha küçük örgütlenmelere de önem vermekteydiler. Öte yandan devlete karşı halkın kendini güvende hissedebilmesi adına hukuk devleti olabilmek gerekliydi. Bunu sağlamak adına DP’nin eylemlerinde hukuki boşluğun olduğu

⁵⁰ **Demokrat Parti Tüzük ve Program**, 1949, s:51

durumlarda ise önce gerekli kanunların yapıp ardından fiiliyata geçileceği belirtilmekteydi. Bu hususlar programın 19. ve 20. maddelerinde şu şekilde kaleme alınmıştı:

“... iç işlerimizde, hükümeti ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir... Bütün salahiyetlerin mahdud ellerde toplanması ve mesuliyetin za’afa uğraması neticelerin doğuran bürokratik zihniyet ve usullerin terki lüzumuna kaniiz... İllerde idare amirlerine ve memurlarına verilen yetkilerin de genişletilmesini, yine işlerin yerinde görülmesi ve süratle yürütülmesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.”⁵¹

Parti programının eğitim başlığında ise, ilkokul öğretmenlerin eşit bir seviyede yetiştirilerek öğrencilerin de bu yolla aynı eğitimi almaları hedeflenmekteydi. *“Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını”⁵²* hedef alarak toplumsal bütünlük ve uyumu sağlamaktaydı. Bir olma bilinci aşılarmaktaydı. Eğitimle DP *“gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, millî ve insanî bütün manevî kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır”⁵³* yaklaşımı esas alınmaktaydı. Eğitimle amaçlanan sadece yurdun ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem getirmek değildi; ilim ve teknik bilginin yanında milli ve insani değerlerin de topluma nüfuz etmesi istenmekteydi.

⁵¹ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:52-53

⁵² Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:58

⁵³ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:58

Parti programının 40. maddesinde ‘*yurdumuzda millî ve insanî kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce, devletin başlıca vazifelerindendir.*’⁵⁴ denilerek kültüre verilen önem ön plana çıkmaktaydı. Yine muhafazakârlıktaki toplumsal birliği sağlayan temel değerlerden olan kültür, korunması ve faaliyetlerinin genişletilmesi gereken bir alandı.

Parti programında da devletin doğrudan doğruya el atabileceği işleri sınırlandırarak keyfiyeti önlemek adına da devletin iktisadi hayata ilişkin atacağı adımların önceden tayinini gerekli görmekteydi. Parti serbest piyasa ekonomisini desteklemekteydi. Piyasanın kendi kendine dengesini bulacağı görüşünden hareketle devletin müdahalesine karşıydı. Eğer devletin bir görevi varsa da bu sadece piyasaya giriş çıkışı engellemeyerek hem rekabeti hem de piyasanın büyümesini sağlamak olarak belirtilmekteydi. Bu noktalar programdaki sanayi işleri başlığında şu şekilde ifade olmaktaydı;

*‘‘İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususi teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışma şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır... Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından, devlet İktisadi faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirtilmelidir.’’*⁵⁵

Maliye işlerinde; ‘*denk bütçe, mali siyasetimizin esasıdır... Vergilerin, içtimai adalet kaidelerine uygun ve yurddaşların ödeme kabiliyetleriyle mütenasip olmasını uygun buluyoruz*’⁵⁶ diyerek vergide adalet sağlanması yolunda adımlar

⁵⁴ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:59

⁵⁵ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:60-61

⁵⁶ Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949, s:69

atılması programda yer bulan diğer başlıklardandı. Serbest piyasa ekonomisiyle denk bütçe anlayışının benimsenmesi, yeni muhafazakârlık olarak da adlandırılabilen bir çift kutuplu sistem içerisinde kendini geleneksel bazı görüşlerden arındırarak yeni halinde vücuda getirdiği bir iktisadi yaklaşımdı.

Kısacası, muhafazakârlıkta bireylerin en iyi olmak adına piyasada birbirleriyle rekabet halinde oldukları varsayılmaktaydı. Bu durumda serbest piyasa bireyleri hem daha çalışkan hem de daha üretici bir hale getirmekteydi. Aynı zamanda ekonomik olarak doğal duruma uyum sağlamayı da hızlandırmaktaydı. Serbest bir piyasa ihtiyaca göre özel girişimcilerin eliyle kolayca şekillenerek arz ve talep dengesini korumaktaydı. Devletin eline bırakılan bir ekonomide ise halkın ihtiyaçları ikinci plana itilmekte halk göz ardı edilerek bürokrasinin kararları uygulanır olmaktadır.

DP'nin 1946 ve bazı eklemeler yapılan 1949 programlarına bakıldığında muhafazakâr etkiler belirgin olarak görülmekteydi. Aynı zamanda muhafazakârlığın yanında yurttaş hak ve özgürlükleri başta olmak üzere liberal görüşler de programda yer almaktaydı. Bu durum Türk siyasal hayatındaki liberal ve muhafazakâr görüşlerin zaman zaman iç içe geçmesinden de kaynaklanmaktaydı. Muhafazakâr partiler Türkiye'de sıklıkla liberal bir söyleme de sahip olabilmekteydi ve liberal partiler tek başlarına siyaset arenasında varlık gösterememelerinden dolayı bir nevi sahipsiz kalmaktaydılar. Kendilerine ait bir parti bulamayan liberal kesim de bazen muhafazakâr partilerin söylemlerine yaklaşmakta ve hatta bazen onların söylemleriyle bütünleşmekteydiler.

I.II. Demokrat Parti ve Muhafazakâr Değerler (1950-1960)

DP'nin muhafazakâr düşüncesi kapsamında gelenekler, ahlaki düzen, din ve antikomünist tutum öne çıkan değerlerdendi. Batı muhafazakârlığında ve Türk muhafazakârlığında karşılık bulan bu değerler muhafazakâr düşüncenin şekillenmesinde ve muhafazakâr siyasal partilerin tutum ve davranışlarında önem taşımaktaydı. Türk siyasetinde muhafazakâr düşüncüyü iktidara taşıyan DP'de bu değerleri sıklıkla kullanmakta siyasalarını bu değerler çerçevesinde oluşturmaktaydı. Muhafazakâr yazar ve düşünürler de DP'nin bu muhafazakâr siyasetine destek vermektedir.

I.II.I. Geleneklerin Önemi

Muhafazakâr düşüncenin yapı taşlarından birisi geleneklerdi. Felsefe alanında çeşitli çalışmaları bulunan Mehmet Vural'ın da ifade ettiği gibi geçmişe duyulan saygı ile geçmiş tecrübeler, eskiden günümüze aktarılan bilgiler, değerler, ahlak, kökleşmiş kurumlar hep korunması ve muhafaza edilmesi gereken olgulardı. Muhafazakârların bu kadar geleneğe önem vermelerinde insanın sınırlı olan aklı ile her şeyi anlamasının mümkün olmadığının düşünülmesi⁵⁷ yatmaktaydı. Gelenekler takip edilerek gerçek düzene bağlı kalınmaktaydı. Çünkü geçmişten bugüne nerede olduğumuzu bilmeden şu anda nerede olduğumuzu nereye gittiğimizi dahi bilemeyiz anlayışı muhafazakârlarda hâkimdi.⁵⁸ Heywood'un tanımladığı üzere gelenek;

⁵⁷ Mehmet Vural, a.g.e. , 2003, s:52

⁵⁸ Robert Nisbet, **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, çev: Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Kadim Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2014, s:54

geçmişin bilgeliğini ve zamanın testinden geçmiş kurumları ve uygulamaları yansıtmakta hem bugünün hem de gelecek nesillerin yararını korumakta aynı zamanda bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek; istikrar ve güvenliği geliştirme erdemine sahipti.⁵⁹ Geleneksel kurum ve normlar bir toplumun tarihsel tecrübesinin somutlaşmış birikimleriydi demek ki bu bilgi veya birikim tek başına bir insan aklının spekülâtif çabasıyla erişilemeyecek kadar engin ve derindi.⁶⁰

Kısacası insanları geçmişine bağlayan, devamlılığı sağlayan, aidiyet hissi yaratan gelenek hayatı da değerli, anlamlı ve bir bütün kılmaktaydı. Burke'un de dikkat çektiği üzere, kişi hem kendinden önce hem de sonrası ile bağ kurarak dünyadaki varlığının kıymetini anlamakta, geçmişini öğrenerek, atalarına saygı göstererek, kendisine ve topluma da saygı duyar hale gelmekteydi.⁶¹ Dünyada bir başına olmadığı, güçlü bir geçmişten geldiğini duyumsayan insan daha özgüvenli olmakta kendisini daha güvende hissetmekteydi. Eskiyle kurdukları bağ ile toplumdaki yerini de sağlamlaştıran bireyler ortaklık duygusu ile güçlü ve sağlam bir toplum meydana getirmektedirler.

Genel itibariyle muhafazakârlar her geleneğe körü körüne de bağlı değildi. Gelenekler arası bir ayıklamayı da doğal düzen içerisinde meydana getirmektedirler. Bazı gelenekler yaşatılmalıyken bunlarla çatışan gelenekler kaybolmaya bırakılmalıydı. Örneğin muhafazakârlık üzerine yazan Torbjorn Tannsjö bir geleneğin desteklenebilmesi için üç temel kriteri öne sürmekteydi. Bunlar; geleneğin şanlı bir tarihe sahip olması, insanların sadakatini içinde barındırıyor olması ve kaynaklandığı

⁵⁹ Andrew Heywood, a.g.e. , 2007, s:66-67

⁶⁰ **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Kitabı**, Muhafazakârlık: Ana Temaları (Birinci O. Prof. Dr. Mustafa Erdoğan'ın Konuşması) İstanbul 2004

⁶¹ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s: 63

fiilden daha uzun ömürlü olması ve ona anlamını vermesi⁶² gerekliydi. Amerikalı bir sosyolog olan muhafazakâr düşünür Robert Nisbet⁶³ ise korunacak geleneğin faydalı ve kendi içinde çekici olması gerektiğini⁶⁴ söylemekteydi. Bu görüşe paralel olarak 11 Aralık 1950 TBMM genel kurulunda Menderes;

*‘‘mazinin ananeleriyle yeni devir kurulmasına sâyetmekten ziyade yeni kuracağımız devri asil ve isabetli ananelere istinat ettirmeye çalışmak çok daha yerinde olur. Hassaten gayet yerinde olarak bahsetmekte oldukları millî birliğin icaplarının böyle tecelli etmesi lâzım geleceğine kaniim.’’*⁶⁵

ifadesi de muhafazakârlıktaki adetlerin, geleneklerin, ananelerin tümüyle muhafaza edilmesine gerek olmadığı görüşünü yansıtmaktaydı.

Türk muhafazakârlığında ayrı bir önem atfedilen anane, Türkçülüğü bir dünya görüşü olarak kurumsallaştıran Ziya Gökalp’e göre; *fertlere mensup oldukları içtimaii zümrenin telkin ettiği tarzı idrak ve ameller*⁶⁶ idi. Bu değerler içinde esas olan, döneme koşullara ayak uydurabilecekleri korurken çağ dışı kalmışları ayıklamaktı. Bu hususla ilgili Nurettin Topçu şunları ifade etmekteydi;

‘‘kuvvetin sahipleri, millet ağacının değişmeyen köklerini gözden kaybetmediği gibi her mevsimde yeniden yeşeren meyvasının mütemadi hayat usaresiyle değişmede olduğunu idrak edenler ve kökleri kurutulan bir ağacın

⁶² Torbjorn Tannsjo, **Conservatism for Our Time**, Routledge, London 1990, s:141

⁶³ Robert A. Nisbet (1913-1996) 1953 yılı modern muhafazakârlığın köklerinin atılmasında çok etkili bir yıld. Robert Nisbeth’in The Quest for Community adlı eseri de dönemin öne çıkan değerlerindendi. Pek çok üniversitede de akademisyenlik yapan Nisbeth için kendi tabiriyle ‘‘ara kurumlar’’, devletin büyümesini önlemek açısından önem taşıymaktaydı. Nisbeth rampant individualism’in de sakıncalarını görmekteydi. Nisbeth için özgürlüğü tehdit eden gerçek tehdit, aileye, kiliseye, dine ve gönüllülere karşı birleştirilen birey ve devletti. Nisbet tasarlanmış bir gelişime değil tesadüfler sonucu bir ilerlemeye inanmaktaydı, The Sutherland Institute, **Robert Nisbet: Sociologist, Scholar, Conservative**, 2006, s:5-10

⁶⁴ Robert Nisbet, a.g.e. , 2014, s:55

⁶⁵ TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları** C.4, hzr: Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s:52

⁶⁶ Necati Akder, ‘‘İnsan Hakları ve Sosyal Doktrinler Buhranı’’, **Türk Yurdu**, S.3, Eylül 1954, s:174

çiçeklenerek meyve veremiyeceğini de hakkıyla anlıyanlardır. Şu halde bin yıllık mazimizin ruhunu itina ile muhafaza edecek olan bu hikmetin sahipleri o maziden her günün hayatına uygun aşığı yapmasını bilen sanatkârlardır.’’⁶⁷

Geleneğe duyulan saygı, hürmet ve koruma arzusu özellikle büyük bir ulus olmanın temel taşı olarak kabul edilmekteydi;

‘‘Ulus ulus yapan geleneklerdir. Bir ulus ne kadar eski geleneklerinin eri ise o derece ulustur. Türk ulusu gibi. Bir ulus eski olsun yeni olsun geleneklerine ne derece sahipse o derece ulustur. İngiliz ulusu gibi. Eski gelenekleri olmayan yenilerine de sahip olmayan bir ulusa kuvvetli ulus denilemez... Uluslar dahi varlığın birbirine karşıt iki unsurdan var olmuşlardır: değişenler, değişmeyenler. Ulusların yaşamak, yepyeni tekniklere uyarlanmak için değişmeleri gerektir. Ancak yine bu ulusların kendi olarak kalmaları için değişmemeleri de gerektir... Büyük uluslar her an değişen ve hiç değişmeyen uluslardır.’’⁶⁸

Yukarıda belirtilen Türk ve yabancı eserlerden de aktarıldığı üzere, muhafazakârlığın içinde gelenekler kayda değer bir yer teşkil etmekteydi. Bir ulus ancak geleneklerine sahip çıkarak var olabilmekte ve varlığını koruyabilmekteydi. Eğer var olan gelenekler korunmaz ise geçmişin kazanımları da yok olabileme tehlikesi içerisine girerdi. Bu nedenle büyük değişimlere karşı savunmacı bir tutum içerisindelerdi. Öte yandan toplum içerisinde doğan ve ilerleyen kademeli değişimlere sıcak bakmakta, ilerleme karşıtı değil radikal değişimlere karşı bir duruşu benimsemektedirler. Döneme ayak uydurabilmek için gerekli adımları da atmaktan yanaydılar. Ama bunu yaparken geleneklerden arınmadan süreklilik

⁶⁷ Nurettin Topçu, ‘‘Yarınki Kuvvet’’, **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:23

⁶⁸ **Yeni Adam**, ‘‘Büyük Uluslar’’, S.675, 09 Kasım 1950, s:1

içerisinde gerekli değişimleri gerçekleştirmeyi kastetmekteydiler. Burada anahtar kelime ise gereklilikti. Bu noktada Mümtaz Turhan 1955'te kaleme aldığı gazete makalesinde bu hususa dikkat çekmekteydi;

‘‘Hiçbir cemiyet kıymet şuurunu ve temyiz kabiliyetini tamamiyle kaybetmedikçe sırf yenilik aşkına hakiki kıymetlerinin mütemadiyen hırpalanmasına tahammül edemez... Onun için hakiki kıymetlere dayanmayan cemiyetin çoğunluğunun ana ihtiyaçlarının tatminini gaye edinemiyen hatta temayülllerini göz önünde tutamayan bir sistem sadece yenilik cazibesine güvenmemelidir.’’⁶⁹

Gelenekleri korumak tarihe de sahip çıkmaktı, bir bilinci yaşatmaktı. Muhafazakârlara göre insanlar hiçbir zaman geriye atalarına dönüp bakmayan bir gelecek nesli arzu etmez⁷⁰ ve mevcut nesil gelecekte kendi yansımaları görmek, gelecekle bir bağı olduğunu ve varlığının sürdüğünü bilmek istemekteydi. Bu da geleneksel aktarımlarla sağlanmaktaydı. Nesiller arası bir bütünlük sağlanarak toplumsal dokuyu; geçmişten gelen gelenekler ki gelenek ile sadece kültür, maneviyat, ahlak, hukuk kuralları ya da tarih kast edilmemekte somut şeyler de dâhil edilmekteydi; bir mimari eser ya da bir sanat eseri gibi bir değer de olabilmekteydi. Bu bilinçle hareket eden dönemin muhafazakârları eski mimari eserler üzerinde durmaktaydı. Nitekim Osman Turan bu durumu şöyle tanımlamaktaydı; *her yerde kurulan ilim, kültür ocakları, mektep, medrese, zaviye, imaret, hastahane ve kervansaraylar hep bu yüksek hasletlerin maddileşen şekilleri*⁷¹ idi. Bu eski yapıtların korunması, restore edilmesi ve Türk mimarisine uygun eserlerin yanında

⁶⁹ Mümtaz Turhan, ‘‘Hakiki Kıymetlere Doğru’’, **Türk Yurdu**, S.246, Temmuz 1955, s:6

⁷⁰ Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:60

⁷¹ Osman Turan, ‘‘Türkiye’nin Manevi Durumuna Umumi Bir Bakış II’’, **Türk Yurdu**, S.274, 4 Haziran 1959, s:2

eski geleneklerin önem atfettiği türbe gibi geleneksel yapıları da muhafazakârlar korumaya önem vermektedir. Anıtlar, camiler gibi Türk geleneği içerisinde yer bulan bu eserlerden; *Yenicami gibi gibi dipdiri ayakta duran ulu anıtlar, insana rahatlık vermekte; yıkılmış olanları insanda merak uyandırmaktadır*⁷² diyen muhafazakârlar için eskiye ait eserler insanı her daim çekmekteydi. Aynı zamanda M. Şekip Tunç'un ifadesiyle;

*‘‘Şuurlu bir milliyet, günü gününe yaşamaz. Bütün mazisiyle kaynaşarak yaşar, maziye dayanarak istikbale eğilir. Hafızasız bir milliyet hiçbir zaman bir vahdet nümunesi olamaz; zira henüz kendini bulamamış demek’’*⁷³ idi.

Geçmişini yaşayan ve yaşatan bir millet ancak geleceğe uzanabilmekteydi. Geçmişe sahip çıkmak için de mimari eserleri koruyarak restore etmek onları görünür kılmak gerekiyordu. DP’de bu dönemde *‘‘yıkılmış ya da uzun zamandır kendi haline terkedilmiş olanlar, mesela milli tarihimizin abideleri olan İstanbul camileri restore’’*⁷⁴ edip yenileştirdi. Aynı düşünüşle Türk toplumu açısından manevi bir sığınak olan eski Türk kültürünün yaşatıldığı türbelerin yeniden açılması da önemliydi. DP, 5 Mart 1950’de türbelerin yeniden açılmasına izin vererek kendi döneminin insanları ile geçmişlerini kavuşturmaktaydı. Türk muhafazakârları için türbe;

⁷² **Yeni Adam**, ‘‘Anıtlar’’, S.655, 22 Haziran 1950, s:1

⁷³ M. Şekip Tunç, ‘‘ Şuurlu Bir Milliyet Kültür Saygısıyla Yaşar’’, **Türk Yurdu**, S.249, Ekim 1955, s:244

⁷⁴ Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, çev: Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008, s:80

“tarihimizin ve edebiyatımızın ortak kelimesidir. Türbe çoğu kere Türk’ü içindekinden ziyade ilgilendirir... Türbeler İslam şarkın damla yakuttan gerdanlık taşları’’⁷⁵ idi.

Kısacası geçmişten uzanan maneviyat dünyasında yerini koruyan türbeler sadece vefat etmiş kişilerin bulunduğu mekânlar değildi. Toplum nezdinde bağların kurulduğu bir yerdi. Muhafazakârlara göre de bu tip önem atfedilen, geçmişle bağların kurulduğu, geleneğin, kültürün devamının sağlandığı mekânlar korunmalıydı. Muhafazakâr düşünceyi yansıtan Yeni Adam bu çerçevede bir konuya daha dikkat çekmekte ve eski-yeni gibi nitelendirmeleri yaparken titiz davranılması gerektiğini hatırlatmaktaydı;

“Eski her zaman eski yeni her zaman yeni değildir. Taze, genç kalmış eskiler, kocamış yeniler vardır... Neyi alacağımızı neyi bırakacağımızı iyice bilelim! Yoksa sonu karman çorman olur.”⁷⁶

Her milletin kendine has gelenekleri ve yaşayışı vardı. Bu nedenle geleneklerin ne kadar ayıklanacağına nelerin geride bırakılacağına çok özen göstermek gerekliydi. Politikacılar da bu hususa dikkat ederek mensubu olduğu toplumu ve kimliği anlayarak politikalar üretmeliydi. Millete rağmen üretilen politikalar er ya da geç güçlü bir reaksiyonla karşılaşmaktaydı.

Milletin hassasiyetlerini gelenek, görenek, anane ve kültürlerini dikkate alan DP, muhafazakâr politikalar üretmekte ve millet nezdinde seçimler aracılığıyla

⁷⁵ Sıtkı Bilmen, “Türbe”, **Yeni Adam**, S.643, 30 Mart 1950, s:6

⁷⁶ **Yeni Adam**, “Eski ile Yeni”, S.636, 09 Şubat 1950, s:1

karşılığını almaktaydı. Adnan Menderes⁷⁷ demokrasiyi açıklarken bile siyasi ahlak ve siyasi ananenin vazgeçilmezliğini ifade etmekte ve 11 Aralık 1950'deki genel kurulda bu konuya şöyle değinmekteydi;

“ Demokrasi denilen girenbaşa nesne, çok kıymetli nesne sabahtan akşama, bugünden yarına daima dikkat ve itina ister. Bunun başında bir takım siyasi ahlak ve memleket menfaatlerinin reddedeceği, kabul etmiyeceği hususların siyasi ananelerimize girmemesi icabeder. Yalan, dolan, tezdür, ne pahasına olursa olsun karşıdakini yıprat, ne pahasına olursa olsun, memleketin içtimai nizamını devir, umumi telâkkileri tahrip et. Ondan sonra da zafer kazan. Hayır, arkadaşlar; bu olmaz! Memleketin yarınını yiyip tahrip edemeyiz. Memleketimizde ona, on beşe bölünmüş bir vaziyet yoktur arkadaşlar. Biz, politikacılar bir avuç insan memleket sathı âdeta bir tepsi içinde imiş gibi, hususi bir mücadeleyi kötü usul ve tahripkâr metodlarla bütün vatan sathına yaymaya savaşıyor olursak, bir tarafta yanmakta olan kandilin

⁷⁷ Adnan Menderes (1899-1961) İstiklal Savaşı'nda 1920'de askere alındı. 1923'te terhis edildi. 1930'da İstanbul'da Ali Fethi Bey'in Başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasında politikaya girerek partinin Aydın örgütünü kurdu ve İl Başkanı oldu. Partinin kendini kapatması üzerine siyasi yaşamını CHP'de sürdürdü. CHP Aydın İl Başkanlığına seçildi. 9. Dönem seçimlerinde Aydın Milletvekilliğine seçildi. 10, 11 ve 12. Dönemlerde yine CHP adayı olarak Aydın'dan Milletvekili seçildi. 1945 yılına kadar TBMM'de komisyon raportörlüğü yaptı. Partide yaptıkları muhalefetten dolayı, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile birlikte 25 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edildi. 8. Dönemde Demokrat Parti'den Kütahya'dan Milletvekili, 9. Dönemde DP İstanbul Milletvekili seçilerek 1950'de 1nci, 1951'de 2nci Menderes Hükümetlerini kurdu. 10. Dönemde yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. 1954'te 3ncü Menderes Hükümetini kurdu. 1955'te Kabinesini yenilemek suretiyle, görevini dönem sonuna kadar sürdürdü. 28 Temmuz 1957'ye kadar Başbakanlıkla birlikte Milli Müdafaa Bakanlığına da vekâlet etti. 11. Dönemde tekrar İstanbul Milletvekili oldu. Beşinci kez Bakanlar Kurulunu kurmakla görevlendirildi. 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimine el koymasıyla tutuklanarak Yassıada'ya götürüldü. Yüksek Adalet Divanında, Anayasayı ihlâl ve çeşitli suçlardan dolayı yapılan yargılama sonunda ölüm cezasına çarptırıldı. 17 Eylül 1961'de ölüm cezası İmrâlı'da idam şeklinde yerine getirildi. TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları** C.4, hzr: Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s:4

fitilini alıp memleketin dört köşesini tutuşturmak gibi bir gaflete düşmüş oluruz.’’⁷⁸

Bu düşüncülerle hareket eden DP, iktidarı süresince geleneklere, geçmişe, manevi değerlere sıklıkla atıf yapan bir parti oldu. Halkın benimsediği değerlerden yana tutumu DP’yi her girdiği seçimde iktidara taşıdı. Muhafazakâr tutumuyla, geleneklerin geçmişle geleceği birbirine bağlayan bir kapı olarak gören DP, iktidar yıllarında geleneklerin, kültürün, ananelerin, tarihin, maddi ve manevi mirasın devamlılığından yana tavır aldı.

I.II.II. Din Anlayışı

Muhafazakârlar için din insanın maneviyatı olmasının yanı sıra kurallarla örülmüş tarafı insana belirli bir çizgi sunduğundan toplumsal refaha katkı sağlamaktaydı. Dini kurumlar ve din görevlileri ise insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için vardı. Bu maneviyata yönelmede farklı etkenler rol oynamaktaydı. Örneğin Necati Mustafa Sepetçioğlu insanı din şuuruna yöneltten husus olarak tabiatı göstermekteydi; İnsanı din şuuruna iten de bir yerde tabiatı; tabiatla baş başa kalan insan korku ve endişe ile sarılıyken kuvvetli bir hami arayışına yönelmekteydi.⁷⁹ İnancı esas olan muhafazakârlık Batı toplumlarında daha çok Hristiyanlık dini çerçevesinde şekillenirken Doğu toplumlarında İslam dini özelinde ele alınmaktaydı.

⁷⁸ TBMM, a.g.e. C.4, 2014, s: 44

⁷⁹ Necati Mustafa Sepetçioğlu, ‘‘Geçen Ayın Dergileri’’, **Türk Yurdu**, S.265, Şubat 1957, s:636

Muhafazakârlar salt metafizik sorunlarla ilgilenen veya durağanlaştırılmış bir dinden çok temelini ahlak ve erdemden alan bir din anlayışına değer vermektedir; Türk muhafazakârlığı kitabıyla öne çıkan Baral Dural'ın deyimiyle, dinin görevi insanları korkutmak, aralıksız metafizikten bahsetmek veya içe kapanık söylemler üretmek değil bireyi ahlaklandırmaktır.⁸⁰ İnsan yaşamından din çıkartıldığında geriye kaotik bir yaşayış kalmaktaydı. Aynı şekilde Milliyetçi-Turancı akademisyen yazar Prof. Dr. Hikmet Tanyu'ya göre ilim ve teknikte ilerlemek adına batı örnek alınırken maneviyatta öze dönmek gerekmektedir. Din batı içinde vazgeçilmez bir unsur halindeydi. Türkiye'de din hususuna özen göstermeliydi. Tanyu bu durumu şöyle ifade etmekteydi;

“Allahsız bir dünyanın vahşi hayvanları bile şaşırtacak bir öldürüşme, bir ezme bir tahribe sürükleneceği, ilmin, hakkın, hürriyetin ancak Allah inancı, iman temellerinde bir değer, mana alabileceği hergün biraz daha anlaşılacaktır. Hadiseler bunu gösteriyor... manevi buhranlardan aşma yolunda her millet kendi bünyesi ve şartları ile bir faaliyet halindedir... laik olan ve laik olmayan bütün Avrupa memleketlerinde din ön safta ve en mühim mevkidedir. Teşkilatlar, merasimler vs. hep dini inançlarla yoğrulmuştur... Türkiye bir yandan medeni hamlesini yaparken, ilim ve teknikte, batının yeni ve faydalı usullerine özenirken manevi, ahlaki tarafını geliştirmeğe ve bir muvazene kurmağa mecburdur.”⁸¹

Bir yüce güce inanma ile oluşan ona inanma, saygı duyma ve boyun eğme hali insanın devletle olan ilişkisini de yumuşatmaktaydı. Otoriteyi kabul etme hali

⁸⁰ Baral Dural, a.g.e. , 2004, s:35

⁸¹ Hikmet Tanyu, “Türkiye de Dinle İlgili Bazı Noktalar”, **Türk Yurdu**, S.274, 4 Haziran 1959, s:8-9

bireyi, devletin otoritesini de kabul etmesini kolaylaştırıyor, dünyevi kurallara uymasını sağlıyordu. Toplumsal huzurun ve güvenliğin sağlanabilmesi için yurttaşların sınırlı bir güce sahip olması gerekiyordu. Dolayısıyla, Burke'ün dediği gibi, sorumlulukları ile ilişkili bir din; insanları buyruk altına almakta, davranışlarından dolayı yaratıcıya ve topluma, toplum nezdinde toplumun kurucusuna karşı hesap verme durumunda olduğu düşüncesini güçlü ve ciddi bir şekilde⁸² hissettirmektedir. Kısacası muhafazakârlar için inanç ekseninde din sağlam bir devlet idaresi için olmazsa olmazdı ve tüm düzenlerin, sivil toplumun, iyi ve güzel olan her şeyin temeliydi.

İnanç temelinde din ve daha özelde toplum için İslam'ı daha ön plana çıkartan DP Hükümeti, iktidara gelir gelmez Arapça Ezan okunmasını yasaklayan kanunun kaldırılması meselesine değindi. Zafer gazetesine yansıyan ifadeleriyle Menderes;

*“Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esaslı değişiklikler yapılabilmesi için evvela taassup zihniyetinin yıkılması gerekir... Arapça ezan yasağında böyle bir zaruretin neticesidir... artık bu tedbirlerin devamına lüzum yoktur.”*⁸³

açıklamasında bulundu. DP milletvekili Sinan Tekelioğlu ise konuya farklı bir bakış açısıyla değinerek kanunun gerekliliğini vurgularken;

“İslâm dini, Müslüman dili kaidelerine göre Müslüman camilerinde ancak din dili ile olur. Ve bunu da memleketin yüzde doksan sekizi, bizi seçenler, bizden istemişlerdir Hristiyanlar bile bir ölüyü haber vermek için çan

⁸² Edmund Burke, a.g.e. , 2016, s:136

⁸³ **Zafer**, “Arapça Ezana Müsaade Ediliyor”, 5 Haziran 1950, s:1

çalarlar, onlar çan çalınırken çanın ne demek istediğini anlıyorlar. Müslümanlar bir sala sesi duymuyorlardı. ’’⁸⁴

diyerek Türkçe ezanın Müslümanların hürriyetine bir baskı aracı olduğuna işaret etmekteydi.

Teklif meclis gündemine taşındığında CHP de ezanın Arapça okunmasını uygun buldu. Böylece bu yasa tarihe gömüldü. İnsanlık adına gelen dinin de bir etnik kimliğe bürünmesi böylece son buldu. Ayrıca baskı altında olan diğer hürriyetleri de teker teker yeniden hayata döndürerek; radyoda dini program yapma yasağı ile Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli ya da aleni dersane açanlar hakkındaki 12073 sayılı kararnamedeki yasaklara da son verdi.⁸⁵ *Kendimizi en esaslı kuvvetlerimiz olan manevi kuvvetlerimizden mahrum etmek istemek, en kıymetli mirasımızdan kendi kendimizi mahrum etmek⁸⁶* demektir. Yasakların kaldırılması ile insanın maneviyatı gelişmekteydi.

DP, 1956 tarihinde ortaokul ders müfredatına din derslerini ekledi. Lakin isteyen velilerin bir dilekçeyle çocuklarının din dersinden muafta tutabilecekleri bir sistem oluşturdu. 1956 yılı Ekim ayında dönemin başbakanı Adnan Menderes, Konya mitinginde, din derslerinin ortaokulların öğretim programlarına eklenmesiyle ilgili olarak din ve vicdan hürriyeti vurgusuyla dinsiz bir toplumun müreffeh bir seviyeye ulaşamayacağını, Türk milletinin Müslüman olduğunu ve hep Müslüman kalacağını ifade ederken Müslümanların dinini öğrenebilmesi için okullarda din dersi eğitiminin bir hak olarak vatandaşlara sunulması gerektiğine değindi:

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.1, B. 9, O. 1, 16 Haziran 1950, s:183

⁸⁵ Selahaddin Bakan ve Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: CHP DP’ye Karşı”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.14, No:1, 2013, s:383

⁸⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, “Bir Milli Hars Merkezi Olan Ocak”, **Türk Yurdu**, S.3, Eylül 1954, s:170

“Evladına ve gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını ve kaidelerini öğretmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca, evladına kendi dinini telkin etmek ve öğretmek isteyen vatandaşlar bu imkândan mahrum edilmiş olurlar... Böyle mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur, denilemez. Bu itibarla, orta mekteplerimize din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya işlerini birbirinden ayırdıktan sonra, ne derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz. Bugünkü seviyesiyle asil milletimize taassup isnadı reva görülemez... İslamlık, milletimizin vicdanında en musaffa seviyesini bulmuştur.”⁸⁷

Dönemin Muhafazakâr isimlerinden İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu İslam ile ilgili kendi çıkardığı Yeni Adam dergisinde pek çok yazı yazdı. Baltacıoğlu için Kur'an;

“her hangi bir bilim, eşya ve tabiat kitabı gibi akıl mantığıyla değil, ancak, yalnız kolektif vicdan mantığıyla anlaşılabilir ve düşünülebilir. Dinlerin aygıllarını ve ışıklarını getirdikleri alem, dış alemi, eşya alemi, iç alemi olmayıp insanda en derin, en karanlık, en bilinmez olan derin bir alemdir. Bu öyle bir varlık ve gerçek âlemdir ki oraya ne bilim ne mantık ne düz dil, hiçbir aygıt ve hiçbir yoldam erişemez yalnız din erişebilir, onun için din vardır.”⁸⁸

⁸⁷ Can Şahin Mehmet, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, C.6, S.12, 2012, s:40

⁸⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Kur’an Felsefesi”, **Yeni Adam**, S.664, 24 Ağustos 1950, s:2

1950-1960 arası İslam dini Türk muhafazakârları için en önemli olgulardan birisi oldu. Dinin toplum için önemi dönemin muhafazakârlarınca vurgulandı. Yerinin doldurulamayacağı tezi üzerinde duruldu.

‘‘din aynı kolektif hayatı şiddetlice yaşayan insanların bu kolektif hayat sebebiyle kendi ruhlarında buldukları orijinal bir şahsiyet halinden başka bir şey değildir. Bu birlik şuuru dini inançlar şeklinde ortaya çıkar. Bu inançlar dini törenlerle kuvvetlenir... dinin fonksiyonu sadece kolektif hayatı en şiddetli ferdi egoizmadan soyulmuş bir halde mutlak olarak yaşatmaktadır. Din bir yandan abdest, oruç, hac, kurban, zekat, fitre gibi menfi ayinleriyle insanı ferdi, hayvani egoizmasından soyarak bir yandan da asıl müsbet ibadetle mabuda yaklaştırarak bu insanı üstbeşer hale koyar; korku, menfaat, usanç, yeis gibi ferdi kaynaklı halleri kökünden söküp atar. Dinde üstahlak, üstsanat ve üstmantık mahiyet vardır. ’’⁸⁹

Dinin; insanları bireysellikten uzaklaştırarak toplumla birlikte hareket etmesini sağlayacağını, ferdi istek ve arzularına ket vurarak toplumun menfaatlerini gerekirse kendi menfaatlerinin de bir adım ilerisine koyacağına inanmaktalardı. İnsanı bir üst seviyeye taşıyacağına toplumda huzuru, nizamı, ahlakı koruyacağını inanılan dinde insanı daha iyiye, doğruya iten bir mahiyet vardı. Bu nedenle dinler toplumlar için olmazsa olmazdı. Dinlerin bu üstün mahiyetleri yerine getirip iyi bir toplumu oluşturabilmesi için özgür bir alana bırakılmalıydı.

Dine ve toplumun çoğunluğu İslam dinine mensup olduğu için İslamiyet’e verilen bu önem bir açıdan İslam’ın insanların yaşayışına ve ahlak yapısı üzerine

⁸⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, ‘‘Din Hayatımız’’, **Yeni Adam**, S.666, 7 Eylül 1950, s:2

kurduğu temellerden kaynaklanmaktaydı. Bu temeller, M. Tanci'nin Türk Yurdu'nda kaleme aldığı üzere, İslami gayenin sınırladığı alanlardan insanları uzaklaştırarak belli yönle sevk etmekte ve iyilik getirecek yolda insanların yürümesini sağlamaktaydı.⁹⁰ İslamiyet ile iyi ahlaklı olmak ve ahlaki bir toplum yapısına kavuşmak mümkün kabul edilmekteydi. Bu nedenle İslam dini iyi, ahlaklı ve erdemli bir toplum için de olmazsa olmazdı.

Dini hayatlarını insanların özgürce yaşaması için adımlar atan DP'de dinin toplum için ne demek olduğunu bilmekteydi. Bu nedenle de dini alanı özgürleştirme hususunda adımlar attı. Ezanın evrensel haline geri dönmesi, din dersleri, ilahiyat fakülteleri, imam hatipler hep bu yönde atılan adımlar oldu.

DP için din toplumsal huzurun da temeliydi. Dini inançlar sayesinde bireyler topluma karşı daha duyarlı bir hale gelmekteydi ve bu bireylerin oluşturduğu toplum, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın olduğu daha iyi bir topluma evrilebilmekteydi. İç huzura kavuşan birey, otoriteye saygıyı da öğrenmekteydi. Bu tutum ise iktidarın otoritesini benimsemesini de kolaylaştırmaktaydı. Bu nedenlerle DP iktidarı süresince dine büyük önem atfetti ve halkın dini yaşayışına ilişkin adımlar attı. Dinin süregelen yaşamın bir parçası olması için çaba gösterdi. Halkın manevi dünyasına tanınan bu yaklaşım da halk nezdinde karşılık buldu.

⁹⁰ M. Tanci, "Ahlakın Önemi ve İslam Dinine Göre Temelleri", **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:9

I.II.III. Ahlaki Düzen

Muhafazakâr düşünce belirli bir düzenin varlığına inanmaktaydı. Bu düzenin ise ilahi bir yaratıcısı vardı. Bu ilahi güç tarafından yaratılan bu düzen insan içindi ve üzerinde oynanmaması gereken bir düzendi. Salt insan aklının üzerinde bir güç tarafından yaratılan bu düzen içindeki kurallar sabitti ve değişikliğe uğratmak çok vahim neticeler doğururdu. Bu düzen insana dair her alana nüfuz etmişti.

İnsan içinde hem iyi hem kötü yanlara sahip olan bir canlı olsa da içinde doğruyla yanlış ayırabilme yeteneğiyle donatılmıştı. İnsan ayırt edebilme yeteneği ve imanı ile doğru davranışlarda bulunmayı seçmekte böylece toplumsal düzeni kendiliğinden korumaktaydı.

Muhafazakârlar için genel hatlarıyla inanç özelde ise din ve ahlak ayrı bir yere sahipti; gerçek siyaset ise inananlar topluluğunda olması gereken adalet duygusunu anlamak ve onu uygulamaya koyma sanatı idi. Adalet de ahlaki hakikatlere uygun hareket etmektir.⁹¹

Ahlaki düzene olan inanç; güçlü bir sağduyu ile adalet ve şerefe dair kanaatlerin toplumda benimsenmesini sağlamakta ve böylece siyasal sistemi ne olursa olsun iyi bir toplumu meydana getirirken, insanların ahlaken yalpaladığı mevcut kurallara karşı kayıtsız kaldığı ve özellikle kendi hazlarını tatmin etme çabasında olan bir toplum, siyasal sistemi ne kadar iyi olursa olsun, kötü bir toplum⁹² olarak kabul edilmekteydi. Çünkü gelenek ve adet haline gelmiş uygulamalar, bu tutarlılığın ve düzenliliğin hem ürünleri hem de koruyucularıydı.

⁹¹ Doğu Ergil, a.g.e. , 1986, s:275

⁹² Russell Kirk, **The Politics of Prudence**, ISI Books, Wilmington, Delaware 1993, s:30-32

Türk muhafazakârları, ahlaki düzene uygun bireylerin varlığının devamının sağlanmasında eğitime de işaret etmekteydi.

“... üniversitelerin vazifeleri sadece ihtisas sahibi yetiştirmek değil, iyi vatandaşlar yetiştirmektir de... halbuki bizde bu anlayışın tam tersi hakimdir. Üniversite bir ilim akademisi gibi telakki edilmektedir... daha lisede hatta ortaokulda eğitim vazifesinin hemen hemen bittiği sanısı vardır. Böyle olduğu içindir ki, bir zamanlar bütün orta öğretim müesseselerini öğleden sonra paydos ediverdik. Düşünmedik ki insan terbiye etmek için zamana ihtiyacımız vardır. Düşünmedik ki gençler öğleden sonraki boş vakitlerini okul ve ev dışında nasıl ve nerelerde geçireceklerdir?”⁹³

İlk, orta, lise ve üniversite gibi kurumların sadece bilimsel faaliyetlerde bulunmasının yetersiz olduğunu düşünen Türk muhafazakarları, bu eğitim kurumlarında aynı zamanda terbiyenin yani ahlaki boyutlarda da eğitim verilmesi gerektiğini düşünmekteydiler.

DP de muhafazakârlar yapısını ahlaki bir toplumun önemi hususunda göstermekteydi. İktidar yılları boyunca eğitime çeşitli vurgular yapan önem veren DP hükümetleri için eğitim asıl olarak milli, manevi ve ahlaki temellerle şekillenmeliydi. Manevi yapısı eksik bir toplumun ayakta kalmasının mümkün olmayacağını düşünen DP, manevi yönü eksik toplumların ne kadar bilim, sanat ve teknolojiye ilerlemiş olsa da er ya da geç yok olacağına inanmaktaydı. Bu nedenle eğitim sistemine milli, manevi ve ahlaki bir boyut getirmek üzere çaba sarf eden DP genel bütçeden milli eğitime ayrılan payı arttırdı. Eğitimin, hür bir milletin teminatı ve gençliğin manevi

⁹³ Enver Naci Gökşen, “Olanlar Bitenler”, **Yeni Adam**, S.664, 24 Ağustos 1950, s:5

değerleri kazanabilmesi için bir araç⁹⁴ olduğu tezinden hareketle ahlaki, manevi ve milli kimliği kazandırma da din derslerine ağırlık verilmesini uygun buldu.

DP, 1955 yılında ise Eğitim Enstitülerine girişlerle ilgili değişikliğe gitti. Bu değişiklikte enstitüye girmek isteyen öğrencilerde belli bir ahlaki standardın yakalanması amaçlandı. Karakter özellikleri de böylece enstitüye kabul de bir aşama olarak belirlendi.⁹⁵ Adnan Menderes 2 Haziran 1950’de gerçekleştirilen genel kurulda yetişen yeni nesil için;

*“Yetişen gençliğimizin memleket meselelerinde hassas, ileri ve medeni mânada milliyetçi ve memlekete bağlı olmakta emsalsiz bir heyecana sahip olduğunu görmekle büyük bir gurur ve iftihar duymaktayız. Gençliğimiz bu güzel vasıfları ruhunda yaşatabiliyorsa bunun sebebini her şeyden önce, mensup olduğu milletin ve içinde yaşadığı ve kucağında yetiştirdiği aile ve içtimai heyetin eşsiz vasıflara sahip olmasında aramak icabeder.”*⁹⁶ demekteydi.

Menderes bu konuşması ile hem aile hem toplumun vasıflarına vurgu yaparken gençlikten beklentilerinin neler olduğunu da sıralamakta ve gençlikten duyduğu memnuniyeti ifade etmekteydi. Manevi temellerin toplumda yeşermesinin önemine değinen Menderes, 29 Mayıs 1950 ilk Menderes hükümeti programının sunuş konuşmasında;

“ Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir

⁹⁴ Tunay Karakök, “Menderes Döneminde Türkiye’de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C.1, S.2, 2011, s:91

⁹⁵ Tunay Karakök, a.g.m. s:92-93

⁹⁶ TBMM, a.g.e. C.4, 2014, s:28

cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akibetlere sürükleneneği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminâtı sayılamaz... Hükümetimiz, parti programımızda tesbit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde mâarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.”⁹⁷ açıklamasında bulunmaktaydı.

Ahlaki, sadece iyi bir toplum oluşturmak için gerekli görmeyen Türk muhafazakârları aynı zamanda kalkınmanın da bir gereği olarak görmekteydiler.

“İktisadi kalkınmanın başarı imkanları hukuk, ahlak, maarif vs. gibi iktisat dışı amillerin menfi rol oynamaları ile geniş ölçüde ilgilidir. İktisadi kalkınma devlet tarafından tek taraflı olarak halledilebilecek bir mesele değil milletçe yürütülebilecek bir davadır. Onun gayesi insandır. Bunu nazarı itibara almamak iktisadi dinamizme istikrar ve istikamet veren bir kuvveti ihmal etmek olur... Milli kültürün takviyesi iktisadi kalkınma ile iktisat zihniyetinde hâsıl olacak tebeddülâtın doğurabileceği menfi neticelerin bertaraf edilmesi bakımından da mühimdir.”⁹⁸

⁹⁷ TBMM, a.g.e. C.4, 2014, s:13

⁹⁸ Mehmet Aydın, “İktisadi Kalkınma ve Milli Şuur”, **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:32

Aynı şekilde Türk muhafazakarları iktisadi kalkınmanın yanında manevi kalkınmaya da değinmekteydiler ve manen kalkınmada da ahlaka işaret etmekteydiler. DP sonrasında ise AP'nin Trabzon vekili olan Prof. Osman Turan bu hususa ilişkin şöyle demektedir;

*“Manevi kalkınmanın esasını ahlakın teşkil edeceği aşikârdır... ilim ve kültürün yükselmesinde bile bu muharrik kuvvetin zaruri olduğu şüphesizdir... manevi bir sukut insanı maddenin ve geçici kaba zevklerin esiri olarak manen tatmin edilmemiş bir hale sürükler; betbaht kitlelerin zuhuruна sebep olur.”*⁹⁹

Ahlakın din ile desteklenmesini Türk muhafazakarları doğru bulmaktaydılar. Ahlak ile din birlikte var olmalı ve birbirini desteklemeliydiler.

*“yalnız başına ahlak kuralları –insanların arasındaki münasebetleri düzenleyici olan ahlak kuralları- insanların kötülüklerini önlemek için yetici değildir. Ahlak vicdanı ile din vicdanı da gereklidir.”*¹⁰⁰

Toplumun yapısına dair de çeşitli fikirler barındıran muhafazakarlar, toplumda iyinin de kötünün de bir arada bulunmasını sağlıklı bir toplumun göstergesi olarak kabul etmekteydi. Topluluk için; *“din gerek, ahlak gerek, hukuk gerek, sanat gerek, yalan yanlış da gerek. Ancak her şeyin bir derecesi var”*¹⁰¹ diyerek toplum için var olması gereken değerleri de erdemsizlikleri de sıraladılar. Burada önemli husus derecesi idi. Erdemsizlerin karşısında erdemliler var olmalıydı. Toplum dengelenmeliydi. Erdemsiz davranışların rahatça toplum önünde sergilenmesine ket

⁹⁹ Osman Turan, “Türkiye’nin Manevi Durumuna Umumi Bir Bakış II”, **Türk Yurdu**, S.274, 4 Haziran 1959, s:2

¹⁰⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Türkiye’nin Kalkınması bir Ahlak İşidir”, **Yeni Adam**, S.733, 4 Haziran 1953, s:1

¹⁰¹ **Yeni Adam**, “Yalanlar Yanlışlar”, S.644, 6 Nisan 1950, s:1

vurmak adına da ahlaki bir sistem oturtulmalıydı. Bu sistemle, erdemsizler kendi davranışlarına ket vurabilmektelerdi. Bu tip erdemsizlikler toplumun kanayan yaralarıydı ve yer yer ortaya çıkan dışavurumlarla toplum arınmaktaydı. Mustafa Şekip Tunç bu hususla ilgili olarak şunları söylemekteydi;

‘‘Her şeyin asıl hakikatı parçalarında değil, bütünündedir. Parçalar arasında zıtlık ve ayrılıklar bulunması bütünün esasını tayin etmeye kafi değildir. Zaten tabiatın parçaları arasında da yıkıcı ve yapıcı faaliyetlerin görülmesi onun bütününde gerçekleşmiş olan ahenk ve birliği bozacak gibi olamaz. Heyeti umumiyesiyle derece derece birçok parça bütünleri ihtiva eden muazzam bir birlik ve ahenkli bir bütün olarak teşekkül etmiş olan tabiat hiç şüphe yok, teşekkülünün kendiliğinden vardığı birlik ve ahenk sayesinde devam edebiliyor... tabiatın parçaları arasında günlük tecrübelerde gördüğümüz çatışma ve tezatlar, bozulma ve dağılmalar gibi menfi faaliyetlerden hiçbiri onun kendiliğinden bir birlik ve ahenge doğru mütemadiyen ilerlemesine engel olmamıştır. ’’¹⁰²

Pek çok parçanın bir araya gelerek bir bütünü oluşturduğu düzen de tezatlar, dağılmalar, bozulmalar Tunç’a göre asla engel teşkil etmeyecekti. Nasıl ki tabiatda da zıtlıklar mevcutsa da ahenk söz konusu ise günlük tecrübelerde de her türlü zıtlığa rağmen yine bir birlik ve ahenk vardı.

Bu noktalardan hareketle muhafazakâr düşünce içinde hareket eden kesimlerde ahlak büyük önem taşımaktaydı. Toplum ile maddi ve manevi kalkınma da dönemin muhafazakârları ahlaka vurgu yapmaktaydı. Ahlaken sarsıntı da olan bir toplumun

¹⁰² M. Şekip Tunç, ‘‘Tabiat, Tarih ve Ahlak Bütünündeki Gidiş Birliği’’, **Türk Yurdu**, S.266, Mart 1957, s:641

varlığını sürdürebilmesinin güçlüklerle dolu olacağına ve hatta yok olmaya mahkûm olacağı inancı dönemin muhafazakârlarında yaygın bir düşünüştü. Ahlaki düzene karşı duyulan bu hassasiyetle DP koruyucu bir tutum benimsemişti Ahlakin korunmasında özellikle DP ve muhafazakâr düşünürler eğitime işaret etmekteydi. DP de bu dönemde eğitime önem vererek; manevi, milli, ahlaki bir ruh katmaya çalışmaktaydı. Bu nedenle de eğitim alanında pek çok çalışma da bulundu. Muhafazakâr bir tutumla ahlaki değerleri toplumda yaşatmaya çalıştı.

I.II.IV. Özgürlükler Çerçevesinde Komünizm Eleştirisi

1950’li yıllardaki muhafazakârlıkta, anti devrimci bakış antikomünizmi doğurmaktaydı. Çünkü komünizmin sürekli devrim anlayışına karşın muhafazakâr düşünce devrim karşıtıydı. Sürekli devrim anlayışıyla hareket eden komünizm ile de restorasyoncu muhafazakârlık bir ortak paydada buluşamamaktaydı. Ama Türkiye’deki antikomünizm asıl olarak özgürlükleri koruma çerçevesinde gelişmişti. Seyahat etme özgürlüğünden, özel mülkiyet sahipliğine geniş bir çerçevede dile getirilen bu hakların kaybedilme korkusu Türk muhafazakârları ile sosyalist kesimlerinde antikomünizmi yeşertmişti. Komünizme duyulan bu korku ya da nefret diye ifade edilebilecek durumu ise sosyalist olan Çetin Altan muhafazakâr Yeni Adam çıkan yazısıyla şöyle açıklamaktaydı;

“ komünizm tehlikelidir çünkü her şeyden önce proletarya sınıfını, diğer sınıflar eriyip kayboluncaya kadar, diktatör kılmak istemektedir... mülkiyet müessesesini inkar etmekte ve istihsal malları şöyle dursun istihlak

mallarına dahi kimsenin sahip olamayacağını söylemektedir. Komünizm tehlikelidir çünkü aileyi bencil bir müessese olarak itham etmekte ve cemiyet için zararlı görmektedir. Komünizm müthiş bir materyalizmle hareket ederek insandan ayrılmasına imkan olmıyan bir takım manevi inanışları, duyguları nasırlaştırmaya uğraşmakta ve bütün insanları aynı tip birer makine haline gelişmeye çalışmaktadır. Komünizm tehlikelidir çünkü komünizmde vatan hudutları yok, sınıf hudutları vardır. ’’¹⁰³

Antikomünist tutumun gerekçelerini açıklayan bu yazıda muhafazakârlıkta önem atfedilen değerler ve komünizmin bu değerlere karşıt tavrı aslında ele alınmaktaydı. Türk toplum yapısı sınıf usulüne göre düzenlenmemişti. Gücün tek bir sınıfa indirgenmesi ve toplumun tek bir sınıf çatısı altında birleştirilmesi fikri Türk toplum yapısına aykırı olduğu kadar muhafazakârlıktaki her bir bireyin farklı yetenekleriyle ön plana çıktığı sistemi de sakatlamaktaydı. Her bir birey birbirinden farklıydı farklı yetenekleri ve kabiliyetleri vardı. Ama komünizm de tek sınıf yapısıyla tüm insanlar eşitlenirken herkes birbirine benzetiliyordu. Bu durum muhafazakârlıktaki sağlıklı ve farklı özellikleriyle bir bütün haline gelen toplumu tektipleştirmektedir. İnsanlar kendi kabiliyetleri ile toplumda öne çıkamamaktaydı. Aynı şekilde muhafazakârlığın vazgeçilmezleri; maneviyata, aileye ve inanışlara aykırı bir tutumla komünizm materyalist bir tavrı benimsemektedir. Bu değerler muhafazakârlar için toplumun birliği, dirliği, huzuru ve aidiyet hissini oluşturduğu için vazgeçilmez unsurlardı ve yok edilmesi toplumda büyük tahribata yol açmaktaydı. Özel mülkiyet ise muhafazakâr düşünce içerisinde kıymetli bir yer teşkil etmekteydi ve devlete karşı özgür bireyin teminatı olmaktadır. Muhafazakâr

¹⁰³ Çetin Altan, ‘‘Anti-Komünist Yayınlar’’, **Yeni Adam**, S.655, 22 Haziran 1950, s:4

düşüncenin fikir babası kabul edilen Edmund Burke bu durumu şu şekilde açıklamaktaydı;

‘her bireyde var olan kendine ait olanı koruma şeklindeki mücadele, insan olarak tabiatımızda olan adaletsizlik ve despotizme karşı asli güvencemizdir. Bu mücadele kurulu bir devlette mülkiyetin güvenliğini sağlama ve toplumu korumaya yönelik bir içgüdü şeklinde kendini gösterir.’

104

Özel mülkiyet kişisel gelişim açısından da muhafazakâr düşüncede yer bulmaktaydı. Çünkü birey eğer çok çalışmasının karşılığını alabileceğini görürse hem kendi yaşam kalitesini arttırmak hem de gelecek nesline yani evlatlarına daha iyi bir yaşam bırakabilmek adına daha çok ve hevesle çalışmak isteyecekti. Bu durum sonucunda hem bireyin geliri hem saygınlığı artacak hem de topluma daha verimli olacaktı. Bu döngünün kusursuz bir şekilde işlemesi ise ancak özel mülkiyet ile sağlanmaktaydı. Elde edilen mülkün miras ile aktarılması ise birikimin korunması hususunda devreye girmektedir. Bu yolla insanlar çalışma döngüsü içerisinde topluma faydada bulunmaya devam etmekteydi. Miras ve özel mülkiyet ile çalışma erdemine ulaşan toplum, düzen ve istikrarı da sağlamaktaydı.

Komünizmi eleştirirken muhafazakâr ve liberal temaları kullanan Türk folkloruna yönelik çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Fahri Fındıkoğlu konuyu birbiriyle ilişkilendirmektedir. Komünizm adaletsizliği ile bireylerin hürriyetlerini devletin nasıl ellerinden aldığını şu sözlerle eleştirmektedir;

¹⁰⁴ Edmund Burke, a.g.e. 2016, s:195

‘komünizm, mevcut içtimai sınıf ve tabakaları altüst etmek, toprak sahibi köylüleri topraksızlaştırıp köksüz işçi haline kalbeylemek, kol ve kafa işçilerini Devlet tarafından teşkilatlandırılan sendikalara mecburi surette kaydettirmek, işçinin çalışma ve grev, işyerini değiştirme, başka yere gitme, seyahat serbest tefekkür ve yazma hürriyetlerine tam surette mani olmak, Devleti muazzam bir kapitalist ve işletmeci haline getirerek başına idare edici siyasi sınıf dediği politikacıları geçirmek istiyor.’¹⁰⁵

DP de ülke içindeki aşırı sol cereyanlarla her fırsatta mücadele edeceğinin altını çizmekteydi. DP’nin antikomünist tutumunda Adnan Menderes’in 29 Mayıs 1950’deki hükümet programı sunuşunda söyledikleri önemliydi;

‘millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız... Bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyâsi tenkit kisvesi altında...

¹⁰⁵ Z. Fahri Fındıkoğlu, ‘‘Sosyalizmin İkiye Bölünüşü ve Gerçek Sosyalizm’’, **Türk Yurdu**, S.241, Şubat 1955, s:587

düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.''¹⁰⁶

DP komünizmle mücadelesini sadece beyanatlarla bırakmayarak Türk Ceza Kanunu'nda da gerekli düzenlemeleri yaparak göstermişti. Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. Maddelerinin değiştirilmesi için bir teklif sunmuştu. Teklifte;

'' Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesseses iktisadî veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu kabîl cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında Ölüm cezası hükmolunur.''¹⁰⁷

demektedir. Böylece yabancıların ajanı olarak addedilen aşırı sol cereyanlarla mücadelede, devletin yasal dayanağını arttırabilmek için Türk Ceza Kanununda gerekli düzenlemeler yapılmıştı.

Bu teklifi neden ortaya attıklarını da Menderes şu sözlerle ifade etmekteydi;

''Arkadaşlar, biz vatani müdafaa etmek maksadiyle böyle bir kanun getirdik. Hürriyetlerimizin mevcut olabilmesi için evvelâ bir vatanın mevcut olabilmesi lâzımdır. Vatanın mevcut olabilmesi için, istikbalimizin mahfuz bulunması lâzımdır. Bu da, evvelâ bir istiklâl davasıdır. Politika yapabilmek

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, B.3, O. 1, 29 Mayıs 1950, s:30-31

¹⁰⁷ Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun, No: 5844, Kabul Tarihi: 03.XII.1951, Resmi Gazete İlanı: 11.XII.1951, S.7979

için, üzerinde yaşayabilmek için, vatandaş olabilmek için bir vatanın mevcudiyeti şarttır. Bu dâva, bizim dâvamız şimdi hürriyetlerimizle beraber vatan hudutlarının müdafaası, bâkamızın müdafaası meselesidir.’’¹⁰⁸

1954’te dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın yaptığı senelik nutukta TBMM adı altında DP’nin solcularla başarılı bir şekilde mücadele ettiğinden bahsedilmekteydi;

‘‘Bir taraftan solcu cereyanlara, diğer taraftan taassup ve irticaa dayanan tahrikçilerin el ele vererek harekete geçmiş oldukları bir vakıadır. Yer yer ayaklanma teşebbüslerine müsait zeminler hazırlanmış, kara taassup «Ticanî» namı altında çok cüretkârane hareketlere geçmişti. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi, solcu tahriklere esaslı darbeler indirmeyi mümkün kılacak ve dinî hisleri istismar etmek yolundaki teşebbüsleri de hüsrana uğratacak kanuni hükümleri zamanında tedvin etmesini bilmiştir.’’¹⁰⁹

Bu cereyanlarla mücadelenin demokrasi ve onun getirdiği hak ile hürriyetleri korumanın en açık yolu olduğu da aslında ifade edilmekteydi.

Komünist tehdit 1950-60 dönemi için hiçbir dönem son bulan ya da güncelden çıkan bir konu olmamaktaydı. Komünizme karşı daha etkili tedbirlerin de alınması istenmekteydi ve bu tedbirlerin neler olabileceğine dair çeşitli yazılar da çıkmaktaydı. Özellikle komünistlerin/aşırı solcuların devlet kademelerinden uzaklaştırılması için hızlıca önlem alınması gerekliliğinden bahseden Nihal Atsız’ın kardeşi Türkçü-Turancı Nejdî Sançar’a göre;

¹⁰⁸ TBMM, a.g.e. C.4, 2014, s:111

¹⁰⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.2, İçtima: 1, 1 Kasım 1954, s:9

“İyi düşünülürse devlet dairelerinin az, orta veya çok mühim bir yerinde bir kömüniste vazife verilmesi ile aynı yerde bir Moskof’a iş verilmesi ile arasında bir fark yoktur. Çünkü her Moskof gibi her kızılada Kremlin için çalışan bir varlıktır. Aynı şekilde kızılların gazetelerde, dergilerde, kürsülerde ve diğer telkin sahalarında da seslerini duyurabilmek imkanlarından mahrum bırakılmaları şarttır. Bir cemiyette böyle bütün cephelerden tam bir temizlik yapılmadıkça mücadeleden müsbet bir sonuç beklemek bir hayaldir.”¹¹⁰

Döneme genel olarak bakıldığında komünizme sadece kendilerini komünist olarak adlandıranlar sıcak bakmaktaydı. Radikal solcular hariç sol ve sağ kesimler antikomünizm hususunda birleşmekteydi. Kazanılmış hakları kaybetme korkusu bu dönemdeki antikomünist tutumun ana sebebi olarak ön plana çıkmaktaydı. DP de iktidar olduğu bu dönemde aşırı sol cereyanlarla mücadeleyi etmeyi kendi sorumluluğu saymıştı. Kazanılmış hürriyetleri kaybetme korkusuyla vatan müdafaası anlayışı ile antikomünist söylem geliştiren DP bu anlayışla iktidarı boyunca komünizmle mücadelesini sürdürdü.

I.III. Eleştirel Bir Bakışla DP ve Muhafazakâr Düşünce (1950-1960)

Demokrat Parti’nin muhafazakâr tutumu, genelde inkılaplara özelde ise laikliğe karşı, “geriye doğru, irticai”¹¹¹ bir faaliyet olarak görülmekteydi. Bu çerçevede örneğin Demokrat Parti’nin iktidarının sonlandığı yıldan geriye doğru

¹¹⁰ Nejdet Sançar, “Niçin Komünist Oluyorlar”, **Türk Yurdu**, S.272, 02 Nisan 1959, s:54

¹¹¹ **Forum**, “On beş Günün Notları; Din ve Siyaset”, C.11, S.121, 1 Nisan 1959, s:3

bakışlarla, bir bütün olarak iktidar sürecindeki gelişmelerinin değerlendirilmesi, dönemin değişimlerini anlamakta kolaylaştırıcı bir etken olabilmekteydi. Bu amaçla Nisan 1959 tarihli Forum dergisine bakıldığında Demokrat Parti'nin eleştirel bir yaklaşımla ele alındığı görülmekteydi. Forum'a göre Demokrat Parti hürriyetin olduğu bir ortamda doğmuştu ancak bu hürriyeti sağlayan inkılaplara sahip çıkmamaktaydı. Forum'un yorumuyla, Demokrat Parti, *uygun bulunan propaganda sınırını aşarak; sinsî sinsî ve metodik*¹¹² bir şekilde inkılap prensiplerini yıkma niyetindeydi.

İnkılapları yıkma niyetinde görülen Demokrat Parti'nin iktidar vaatlerinden keza iktidarında da ilk icraatlarından olan Arapça Ezan Yasağının kaldırılmasının - Haziran 1950- propaganda aracı olarak kullanıldığı görüşünde olan Forum dergisi; yasağın kaldırılmasının mantıki izahını kabul etmekle birlikte ki bu izah; ezanın farklı dillere çevrilip okunması serbestken sadece Arapçanın yasak olmasıydı, halka tezahürünün nasıl olabileceği hususunda partinin öngörüsüzlüğüne vurgu yapmaktaydı. Çünkü Forum,

*‘‘Ezan veya kameti, Çince veya Japonca tercüme edip okuyanlar, kanunun bu sarahati karşısında cezalandırılmadıkları halde, Arapça okuyanların cezalandırılması için hukuki mantıksızlık ifade ediyordu... Ancak ne pahasına olursa olsun iktidara gelmeyi düşünen bir parti inkılapları düşünmediği veya geriye tepecek olan irticâın memleket içerisindeki kuvvet ve ehemmiyeti’’*¹¹³

¹¹² **Forum**, a.g.m. 1 Nisan 1959, s:4

¹¹³ **Forum**, a.g.m. 1 Nisan 1959, s:4

anlayamamaktadır demektedir. Bu propagandanın ardından Türkiye Büyük Meclisi'nde okunan Arapça ezanlar -Forum'un tanımıyla- laiklik ilkesine vurulan “ilk öldürücü”¹¹⁴ darbeyi oluşturmaktaydı. Laiklik ilkesine vurulan bir darbeden daha ziyade mecliste ezan okunmasının dinin siyasete alet edilerek halkın dini duygularının suiistimal edilmesi ve parti bazında ezanın bir menfaat aracı olarak kullanılması hususu eleştirilmesi gereken bir başka kısım da olmaktadır.

İktidar-Muhalefet eksenindeki muhafazakârlık tartışmalarında, Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesi ile ilerici olan inkılapların ikili bir ayrıma tabi tutularak “halka mal olan” ve “olmayan inkılaplar”¹¹⁵ diye sınıflandırılması uygulamasını muhalefet, ilerici olan kazanımların yok edilmesi olarak değerlendirmekteydi. Özellikle Laiklik ilkesinin hayata geçirilmesinde DP eleştirilmekteydi. Çünkü ilkeyi kendi dünya görüşü çerçevesinde yeniden kodlayarak daha özgürlükçü bir bakış açısıyla değerlendiren DP'nin ve bu yeni görüşle din hususu başta olmak üzere çeşitli uygulamalara yönelmesi, --Arapça Ezan Yasağının kaldırılması, MEB müfredatlarına din derslerinin eklenmesi, törenler vb.-- muhalefet tarafından sıklıkla eleştirilmekteydi;

‘1950'den evvel ilk mekteplere ihtiyari olarak konulan din derslerinin mecburi olması ve bu mecburiyetin daha sonraları orta mekteplere de teşmili, davullu zurnalı ocak açma törenleri yerine ne dediğini kendisinin de zor

¹¹⁴ Forum, a.g.m. 1 Nisan 1959, s:4

¹¹⁵ Forum, a.g.m. 1 Nisan 1959, s:4

anladığı imam efendiler vasıtasıyla, iktidardan düşmemek için Allahdan yardım dileyen vatan cephesine ait ocak açma törenleri’’¹¹⁶

şeklindeki muhtelif gelişmeler laiklikte meydana gelen kırılmalara örnek olaylar olarak muhalif Forum’da yer bulmaktaydı.

Bu gelişmeler laiklik ilkesinin gücünü kırarken dinin siyaseten kullanılmasına yol açmaktaydı. Halkın zayıf noktalarından olan din, iktidar kapısını açmakta bir araç olurken bu tutum dinin suiistimaline de neden olmaktaydı. Dini törenlerin siyasetin içine eklemlenmesinin yanında ezanın Arapça okunmasına serbestlik getirilmesi anlaşılan o ki Forum tarafından kabul edilemez bir eylem olarak görülüyordu. Çünkü inkılapların halkla bütünleşmesine ket vuran bir eylem olarak kabul ediyordu. Toplumu istemeden ya da isteyerek ikili bir ayrıma götürdüğü düşünülen bu yeni düzenlemeler aslında Türk siyasi hayatını uzun bir dönem boyunca etkileyecek iki farklı siyasi kanadın temellerini de atmaktaydı; sağ çizginin öncüsü DP ile solun vazgeçilmezi CHP. 1959 yılında DP’nin inkılaplara yönelik bu tutumu şu şekilde eleştirilmekteydi;

“Okuma yazma bilmeyen, cahil kalmış kütleleri daha iyiye ve daha makul olan siyasi bir inkılap düzenine sevk etmek için bu tedbirler alınmıştır. İnkılapları korumak için yapılan bu mevzuatı ortadan kaldırmakla siyasi bir iktidarı taassup fikirlerini ve dini inanışları istimal hatta suiistimal etmek suretiyle bir devre daha ayakta tutabilmek mümkünse de, inkılap hareketlerine

¹¹⁶ “On beş Günün Notları; Din ve Siyaset”, **Forum** C. 11, S:121, 1 Nisan 1959, s: 4; Mustafa Kemal Atatürk’ün büstlerine saldırıların hem de güpegündüz meydana gelebileceği bir ortamın yaratılması da inkılapların kurucusu Atatürk’e yapılan dönem içindeki hakaretlerdendi.

eski iman ve inanışla devam etmek artık çok güçleşmektedir. Bu mutaassıp kuvvetlerin nereye kadar gideceğini kestirmek mümkün olamaz.’’¹¹⁷

İktidar muhalefet eksenindeki tartışmalarda ‘‘Okurların Forumu’’ kısmında yazan Tahir Yazgan’a da yer vermek gerekliydi. Çünkü iktidarı eleştirirken istemeden de olsa muhafazakar görüşlere kaymaktaydı. İnkılapları korumak adına fikir hürriyetinin sınırlanmasını savunan Yazgan’a göre Türkiye;

‘‘sosyal gelişmelerinin ileri merhalelerine ulaşmış bir memleket değildir. Tersine Atatürk’ün güçlü hamlesiyle Ortaçağ karanlıklarından biraz sıyrılmış olan fakat O’nu takip edenlerin devrimleri devam ettirememelerinin bir sonucu olarak şimdi tekrar Ortaçağa kaymakta olan bir memlekettir. Bu itibarla tıpkı yeni yetişen fidanları dış tesirlerden korumak için etrafına çitlerin dikilmesi gibi... devrimleri tehdit eden tehlikelerden koruyabilmek için de fikir hürriyetinin hususiyle yayın vasıtalarıyla olacak herhangi bir gerici akıma imkân vermeyecek şekilde sınırlı tutulmasına şiddetle ihtiyaç vardır.’’¹¹⁸

Bu şekilde Yazgan, fikir hürriyetinin sınırlı tutulmasını önermekte, bu önerisini gerekçelendirirken de Türkiye’yi, bir fidanlığa benzeterek, inkılaplar kökleşene kadar tehditlerden özellikle de devrimleri tehdit eden gerici akımlardan korunması fikrini savunmaktaydı. Bu dönemde gerici akımlar olarak nitelendirilebilecek ve güçlenmeye başlayan gruplar arasında Nurculardan bahseden Yazgan şöyle demektedir;

¹¹⁷ **Forum**, a.g.m. 1 Nisan 1959, s:4

¹¹⁸ Tahir Yazgan, ‘‘İnkılaplar, Demokrasi ve Din’’, **Forum**, C.10, S.115, 1 Ocak 1959, s:15

‘‘Çünkü bugün Nurcuları yeşil bayrak çekecek kadar cesaretlendiren şey biraz da, Türk basınına yayılmış olan irili ufaklı gerici dergiler olmuştur. Bu realiteye rağmen ilerideki iktidarlar ‘demokrasinin icabı’ diye bu duruma göz yumacak olursa devrimleri, FORUM’un sütunlarındaki yazılarla ayakta tutmak imkânsız olacaktır.’’¹¹⁹

Yazgan’ın toplumu korumak adına devletin fikir özgürlüğü dâhil bazı sınırlamaları getirmesini desteklemesi muhafazakârlıktaki paternalist damarı hatırlatmaktaydı. Hiç kuşkusuz burada muhafazakârların ideal toplumu ile Yazgan’ın ki farklıydı. Ama yöntemleri aynıydı. Bir üst otoritenin bilgisi ve öngörüsüyle yukarıdan aşağıya topluma bir rehberlik hizmeti sunmasını savunan muhafazakârlar bu amaçla devlete çeşitli ödevler ve sorumluluklar yüklemeyi uygun bulmaktaydılar. Bu ödev köklerini demokratik rejimlerin dünyaya egemen olmasından öncesine, aristokrasinin siyasal hayata egemen olduğu dönemden almaktaydı. Noblesse Oblige diye ifadesini bulan soyluların yükümlülüğü, daha az imtiyazlı olanları koruma ve onlara yol gösterme sorumluluğu idi.¹²⁰ Muhalif Yazgan’ın da toplumun hala korunması gerektiğini bu nedenle de fikir özgürlüğü de dâhil bazı kısıtlamaları savunması bir nevi muhafazakârlıktaki daha az imtiyazlı olanlar şeklinde ifadesini bulmuş olan kesimlerin ki günümüzde ise halka tekabül etmektedir bu grup, yönetimdekilerce korunması fikrini hatırlatmaktaydı.

Yazgan, dogmalarla yanlışa yönelebilen bir halkın dini suiistimal eden parti ve kişilere karşı savunmasız kalabileceği uyarısında da bulunmaktaydı. Yazgan’a göre

¹¹⁹ Tahir Yazgan, a.g.m, 1 Ocak 1959, s:15

¹²⁰ Andrew Heywood, a.g.e. 2007, s:68

‘‘...dinsel müesseseleri geri getirmeyi vaat edecek bir siyasi parti, gelecekte ve muhtemelen nisbi temsil sisteminde kolayca iktidarı ele alabilecektir. Çünkü son sözü söyleyecek olan Türk seçmenlerinin büyük kısmını teşkil eden Anadolu halkı çoğunluğunu oluşturan Türk Halkı eğitim ve kültürlülüğün tabii bir sonucu olarak, altıncı yüzyılın din doğmalarına saplanmış kalmıştır. ’’¹²¹

Muhafazakârlık tartışmaları bağlamında, din ve ahlak kavramlarına bakışın önemi düşünüldüğünde, Yazgan, dinin; *‘‘ilkel egoizmin toplumda yarattığı huzursuzluğu ortadan kaldırmak ve toplu olarak huzur içinde yaşamak ihtiyacına cevap vermek için sadece metafiziğe dayanarak insanların egoizmlerini engellemeye yani vicdanlı olmağa zorlayan’’¹²²* bir araç olduğunu ifade etmekteydi. Dinin ortadan kalkmasıyla bu düzenin yok olabileceği endişesinin ise yersiz olduğunu çünkü *‘‘metafizik unsurlara dayanmayan akılcı bir ahlak telakkisine akılcı bir vicdanlılığa dayanmak her zaman mümkündür’’¹²³* demektedir. Bunun için belirli bir ilerlemeyi de zorunlu gören Yazgan, Türk toplumunun da bu ileri seviyeye geçebilmesi için *‘‘dinde reform hamlesi’’¹²⁴* yapmasını savunmaktaydı.

Yazgan’ın dinle ilgili tutumu muhafazakârlığın da tepkisel olarak doğmasına neden olan Aydınlanma düşüncesini hatırlatmaktaydı. Aydınlanmacılara göre, genel olarak din ama özelde Hristiyanlık, din adamları tarafından dogmalarla, gizemlerle, boş inançlarla donatılmaktaydı. Böylece sürekli bir cehalet üretilip halka sunulurken yeniden üretilen bir cehalet yaratılmakta bu kısır döngüde en sonunda toplumu

¹²¹ Tahir Yazgan, a.g.m. 1 Ocak 1959, s:15

¹²² Tahir Yazgan, a.g.m. 1 Ocak 1959, s:15

¹²³ Tahir Yazgan, a.g.m. 1 Ocak 1959, s:15

¹²⁴ Tahir Yazgan, a.g.m. 1 Ocak 1959, s:15

bağnazlığa sürüklemektedir. Bunu aşmak adına da hoşgörünün hâkim kılındığı akılcı bir toplumsal nizamla geçilmeliydi.¹²⁵ Dine karşı mesafeli ve reformist bir tutum içinde olmaları Yazgan ile Aydınlanmacıları birleştiren bir unsur olmaktadır.

Muhafazakârlık ise burada tam tersi bir duruş içerisindeydi. Dini toplumsal bütünlük sağlayan bir unsur olarak gören muhafazakârlar inançlı kişilerin devlete ve millete daha bağlı olduklarını düşünmekteydiler. Bir yüce güce inanma ile oluşan ona inanma, saygı duyma ve boyun eğme hali insanın devletle olan ilişkisini de yumuşatmaktaydı. Yüce bir varlığa duyulan saygı ve onun otoritesini kabul etme hali bireyi, devletin de otoritesini kabul etmesini kolaylaştırmaktaydı. Dünyevi kurallara uymasını sağlamaktaydı. Aynı zamanda inanç bağlamında din toplum için olmazsa olmaz bir olgu sayılarak insanın maneviyatı kabul edilmekteydi. İnsanın ruhsal ve psikolojik olarak sağlıklı olmasını sağlarken kişilerin imanı gerçekten yok edilirse yerine konulacak bir alternatif de muhafazakârlarca bulunulamamaktaydı, dinin yarattığı boşluk doldurulamaz olarak kabul edilmekteydi.

1955 yılında bazı kesimlerce benimsenen meşru evlilik bağı olmayan birliktelikler karşısında da muhalefet ve iktidar ayrı saflarda yer almaktaydılar. Forumda yazan hukukçu ve siyaset adamı Muammer Aksoy, tek eşliliği ve resmi nikâhı savunmakta bu konu hakkında Demokrat Parti'nin duruşunu eleştirmektedir.¹²⁶ Eski nizamla karşı medeni hukukta yer alan aile nizamına toplumu sevk edebilmek için ihmalkârlıklara ve gerici düşüncelere karşı bir mücadele başlatılması gerektiğini savunan Aksoy; resmi olmayan evliliklerin bir

¹²⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Alçağı Ezin”, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s:528-529

¹²⁶ Muammer Aksoy, “Evlilik Dışı Çocuklar ve İmam Nikâhı Meselesinde Tutulan Yol Çok Yanlış ve Tehlikelidir”, **Forum**, C.3, S.27, 1 Mayıs 1955, s:10-11

defaya mahsus affedilmesi ve bir nevi vaftiz edilmesini öneren Demokrat Parti'nin tasarısına da karşı çıkmaktaydı.¹²⁷ Bu karşı çıkış hem şekil hem de içerik yönündendi.

Geleneksel ya da dinsel alışkanlıklarla sadece imam nikâhını yeterli gören bir kesim bulunmaktaydı. Ama bu uygulama günün koşullarına yeterli gelmemektedir. Bu nedenle resmi nikâhı Medeni hukukla getiren devletin tüm hükümetleri de kanunun arkasında durarak dönemin şartlarına cevap veren uygulamaların halk tarafından da kabul görmesi için gereken adımları atmak zorundaydı. Dönemin koşullarına uygun davranarak sorunlara cevap veren uygulamaları hayata geçirmek muhafazakâr düşünce içinde de yer bulmaktaydı. Bu nedenle oy kaygısı yerine gerekli görülen adımları atmak muhafazakâr bir partinin de görevidir. Ayrıca geleneksel ya da dinsel olarak isteyen kesimlerin resmi nikâhın yanında imam nikâhı da kıymalarında bir engel bulunmamaktaydı. Ama daha mutaassıp kesimleri kaybetmemek adına kimi zaman hukuk iktidarlarca esnetilmekteydi. Bu durumsa hukuka olan güveni zedelemekteydi.

Muhafazakârlık algısı içinde, geleneklerin sürdürülmesi ve bu anlamda eğitim ve kültür programlarında yapılacak düzenlemelerden de bahsedilebilirdi. Eğitim alanındaki kimi düzenlemeler ise karşıt görüşler çerçevesinde farklı yorumlanabilmekteydi. Köy enstitüsü mezunu akademisyen ve siyasetçi Yakup Kepenek köyün kalkınmasına yardımcı olmak adına yetiştirilen köy çocuklarının, Köy Enstitüleri ile kültürel bir kalkınmanın da öncüleri olacağını düşünürken başta

¹²⁷ Muammer Aksoy, a.g.m. 1 Mayıs 1955, s:10-11; Aksoy'a göre, böylesi bir kanun yeni yeni yerleşmeye başlayan resmi evlilik anlayışına ket vuracak, toplumu olumsuz etkileyecek, ilgilileri mağduriyete uğratacak, bir defaya mahsus ortaya atılan kanun birçok defa yeniden ortaya atılabilecek, geçmişe dönük uygulamalarla medeni yasaların içleri boşaltılacak, mevzuatlar arasındaki uyumu bozacak hem de suçluların ceza çekmeden sosyal hayata yeniden katılımına neden olacaktı.

Risale-i Nur ile İmam Hatip öğrencileri tarafından kötü isimlerle anılmasına karşı çıkmaktaydı. Özellikle ‘*Moskof Uşağı, mason, dinsiz, komünist*’¹²⁸ gibi tenkitlere karşı Kepenek, köy enstitüsü öğrencilerinin sabıka kayıtlarına bakılmasını önermekteydi. Bazı olayların vuku bulduğunu kabul etmekle beraber köy enstitülerinin kapatılmasını aşırıya kaçmak olarak değerlendiren Kepenek; kuru dalları temizlemenin ağacı kesmekten daha iyi olduğu kanaatindeydi.¹²⁹ Bu bakımdan Kepenek muhafazakâr düşünceyle bir paralellik sergilemekteydi. Çünkü Muhafazakâr düşüncede geçmişin birikiminin bir anda silinip atılmasına karşı çıkarken günün koşullarına uyum sağlamayan kısımların revizyonunu önermekteydi. Muhafazakârlar, geçmiş deneyim ve yaşayışların bir sonucu olarak ortaya çıkan kurum ve müesseselerin ortak bir aklın sonucu olduğunu bu nedenle de bu kurumların bir anda yok edilmesinin; geçmişin zenginliğini de körelttiğini ve geçmişle bugün arasındaki bağı kopardığını ifade etmekteydi.

Muhafazakârlık tartışmalarında kültür meselesi de ön plana çıkmaktaydı. Bu meselede mühendis olan Kip’in halka dönük mühendislik ve devrimci eğitim konularında yazıları vardı ve kültür hayatının gidişatından endişe duymaktaydı.

‘Halk üzerinde kültürel etki yapabilecek radyo, sinema, tiyatro, iş ve eğlence yerleri eğitici ve kalkındırıcı kalitelerini son yıllarda hemen hemen kaybetmişlerdir. Lağvedilen Halkevlerinin yerlerine eşdeğer kültür müesseseleri kaim olmamıştır... gençlik başıboş halde, öndersiz ve idealsiz günlerini geçirmektedir. Mekteplerde tatbik edilen program tamamen ortaçağın skolastik eğitiminden mülhemdir. Bu programla gençliğe ne

¹²⁸ Yakup Kepenek, ‘Köy Enstitüleri’, **Forum**, C.11, S.122, 15 Nisan 1959, s:17

¹²⁹ Yakup Kepenek, a.g.m. 15 Nisan 1959, s:17-18

hümanist terbiye verilebilir ne tam mesleki formasyon ve teknolojik yaratıcılık ne de milli terbiye kazandırılabilir.''¹³⁰ demektedir.

Kültür mirasına sahip çıkmak ve kültürel katkı sağlayacak kurumların oluşturulması ve devamlılığının sağlanması muhafazakâr düşünce açısından da büyük önem taşımaktaydı. Tarihsel sürekliliği, eskiyle yeniye bütünleştiren ortaklık ve aidiyet bağına sağlayan bu kurumlar her zaman değer görmekteydi. Öte yandan dışarıdan ithal olan bir kültür emperyalizminin söz konusu olduğu dünya düzeninde milletlerin kendi kültürlerini koruması gerekmektedir. Toplumu oluşturan bağın kopmaması adına da kendi kültür ve geleneklerine sahip çıkmak kendi öz değerlerini unutmamak gerekmektedir. Bu kültürel korunmanın sağlanmasında düşünen bireylerin olması ve onların kendi kültürleri içerisinde eser vererek gelecek nesillere miras bırakmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. İnsanları bilgi üretmeye iten kültürel faaliyetlerin olduğu kurumların bir bir yok edilmesi insanları daha az üretici daha az emek harcayacakları alanlara itmekteydi. Düşünmeyen bireyler yaratan bir sistemin içine girmemek adına değer üreten kurumlar korunmalı ve arttırılmalıydı.

Kip'e göre '*İktisadi kalkınmanın kültürel kalkınmayı takaddüm etmesi şartı ve mecburiyeti kat'ıyyen varit değildir ve gayri ilmi bir faraziye'dir. Kültür ve fikir hamlesi olmadan, milletin ruhu ve kafası aydınlanmadan yapılan her bir maddi yapı her tesis bir zorlama eseridir.*'¹³¹ Özünde kültürel bir kalkınma olmadan iktisadi kalkınma da söz konusu olmamaktaydı. Bu nedenle kültürel kalkınmaya öncelik verilmeliydi.

¹³⁰ Zinde Kip, "Kültür Hayatımız Tehlikededir", **Forum**, C.10, S.115, 1 Ocak 1959, s:20

¹³¹ Zinde Kip, "Kültür Hayatımız Tehlikededir", **Forum**, C. 10, S.115, 1 Ocak 1959, s:21

Forum'a göre *'Batılı bir demokratik hayat gelişimi içine girdiğimiz bir gerçektir... Amma Batı demokrasisinin tümü ile yerleşmesi için gerekli bazı şartları henüz yerine getiremedik.'*¹³² Burada batılı bir demokratik hayatla anlatılmak istenen seçimlerin hür ve özgür bir ortamda cereyan ederek her yurttaşın kendisini yönetmesini istediği partiye oyunu vermesinde bir engel konulmayarak seçimlerden galip gelen siyasi partinin iktidara gelebilmesiydi. Baskıya maruz kalınmaması adına oyların gizli verilip açık sayılması gibi daha matematiksel işlerin hukuken güvence altında olduğu demokratik hayatta bir husus açık olmamaktaydı.

Forum'a göre Türkiye demokrasinin eksik ayağını oluşturan husus moral unsuruydu. Moral unsuru şu şekilde açıklanmaktaydı: *'seçmenler seçim süresince kendilerini, sosyal gruplarını ve nihayet yurdu ilgilendiren bütün meseleler hakkında tam olarak aydınlanmalıdırlar.'*¹³³ Batı demokrasisi ile Türk demokrasisi arasındaki farkı da bu noktadan açıklamaktaydılar. Aslında bu nokta Türk anayasasında seçim güvenliğinin oy sayımı ve kullanımı üzerinden ele alınıp moral unsura yer vermemesi sebebiyle doğrudu. Bu bilgi eksikliği içerisinde ise seçmen ya ideolojik tutumu ya da geçmişten gelen geleneksel oy kullanmalarının etkisiyle oy vermekte gelecek için en doğru olanı yani güncel verileri değerlendirememekteydi. Forum bu eksikliğin asıl olarak Türkiye'deki siyasal partilerin bu bilgilendirmemeyi tercih etmesinden kaynaklandığını söylemekteydi;

'bizim siyasal partilerimiz seçim platformuna aydınlanmış meselelerle çıkma huyunu edinemedi. Böyle olunca da seçim savaşı, asıl ağırlık merkezi ile meseleler üzerinde değil, şahıslar üzerinde geçiyor. Seçmen de ağırlık merkezi

¹³² **Forum**, "Aydınlanmamış Meseleler Ortasında bir Seçim", C.1, S.2, 15 Nisan 1954, s:1

¹³³ **Forum**, a.g.m. 15 Nisan 1954, s:1

ile şahıs mücadelesi temeline dayanan bir seçim kampanyasında oyunu, seçim serbestliğinin moral unsurundan yoksun olarak kullanma zorunda kalıyor. ¹³⁴

Bu genel görüşe ek olarak siyasal partilerin meseleleri aydınlatma yolunda çaba göstermemesinin temelinde kendilerini korumak istemeleri veya hatalarını kamuoyuyla paylaşmak istememeleri etkili olmuş olsa da basın bu hususta gerçekleri halka anlatabilme yeteneğine sahip olarak halkı gerçeklerle yüzleştirebilirdi.

İktidar-muhalefet tartışmalarında seçilen milletvekillerinin ne dereceye kadar partiden bağımsız oldukları hususu da sorgulanmaktaydı. Özellikle vekillerin göreve başlamadan önce içtikleri and ile parti mensubu kimlikleri kimi zaman çatışabilmekteydi. Bu durum sıkı parti disiplinine sahip partilerde daha belirgin hissedilmekteydi. Demokrat Parti’de bu noktada eleştiri oklarını üzerine çekmekteydi. Vekillerin özgür düşünüp, bağımsız karar verebilmeleri; siyasal partilerin baskısı altında kimi zaman yok olmakta ya da cılız seslerden ileriye gidememekteydi. Parti içinde de eğer muhalif sese tahammül az ise mecliste farklı fikirlerin yarışabileceği bir ortamın oluşması daha da zorlaşmaktaydı. Forum bu noktada;

‘‘İktidar partisi milletvekillini daha aday iken yakalamıştır... Artık karşımızda görevini mutlak bağımsızlıkla yerine getirmeye uğraşan bir millet temsilcisi görmemiz zor olacak... Onun yerine çok muti bir partili gelecektir... Bu durum yumuşamaz ve böyle sürerse iktidarı elde etmek için gereken birleşik fikre ve hareket tarzına kavuşmak hususunda meydana çıkan parti disiplini bizzat partiyi de yıkar. Yani bir müddet sonra karşımızda iktidar için savaşılan

¹³⁴ **Forum**, a.g.m. 15 Nisan 1954, s:2

birleşik fikir, birleşik hareket tarzı yerine bir kişinin veya dar bir oligarşinin fikrini, emrettiği hareket tarzını görürüz.''¹³⁵ demektedir.

Vekilin baskı altında tutulmasına karşı Forum çözüm için vekilin içtiği antla millete karşı olan sorumluluğu ile vekilin partisine karşı olan sorumluluğunun bir şekilde bağdaştırılmasını önerirken serbest bir tartışma ile ulaşılan birleşik fikre ve karara varmak için gereken düşünme ve hareket serbestliğinin tüm vekillere tanınmasını zaruri görmekteydi.¹³⁶

Burada dikkat çekmek gerekirse, aslında muhafazakârlık ekseninde yer almayan muhalif ve sosyalist bir düşünce dergisi olarak Forum, düşünme ve hareket serbestliğine yaptığı vurguyla liberal bir tavır sergilemekteydi. Gerçi dönemsel bir sorun söz konusu olduğu için, muhtemelen birçok farklı yelpazedeki eleştirilerde de benzer liberal fikirlere rastlamak mümkündü. Ancak burada belirtilmesi gereken ''Türk Liberal'' düşüncesinin muhafazakâr yansımaları olmasıydı. Diğer bir deyişle radikal geleneği kuvvetli ve içinde muhafazakârlığı da barındıran bir liberalizmden bahsedilebilirdi. ''Türk liberalizmi'', Avrupa tarzı liberalizmden farklıydı. Muhafazakâr düşüncenin analizinde, Türk liberal düşüncesinin de bu sıra dışı yönünün kayda alınması gerekliydi. Bu anlamda bakıldığında dönem itibarıyla sosyalist, liberal, muhafazakâr fikirlerin birbiriyle yer yer iç içe geçtiği ve serbest düşünce konusunda beyan edilen liberal yorumlara Forum'da rastlanabileceği gibi muhafazakâr dergilerde de rastlanması şaşırtıcı olmayacaktı.

İktidar-Muhalefet tartışmalarında 1950'deki en mühim görüş ayrılığı devletçilik-özel teşebbüs iken bu durum kısa sürede aşılaraq karma ekonomik model

¹³⁵ **Forum**, ''And İçme ve Parti Disiplini'', C.1, S.5, 1 Haziran 1954, s:12

¹³⁶ **Forum**, a.g.m. 1 Haziran 1954, s:12

partilerce benimsenmişti ama 1950'lerin ortalarına gelindiğinde hakiki bir doktrin ayrılığı liberal batılılaşma yolunu tutanlar ile Atatürk'ün reformlarını hiçbir zaman benimsememiş olanlar arasında yaşanmaktaydı.¹³⁷ Forum'da belirtilen bu hususa, farklı bir bakış açısıyla bakılırsa, aşırı muhafazakârların iktidara gelmesinin önünde Demokrat Parti sağlam bir set oluşturmaktaydı ve dine karşı hoşgörölü davranıldıkça aşırı sağ kesimlerin iktidara gelebilmelerinin önü tıkanmaktaydı. Özellikle tarikatlar ile radikalleşen öğrencilerinin yaratabileceği irticai tehlikenin de önüne geçilmesini yine muhafazakâr görüşlü Demokrat Parti sağlamaktaydı.

İktidar-muhalefet tartışmaları 1954 seçimlerinden sonra mecliste temsil oranları ile sürmekteydi. Oyların %35'ini aldığı halde seçim usulünden dolayı mecliste sadece %6 oranında temsil gücüne kavuşan muhalefetten daha doğrusu meclisin muhalefetsiz kalmasından dolayı muhalefet endişeliydi. Halkın oylarının gerektiği gibi meclise yansımaması ve neredeyse sadece iktidar vekillerinden oluşan bir meclisin alacağı kararların da ne derece tüm yurdun sesi olacaktır hususu da soru işaretleri barındırmaktaydı. Öte yandan bu orantısızlık toplumda endişeye sebebiyet vermemekteydi. Meclisin muhalefetsiz kalmasına halkın tepki göstermemesine dikkat çeken sosyolog ve siyaset bilimci Şerif Mardin, *'Bizde tezahür eden particiliği kısmen de Türk halkının partiyi, asırlarca baskısı altında yaşadığı tahakküme karşı bir kalkan olarak kullanması şeklinde'*,¹³⁸ izah etmekteydi. Ama asıl önemli nokta baskıya karşı kalkan olarak görülen Demokrat Parti'nin de iktidarda iken yozlaşıp yozlaşmayacağını, gücünü bir baskı unsuru olarak kullanıp kullanmayacağını bilinmemesiydi. En kötü senaryoyu da düşünüp ona göre davranmak yani DP'de öncülleri gibi olursa diye –halkın değerlerine karşı çeşitli

¹³⁷ **Forum**, "Batılılaşma Yolunda Türkiye", C.1, S: 5, 1 Haziran 1954, s:14

¹³⁸ Şerif Mardin, "Politikanın İnanç Muhtevası", **Forum**, C.1, S.7, 1 Temmuz 1954, s:9

uygulamaları yürürlüğe koymak, Arapça Ezan Yasağı vb.- meclisteki iktidar muhalefet dengesini koruyacak bir temsil sistemini savunmak gerekmekteydi.

İktidar-muhalefetin muhafazakârlık tartışmalarında solculukta önemli bir noktada yer almaktaydı. Solculuk, fikir hürriyeti ve fikri gelişme açısından son derece önemli bir konuyu oluşturmalarına rağmen Türkiye’de bu meselenin etrafı kimi endişeler sebebiyle açıkça ortaya konulamamaktaydı. Bunun temelinde solun içerisine çok fazla grubun dâhil olması sorunu yatmaktaydı;

‘‘Dünyada mevcut nizamdan memnun olmayan, onu değiştirmek, ıslah etmek ve yenilikler getirmek isteyen hareket ve cereyanların hepsi solculukla vasıflandırılmaktadır. Bunun içerisinde sınıf diktatörlüğü kurmak isteyen ihtilalci sosyalizmden, radikal an’anesi kuvvetli olan liberalizme kadar derece derece muhtelif içtimai cereyanlar yer’’¹³⁹ almaktaydı.

Özellikle Türkiye’de demokratik kurumları savunan sosyalist fikirlerle diktatörlüğe dayanan komünist fikirlerin arasında net bir ayrımın yapılmıyor olması solculuk mevzusunda huzursuzlukları arttırmaktaydı. Bunun manası, Türk Solunun ya da Türk Sosyalizminin, ideoloji bağlamında komünizme mesafeli duruşuydu. Parti olgusunu ideolojik bir araç olarak kullanan komünizme de bu anlamda mesafeli bir duruş vardı. Solculuğa bakışta nesnel anlamda genel geçer kabullerle etiketler yaratıldığı için Türk Solunun gerçek niteliğini halka yansıtmakta güçlükler belirmektedir.

Onbeş Günün Notları köşesinde ‘‘Solculuk Korkusu’’ bahsinin Türkiye için de açığa kavuşacağına dikkat çekilerek, yenilik isteyen, bağnazlık ve gelenek

¹³⁹ **Forum**, ‘‘Solculuk Korkusu’’, C. 3, S.5, 1 Nisan 1955, s:4

esaretinden kurtulmaya çalışan, iktisadi ve sosyal anlamda zayıf kalan kitlelerin dertlerine ilgi duyan aydınlarca; ferdi hürriyetleri yok sayan sınıf diktatörlüğüne dayanan komünizme tüm halkında karşı çıkacağı fikri asıl olarak yansıtılmaktaydı.

140

Bu tartışmalar ışığında 1950-1960 yılları arasında iktidar-muhalefet ekseninde göze çarpan unsurların başında inkılaplar hususu gelmekteydi. Demokrat Parti'nin inkılaplara yönelik tutumu ağır eleştiriler almaktaydı. Laiklik başta olmak üzere Demokrat Parti tarafından benimsenmediği düşünülen inkılapların ise bu dönemde daha kırılganlaştığı gözlenmekteydi. Özellikle inkılapların ikili bir ayrıma tabi tutulması -toplumda karşılık bulan ve toplum tarafından benimsenmeyen- bir nevi inkılapları itibarsızlaştırmaktaydı. Aynı zamanda bu ayrım DP'nin inkılaplar üzerinde istediği gibi düzenleme ve değiştirme hakkını kendisinde görmesine neden olmaktaydı. DP'nin bu tutumu ise muhalefeti inkılaplara daha çok sarılmaya ve maksadını yer yer aşan bir radikallikle inkılapları yorumlamaya itmekteydi. Dinin de sıklıkla siyasetin içine çekildiği bu yıllarda DP'nin köy enstitülerine yönelik tavrından halkevlerinin kapatılmasına geniş bir çerçevede DP'nin icraatları muhalif çevrelerce tartışılmaktaydı. Bu süre içerisinde DP geriye bir temsil olarak muhalif kesimlerce lanse edilmekte ve hoşnutsuzlukla karşılanmaktaydı. Öte yandan güncel sorunların çözümü de tartışılan konulardandı temsil sisteminden, vekil bağımsızlıklarına, seçimlerdeki moral unsura kadar pek çok konu masaya yatırılmaktaydı. 1950-1960 dönemi eleştirileri ağırlıklı olarak bu hususlarda yoğunlaşmıştı.

¹⁴⁰ **Forum**, “Solculuk Korkusu”, C.3, S.5, 1 Nisan 1955, s:5

II. Bölüm: Adalet Partisi ve Muhafazakâr Düşüncenin İzdüşümleri (1961-1969)

Adalet Partisi Bünyesinde eski DP'li isimleri barındırarak muhafazakâr siyasette ağırlığını kısa sürede ortaya koydu. Demokrat Parti ile başlayan sürecin devamlılığını sağladı. 1961 yılında kurulan parti 1965 yılında iktidara geldi. Daha sonraki seçimlerde tek başına iktidara gelemese de Türk siyasetindeki koalisyon hükümetleri dönemlerinde ağırlığını hissettirdi, iktidar ortağı olarak hükümetlerdeki yerini aldı.

1961-69 dönemi arası AP'nin muhafazakâr düşünce çerçevesinde parti programları ile muhafazakâr değerleri nasıl kullandığı ve politika ürettiğinin üzerinde duruldu. Muhafazakârlığın öne çıkan gelenekler, din, ahlaki düzen ve demokratik düzen çerçevesinde antikomünizm değerleri ile AP'nin bu değerlere paralel ürettiği politikalar ele alındı. Ayrıca bu bölümde muhalif gazete ve dergiler çerçevesinde eleştirilere de yer verildi.

II.I. Adalet Partisi Programlarında Muhafazakârlık Temaları (1961-1969)

Adalet Partisi DP'nin devamı olarak ortaya çıkarken muhafazakâr değerlerle liberal değerleri daha da yakınlaştırmak siyaset yolunu çizdi. Batı medeniyetinin hukuk ve insan hakları başta olmak üzere evrensel değerlerine ağırlıklı olarak programında yer verdi. Batılı bir düzeni savunurken millilikten uzaklaşmamayı da gerekli gördü. Aile, miras, özel mülkiyet gibi muhafazakârlığa ait temalarda programda yer buldu.

Adalet Partisi 1961 parti programında gayesini;

*“Çağdaş Garp Medeniyeti hukukuna ve insan Hakları Evrensel beyannamesinde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzeni ve Hukuk Devletin gereği gibi kurulması ve tekemmül ettirilmesi”*¹⁴¹

olarak belirtirken, 1969 parti programında bazı değişiklikler yaparak yeni gayesini;

*“Türk Milletini geri kalmışlıktan, sefaletten ve siyasî vesayetten kurtarmak, Hür Dünyanın demokratik, ileri ve müreffeh hür bir üyesi haline getirmek”*¹⁴²

olarak ifade etmekteydi. AP, 1961 yılındaki ilk programında hukuk ve insan haklarına vurgu yaparken 1969 programında ülkeyi kalkındırmaya odaklanmıştı. Parti'nin en büyük arzusu ise;

*“Yaşama ve çalışma hürriyetini, düşünce, vicdan, söz, yazı, toplanma ve seyahat hürriyetlerini teminat altına alan; vatandaşlara farklı muamele yapmayan; Türk Milletinin her ferdine kabiliyetini tam bir şekilde geliştirmesi için eşit imkânlar veren; eğitim ve öğretim müesseselerinden, içtimâî hizmetlerden ve sosyal güvenlik haklarından bütün vatandaşların faydalanmasını sağlayan, vatandaşı mutluluğa ulaştıran Refah Devleti'ni”*¹⁴³

oluşturmak olarak belirtmekteydi. Böylece, AP hedef olarak devletin vatandaşlara eşit olarak yaklaştığı, hürriyetlerin güvence altına alındığı, eşit imkânların sunulması bir nevi fırsat eşitliğinin yaratıldığı, eğitim başta olmak üzere sosyal güvenlik

¹⁴¹ **Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler)**, Orjinal Matbaa, Ankara 1961, s:3

¹⁴² **Adalet Partisi Programı**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1969, s:3

¹⁴³ **Adalet Partisi Programı**, 1969, s:5

haklarının vatandaşların kullanımına sunulduğu bir devleti oluşturmayı belirtmekteydi.

Demokratik düzene, insan haklarına, hukuk devletine, basın özgürlüğüne, düşünce ve vicdan hürriyetine saygıyı temel prensipleri olarak sayan parti, her türlü totaliter düşüncenin karşısında olduğunu da ifade etmekteydi;

‘‘insan haysiyetini rencide eden; insan hak ve hürriyetlerini hiçe sayan; insanı, devletin ve siyasî otoritenin bir âlet ve vasıtası olarak görmek isteyen her türlü totaliter düşünce ve temayülün karşısındayız.’’¹⁴⁴

Bu düşüncenin bir gereği olarak parti; demokratik sistemi yıkmayı hedefleyen, totaliter bir rejimi oluşturmaya çalışan her türlü aşırılıkla mücadele edeceğini belirtmekle, âdem-i merkeziyetçiliği ve fikri dernekleri desteklemeyi de batılı demokratik düzenin varlığı ve devamı için zorunlu saymaktaydı; *‘‘Hizmet ve idarî ademî merkeziyet müesseselerinin, meslek ve fikir derneklerinin, çok taraflı bir siyasî düzen olan demokratik hayat tarzının vazgeçilmez parçaları olduklarına kaniiz.’’¹⁴⁵*

Parti programına bu şekilde bakıldığında liberal söylemin ön planda olduğu görülmekteydi. Demokrasi vurgusu DP ile paralellik oluştursa da asıl önem verilen kısım Batı medeniyetlerindeki zihniyete uygun bir düzenin kurulması idi. Batı zihniyetinin bu kadar ön plana çıkartılması bir nevi kendi benliklerini ikinci plana itmek olarak görülebilmekteydi. Muhafazakârlıkta asıl olan kendi geleneksel yapılarını bozmadan dönemin şartlarına uyum göstermek iken AP Batı değerlerini

¹⁴⁴ Adalet Partisi Programı, 1969, s:3

¹⁴⁵ Adalet Partisi Programı, 1969, s:4

üstün bir konuma getirmekteydi. Bu da sanayileşmiş Batı medeniyetlerinin ideolojisi olan liberalizmin aslında benimseneceğini göstermekteydi.

Refah devletine yönelik vurgunun da ön planda olması özellikle bu vurgunun insani bir sağduyudan ziyade iktisadi olarak devlete görevler yükleyerek verilmesi de modern liberalizmin bir sonucuydu. Liberalizmin bireyciliği kutsal bir değer olarak alınırken toplumun refahını arttırmak adına özgürlüklere müdahale edilmeden devletin sadece ekonomiye yeniden dağıtım ve bölüşüm uygulamalarıyla müdahale etmesine olanak vermesi modern liberalizmin bakış açısıydı. Muhafazakârlar ise devletin ekonomiye müdahalesine karşı olmaktaydılar. Öte yandan 1950’lerde İngiltere’de muhafazakârlık içerisinde yer alan orta yol yaklaşımı ortaya çıkmaktaydı. Orta yol yaklaşımının temelinde piyasa rekabeti ile hükümet regülasyonu var olmaktaydı. Ama bu durum; özel teşebbüs ile rekabetin erdemlerini yansıttığı ölçüde bir piyasa stratejisiydi ve bu yolla sağlanan refah, toplumun menfaati için kullanılmalıydı.

Parti’nin âdem-i merkeziyetçilik vurgusu ise bir diğer önemli noktayı teşkil etmekteydi. Çünkü muhafazakâr düşünce her ne kadar güçlü bir devleti savunsa da bu güçlü devletin minimal olması istenmekteydi. Bu nedenle ekonomiden elini çekip serbest piyasa koşullarının sağlanmasını, özelleştirmelerle devletin birey üzerindeki gücünün kınılmasını desteklemekteydi. Devletin bürokratlar eliyle değil yerinden yönetimlerle daha iyi ve verimli yönetilebileceğine inanan muhafazakârlar tek ulus geleneğini sağlam tutarak yerinden yönetimin güçlendirilmesi taraftarıydılar. Devletin tek ulus geleneği ile bütünlüğünü koruması sağlama alınırken yerinden yönetimlerle bürokrasinin hantallığı aşılacak istenmekteydi.

Devletin millet için var olduğundan hareketle devlet ve milleti birbirinden ayırmaya yönelik her teşebbüsü baştan reddedip milletin en üst mertebeden devlete katılımını destekleyen parti, milli iradeye dayanmayan her türlü sultayı reddetmekteydi.¹⁴⁶ Demokrasiye parti programında öncülü DP kadar ağırlık veren parti; milleti kalkındırmayı, batı seviyesinde bir refaha kavuşturmayı kendisine hedef edinmişti bu yolda her türlü ıslahatı da desteklemekteydi ancak;

‘‘camiasına dâhil bulunduğumuz Medeniyet seviyesine ulaşma hamlelerinin ancak Millî Bünye ve Türk Hasletlerine uygun, müstakar ve sürekli bir düzen içinde mümkün olabileceğine’’¹⁴⁷ inanmaktaydı.

Muhafazakâr düşüncenin ıslahatçı yapısını benimseyen parti yüksek medeniyet olarak düşündüğü Batı dünyasına erişebilmek adına yapacağı hamlelerde milliliği de koruyacağını söyleyerek geçmişiyle yarımını bütünleştiren bir yolu tercih ettiğini göstermekteydi. Bu tutumu da geçmişten gelen değerlerin korunmasını ve sürekliliğin sağlanmasına yardımcı olacak muhafazakâr bir yol olmaktaydı. Batı seviyesinde bir refaha kavuşma hedefinde milli benlikleri kaybetmemek adına parti;

‘‘Millî tarihimizde önemli yer tutan, millî benliğimizin teşekkülünde rolü büyük olan, tarihî, kültürel mirasın ve millî geleneklerimizin, güzel sanatların, millî folklorun ihmâl edilmemesini’’¹⁴⁸ istemekteydi.

Milli ve edebi araştırmaları desteklemeyi ve yaymayı bu yollarla da halkın kültür ve terbiyesini sağlamanın yanında kültürü tesadüflerden kurtaracak bilim merkezlerinin kurulması da istenmekteydi.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler), 1961, s:6

¹⁴⁷ Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler), 1961, s:4

¹⁴⁸ Adalet Partisi Programı, 1969, s:24

Eğitimin tüm topluma yayılmasına önem veren parti;

‘‘vatandaşlarımızın hür ve demokratik bir sistemin işleyebilmesi için mevcudiyeti şart olan, seviyeli, karakterli, faziletli, ahlâklı, kültürlü ve geniş görüşlü şahsiyetler olarak yetiştirilmesine yöneltlen bir eğitim sistemine kavuşmak millî eğitim alanındaki hizmet anlayışımızın temelidir.’’¹⁵⁰ demektedir.

Gençliğin sosyal, kültürel, bedensel olarak gelişimine de önem veren parti öğrenci kulüplerini, yurtlarını ve derneklerini desteklemekteydi; *‘‘Türk gençliğinin, beden, ruh ve karakter yapısı bakımından, hem okul içi hem de okul dışı yetiştirme imkânlarına özel ehemmiyet vermek gerektiğine kaniyiz. Bu maksatla izcilik, gençlik kulüpleri ve dernekleri... son derece ehemmiyetli’’¹⁵¹* Eğitimin sadece okulda genç nesille sınırlandırılmasını yetersiz gören parti halk eğitim faaliyetlerini de destekleyerek köy kalkınmasında bu çalışmalardan yararlanmak istemekteydi. Devletin sunduğu hizmetlerde köy şehir ayrımı gözetilmemesi partinin sosyal devlet anlayışının bir sonucuydu. *‘‘Halk eğitimi çalışmalarını milliyetçi bir ruh ve anlayışla, köy kalkınmamızı sağlayacak bir istikamette geliştirmeyi zarurî görmekteyiz.’’¹⁵²* Çocukların emanet edildiği öğretmenlerin hem bilgi olarak yeterli hem de fikri olarak ülkücü bir yapıda olması arzulanmaktaydı. Milliyetçi anlayışa bu kadar önem verilmesi tek millet anlayışından kaynaklanmaktaydı. Hem Türkiye’nin kuruluş yapısı hem de muhafazakârlıktaki tek ulus tek devlet anlayışı bu açıdan birbirini desteklemekteydi.

¹⁴⁹ Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler), 1961, s:4-5

¹⁵⁰ Adalet Partisi Programı, 1969, s:24

¹⁵¹ Adalet Partisi Programı, 1969, s:25

¹⁵² Adalet Partisi Programı, 1969, s:26

Parti 5. maddesinde;

‘‘Aile, miras ve özel mülkiyet düzenine dayanan siyasî, içtimâî ve iktisadî rejimin, her alanda hürriyet idealini gerçekleştirmede, millî kabiliyet ve gayreti seferber ederek, halkın refah ve saadetini artırmada en tesirli ve mükemmel bir sistem olduğuna inanıyoruz... Cemiyetle aşırı servet ve gelir farklarının meydana çıkmasıyla belirecek kutuplaşmaları, hür iktisat düzenini ortadan kaldırmadan, demokratik müesseseleri zedelemekten... müterakki vergiler, sosyal sigortalar ve güvenlik tedbirleri, hür sendikacılık, toplu sözleşme ve grev hakkı, geniş amme hizmetleri gibi demokratik metod ve müesseselerin mevcut olduğuna inanıyoruz.’’¹⁵³

Parti, özel mülkiyeti desteklerken aynı zamanda gelir farklarında meydana gelebilecek uçurumların toplumda rahatsızlıklara sebebiyet vermesini önlemek adına da çeşitli düzenlemeler öngörmektedir. Özel mülkiyet muhafazakâr düşünce içerisinde kıymetli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü muhafazakârlara göre özel mülkiyet devlete karşı özgür bireyin teminatı olmaktaydı. Var olanı koruma olarak insanda ortaya çıkan içgüdü vatandaş devleti karşı güçlendirmekte adaletsizlik ve despotizme karşı mücadeleyi başlatabilmektedir.

Özel mülkiyet kişisel gelişim açısından da dikkate değerdi. Çünkü birey çalışmasının karşılığını alabildiğinde hayat kalitesini arttırabilmek adına daha çok çalışacak, mülk biriktirip evlatlarının geleceklerini de garantiye almak isteyecekti. Bu sistemle çalışma kültürü oluştuğu gibi boş vakitler azalacak toplumsal düzen ve nizam kendiliğinden sağlanacaktı.

¹⁵³ Adalet Partisi Programı, 1969, s:4

Miras ise bu özel mülkiyetin aktarılmasını, aile içinde kalmasını sağlamaktaydı. Edinilen mülkün yok olmayacağını bilmek insanı çalışmadan uzaklaştırmayacaktı. Bu yolla insanlar sürekli çalışma döngüsü içerisinde topluma faydada bulunmaya devam etmekteydi. Bu döngünün kırılmaması adına muhafazakârlar sosyal adalete karşı çıkmaktaydılar. Önde gelen muhafazakâr isimlerden Robert Nisbeth'e göre bunun sebebi sosyal adaletin her formunun en sonunda kamulaştırmaya çıkması ve bu durumun ise standartları sarsıp, adaletin yerini kurnazlık ve kuvvet hukukuna bırakmasındaydı.¹⁵⁴ Miras ve özel mülkiyet ile çalışma erdemine ulaşan toplum toplumsal düzen ve istikrarı da sağlamaktaydı.

Parti programında değinilen aile nizamının korunması da önem arz eden noktalardan olmaktadır. Şöyle ki aile toplumun en küçük birimiydi. Muhafazakârlıkta aile; aidiyet, bütünlük ve saygının oluştuğu yer olmaktadır. Bireyler doğdukları aileler ile bir yere aitlik hissetmeye, aile ağaçları ile geçmişle bağ kurmaya başlamakta ve geleceğini geçmişinden beslenerek oluşturarak geçmişle bugün arasındaki bağı kırmadan ilerletmeyi başarabilmekteydiler. Bu nedenle aile nizamı önemliydi. Gelenekler ve tarihsel bütünlük bu sayede var olabilmekteydi.

İktisadi anlamda ise parti; *‘Devletçilik şahsi teşebbüsün bittiği yerde başlar. Ancak zaruret hallerinde tatbik edilir. İktisadî kalkınmamız için yabancı sermayenin teşvikine taraftarız’*¹⁵⁵ demektedir. Ekonomiye sınırlı devlet müdahalesini benimseyen parti için devletçilik ancak özel teşebbüsün var olmadığı/olmadığı yerde uygulanabilmekteydi. Parti özellikle ekonominin gelişmesinde yabancı yatırımları ve sermayeyi çekmek istemekteydi. Devletin ekonomiye müdahalesinin

¹⁵⁴ Robert Nisbet, **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, çev: Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Kadim Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2014, s:77-78

¹⁵⁵ **Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler)**, 1961, s:5

en aza indirilmesi, özel teşebbüse geniş bir alanın bırakılması ve serbest piyasanın benimsenmesi muhafazakârlık ve liberalizmin ortak iktisadi görüşleriydi. Bu tutum, bireyi korumaya ve piyasanın kendi içinde arz ve talep dengesini yakalayacağına inanan bir görüşün neticesiydi.

Laiklik ile ilgili olarak ise parti,

‘‘Lâikliği, din aleyhtarlığı, dine saygısızlık veya dinsizlik şeklinde anlamıyoruz. Devletin lâik olması, vatandaşların dinleri ile alâkalarını kesmeleri demek değildir. Her vatandaş, mensup olduğu din ve ibâdet şekillerini icrada serbest olmalıdır.’’¹⁵⁶ diye düşüncesini belirtirken aynı zamanda;

‘‘ ilim fikir ve vicdan hürriyeti alanındaki gelişmeler için şart olan müsamaha ve hoş görürlüğü baltalıyacak taassup ve hurafelerden, halkımızı masun tutmayı millî bir vecibe saymaktayız.’’¹⁵⁷

diyerek dinin içi boşaltılarak halkı istismar etmeye çalışanlara da aşırılıkların her türlüüne de izin verilmeyeceği söylenmekteydi.

Türk Milliyetçiliğini ise milletin birlik ve dirliğinin bir teminatı, milletin ihtiyaçlarını en üstün konumda tutmayı sağlayan bir düşünüş, tüm vatandaşlar arasında bir kardeşlik bağını sağlayan bir araç ve geçmişe, tarihe ortak saygı ile ortak bir geleceğin parçası olma şuurunu oluşturan bir fikir olarak muhafazakâr düşünce ile paralellik sağlayacak bir uyumda yorumlamaktaydılar;

¹⁵⁶ Adalet Partisi Programı, 1969, s:6

¹⁵⁷ Adalet Partisi Programı, 1969, s:6

‘‘Türk milliyetçiliğini; Büyük Milletimizin bütünlüğünü ve beraberliğini sağlamak, millî ihtiyaç ve menfaatleri her türlü şahıs ve zümre menfaatlerinin üstünde tutmak, Türk vatandaşları ve nesilleri arasında şuurlu bir tesanüt ve samimî bir kardeşlik bağlılığı ve birliği kurmak, millî, tarihî ve manevî değerlere saygı göstermek, yeni nesilleri millî tarih şuuru içinde yetiştirmek manâsında anlıyoruz.¹⁵⁸’’

Parti, dış politika esasını 1961’de memleketin bağımsızlığını, toprak egemenliğini ve geçmişten gelen hakları korumak olarak çizmekteydi; *‘‘Memleketimizin istiklâlini, tarihi haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak, dış politikamızın temelidir.¹⁵⁹’’* 1969’daki parti programında ise *‘‘Birleşmiş Milletler Anayasası çerçevesi içinde, dünyada barış, adalet, eşitlik, hürriyet ve milliyet ve millî hâkimiyet esaslarına uygun olarak, bütün milletlerle işbirliği yapılmasına... çalışmak, dış politikamızın temellerinden biridir.¹⁶⁰’’* demektedir.

Birleşmiş Milletler değerleri içerisinde tüm milletlerle iyi ilişkiler içerisinde yüksek bir işbirliğini gerçekleştirmek ve dünya barışının korunması yolunda adımlar atmak olarak yeni dış politika çizgisi belirlenmişti. Parti aynı zamanda;

‘‘Avrupa Birliği, Ortak Pazar gibi Batı Dünyası ile bağlarımızı kuvvetlendirecek, iktisadî kalkınmamıza yardımcı olacak ve Türkiye’yi Batının hür ve müreffeh ülkeleri arasına süratle yükseltecek azimli adımları, NATO ve CENTO gibi hem savunma hem de diğer sosyal, iktisadî ve kültürel hedeflere

¹⁵⁸ Adalet Partisi Programı, 1969, s:6

¹⁵⁹ Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler), 1961, s:11

¹⁶⁰ Adalet Partisi Programı, 1969, s:36-37

*hizmet eden antlaşmalara sadık kalmayı*¹⁶¹, dış politika hedeflerinden saymaktaydı.

Parti programlarının dış politika başlıklarında aynı değerler içerisinde bulunulduğuna değinilen Batılı devletler ağırlık kazanmaktaydı. Programların içeriklerine genel olarak bakıldığında ise muhafazakâr değerlerle liberal değerlerin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Özellikle refah devleti ve Batı medeniyeti ideolojisinin benimsenmesi yönündeki açıklamalar liberal politikaların ağırlık kazanacağını göstermektedir. Öte yandan gelenekler, millilik, aile, özel mülkiyet, miras, milli eğitim hususlarının içlerinin doldurulmasında muhafazakâr düşüncenin ağır bastığı görülmektedir. Kendisini DP'nin devamı olarak görerek DP seçmenine talip olan AP doğru noktalardaki muhafazakâr duruşları ile muhafazakâr seçmene parti programıyla hitap edebilir gözükmemektedir.

II.II. Adalet Partisi ve Muhafazakâr Değerler (1961-1969)

Adalet Partisi (1961-69) döneminde muhafazakâr değerler siyasal tutum ve davranışlarında etkili oldu. Özellikle muhafazakâr düşüncenin öne çıkan değerleri; gelenekler, din, ahlaki düzen ve demokratik düzen çerçevesinde antikomünizm AP'li ilk yıllara da damgasını vurdu.

Bu dönemde gelenekler; ortak kültür, anane, tarihi eserler üzerinden şekillenirken manevi kalkınmanın da bir ayağı olarak kabul edilmekteydi. Bu

¹⁶¹ **Adalet Partisi Programı**, 1969, s:38

geleneklerin yaşatılmasında eğitim ön plana çıkmaktaydı. AP’de burada eğitime işaret etmekte ve geleneklerin yaşatıldığı değerlerin geliştirilmesi hususunda adımlar atmaktan bahsetmekteydi.

Din anlayışında ise din ve vicdan hürriyeti daha baskın ifade bulmaktaydı. Dinin özgürce yaşanabilmesi AP’nin önem verdiği bir husustu. İnsanın maneviyatını geliştirebilmek adına din ve din adamlarının modern hayata uygun bir şekilde yetiştirilmesi AP tarafından dikkate alınmaktaydı.

Ahlaki düzen hususunda ise AP daha sakin bir çizgi izlemekteydi. Ahlakı milli ve manevi değerler üzerinden dolaylı bir anlatımla yorumlamaktaydı. Ahlaklı bir toplum oluşturma hususunda eğitime yer yer işaret etse de bu hususta yasal düzenlemelere gitmeyerek ahlaki yönelimi daha çok bireylerin tercihlerine bırakmıştı. Ahlakı gelenek, din, kültür gibi olgular içinde eritmeyi tercih ederek bireylerin doğruya kendi kendilerine yönelebilmelerinin önünü açmaktaydı.

Dönemin antikomünist bakışı komünizmin sürekli devrim anlayışını getirerek tarihsel bağları, gelenekleri, aileyi, devleti değiştirmek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu değişim eğer gerçekleşirse demokratik sistemin getirdiği özgürlükleri de kaybedeceklerinden endişe duyan AP var olanı koruma üzerinden harekete geçmekteydi. Antikomünist söylemi aynı zamanda halka da yaymaktaydı. Komünizmle mücadeleyi vatani bir görev saymaktaydı.

II.II.I. Geleneklerin Önemi

Muhafazakâr düşüncenin şekillenmesinde önem atfedilen gelenekler 1961-69 dönemi Türkiye'sinde de genişçe yer bulmaktaydı. Geçmişten güne taşınan gelenekler miras olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktaydı. Muhafazakârlıkta önem arz eden bu gelenek çatısı altında toplanmış ananeler, kültür, ortak eserler hep korunması gereken olgulardı. Ama bu olguları sadece geçmişle gelecek arasında bir ortaklık yaratmak ya da bu geçmiş deneyimlerden tecrübe almak amacıyla değil aynı zamanda kalkınabilmek için kullanmalıyız görüşü muhafazakârlarda hâkimdi. Muhafazakâr çizgide ilerleyen İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da kalkınmada kültüre ağırlık vermektedir;

*“Kalkınma işi teknikle, uygarlıkla başlamaz, kültürle başlar. Uygarlık kalkınma ağacının kökü değil yalnızca yemiştir. Böyle olunca kalkınma ağacını baş aşağı dikmemelidir, sonra kurur! Şimdiye kadar dikilenlerin kurduğu gibi...”*¹⁶²

Geleneklerin, kültürün, ananelerin yaşatılmasında eğitimin de önemine değinen Baltacıoğlu eğitimde beş temel ilkedenden de bahsetmekteydi. Bu ilkelerde asıl vurgu kişinin çevresini, geçmişini, kültürünü tanıması ve yaşatmasıydı:

“Adam yetiştirmek insanlara ulusunun kültürünü, zamanının tekniğini kazandırmak demektir (kişilik ilkesi). Adam yetiştirmek için yapılacak ilk iş adamın yetişeceği çevreyi var etmektir (çevre ilkesi). Adam, ulusunun kültürünü, zamanının tekniğini çevreleri içinde yaşayarak edinebilir (çalışma ilkesi). Adam kültür, teknik çevreleri içinde yaşayarak, toplumsal verim vererek

¹⁶² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Niçin Kalkınmıyoruz”, **Yeni Adam**, S.779, Mayıs 1966, s:2

yetişebilir (verim ilkesi). Adam yetiştiricilerin işi insanları kltrleşmeye, teknikleştirmeye, toplumsallaştırmaya başlatmaktır (başlatma ilkesi).’’¹⁶³

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel¹⁶⁴ de muhafazakr bir tutumla gelenek ve kültürün yaşatılmasına büyük önem vermekteydi. Bu husus AP’nin 1965 seçim beyannamesinde şu şekilde yer almaktaydı;

‘‘Milli kültürümüzün gelişmesinde güzel sanatların, müzik, resim, heykeltıraşlık, bale, tiyatro ve operanın önemini müdrik olarak, bu alanlara daha çok ilgi göstereceğiz... Eski eserler ve müzelerin geliştirilmesi, kütüphanelerin takviye edilmesi, özellikle Milli kütüphanemizin ihtiyaçlarının süratle karşılanması için gerekli kaynakları sağlayacağız. Batı kültürünün ve doğu leminin seçme klsikleriyle Türk klsiklerini, yeniden tanzim edilecek bir program çerçevesinde, süratle yayınlayacağız.’’¹⁶⁵

¹⁶³ Haldun zen, ‘‘Pedagojide İhtilal’’, **Yeni Adam**, S.779, Mayıs 1966, s:4

¹⁶⁴ Süleyman Sami Demirel (1924-2015) 1949’da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden inşaat yüksek mühendisi olarak mezun oldu. 1950’lerde mühendis olarak çeşitli görevlerde çalıştı. 1962’de Adalet Partisi’ne girdi. Aynı yıl yapılan I. Kongre’de genel idare kuruluna seçildi. AP’lilerin af kampanyası sonucunda eski cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 22 Mart 1963’te şartlı olarak serbest bırakılması zerine Ankara’da meydana gelen olaylar sırasında AP genel merkezinin saldırıya uğraması üzerine aktif siyasetten çekildi. Haziran 1964’te siyasete tekrar dönerek 28 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi genel kongresinde genel başkan seçildi. İsmet İnönü hükümetinin düşürülmesinden sonra şubat 1965’te kurulan rgpl Hkmetinde (29. Cumhuriyet Hkmeti) TBMM dışından başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak görev aldı. 1965 Genel Seçimlerinde, Isparta milletvekili olarak ilk kez TBMM’ye girdi. 27 Ekim 1965’te, 30. Cumhuriyeti Hkmeti’ni kurarak Türkiye’nin 12. başbakanı oldu. 1965-92 yılları arasında kurduğu 7 Hkmete başkanlık yaptı. 10 Ekim 1969 genel seçimlerinde de AP yüzde 48 oy alarak yine tek başına iktidar olarak, II. Demirel hkmetini kurdu (3 Kasım 1969). 8. Cumhurbaşkanı Turgut zal’ın 17 Nisan 1993 tarihinde vefatından sonra, 16 Mayıs 1993’de Türkiye’nin 9. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Görev sresinin sona ermesi zerine, 16 Mayıs 2000’de, görevinden ayrıldı. Bkz: TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları** C.5, hzr; Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s:100

17 Haziran 2015 tarihinde Ankara’da vefat etti.

¹⁶⁵ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Doğuş matbaacılık, Ankara 1965, s:10

Kültür hazinelerinin aktarılabilmesi için de çeşitli planları söz konusuydu. Demirel, 7 Kasım 1969 hükümet programında da bu hususlarda atılacak adımları sıralamaktaydı.

‘‘Tarih ve kültür hazinelerimizin değerlendirilmesi, yaşayan nesillere tanıtılması için gerekli çaba sarf edilecektir. Yurt dışında bulunan soydaşlarımızın Türk kültür ve varlığının korunması ve geliştirilmesi için yapılan çalışmalara devam olunacaktır... Örf adet ve geleneklerimiz müzik ve folklor eserlerimiz ortaya çıkarılıp, ilmi inceleme konusu yapılacak ve her sahada sanatçılarımız teşvik edilecektir. Türk medeniyet tarihinin canlı abidesi olan, eski eserlerin muhafazası ve bunlardan faydalanılması yanında yeni tesislerinin ve hayır kurumlarının gelişmesini de teşvik edeceğiz.’’¹⁶⁶

Geleneklerin maddi kaynakları olan mimari eserlerde muhafazakârlar açısından bu dönemde de korunması gereken unsurlardandı. Özellikle çürümeye terk edilen mimari eserlere yönelik bir hassasiyet söz konusuydu. Karaman’da ihmal edilmiş durumdaki Alaeddin Ali Bey Türbesi de bu duruma örnek teşkil eden hassasiyetlerden birisiydi. Muhafazakâr kesimler, bu ve bunun gibi tarihi değerlere sahip çıkmaya insanları çağırıyordu;

‘‘Bir eser ağlıyor, can çekişiyor. Bugün yarın göçecek, bir tarih yaprağı daha kopacak... gören göz, duyan vicdanlara sesleniriz. Tanrı aşkına, tarihimiz, geçmişimiz hürmetine... Ne olur yetişiniz, şerefimizi, haysiyetimizi

¹⁶⁶ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:780-781

ayaklar altında kalmaktan kurtaralım. Millet olarak milli mefahirimizi koruyalım.’’¹⁶⁷

Demirel 28 Şubat 1968 yılında ki bütçe kanunu tasarısının görüşmelerinde ise geleneklerin nesiller arası aktarıldığını söylemekteydi;

‘‘Bir memlekette mazinin nesillere aktara geldiği müşterek miraslar vardır. Bir memlekette ahlak kaideleri vardır, örfler vardır, adetler vardır, gelenekler vardır.’’¹⁶⁸

7 Kasım 1969 II. Demirel Hükümetinin açılış konuşmasında ‘‘ *geleneklerin de kanunlar kadar önemli olduğu ve hatalı davranışların ıslahı hususunda zamanın müessir bir unsur bulunduğu kanaatine de, tatbikatta sabırla yer verdik.*’’¹⁶⁹ ifadesine yer vermektedir.

Demirel partisine yönelik tutuculuk eleştirilerine ise tutucu değil halkın değerlerine saygılı olduğunu söyleyerek cevap vermektedir;

‘‘A.P. Türkiye’nin kalkınma felsefesinde, Türkiye’nin ilerlemesinde, modernleşmesinde, büyük milletimizin adetlerine, ananelerine göreneklerine din ve vicdan hürriyetine bağlıdır, sadıktır. Bunların hiçbirisinin bir tutuculuğu yoktur. Bunların hiçbirisi de milletimizin terakkisine mani değildir... Acaba bunlara sahip olmak mı tutuculuk?.. Halktan yanacılığın birinci vasfı beyefendiler, halkın adetlerine, ananelerine göreneklerine, her şeyiyle birlikte halka hürmetle başlar... Türkiye’de halkı anladığımız zaman, Türkiye’de halkın sesine herkes gereken değeri atfettiği zaman, Türkiye’de Halkın sesine

¹⁶⁷ Mehmet Önder, ‘‘Ağlayan Anıt’’, **Türk Yurdu**, S.290, Kasım 1960, s:48

¹⁶⁸ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:538

¹⁶⁹ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:773

herkes gereken değeri addettiği zaman, Türkiye’de birçok meselelerin münakaşası bitecektir. Adalet Partisi bu sesin ta kendisidir.’’¹⁷⁰

AP kendisini geleneklere, ananelere, din ve vicdan hürriyetlerine saygılı ve bağlı bir noktada konumlandırmıştı. Bu değerleri benimserken kendisine yönelik eleştirileri ise kesin bir dille reddetmekteydi. Bu değerler asıl halkın değerleriydi ve AP halkın değerlerine saygı göstermekteydi. Siyasi pozisyonunu halkın değerleri üzerinden belirlemekteydi. Halka kulak veren ve halkın sesi olduğu iddiasında olan AP hem DP’nin devamı olma hem de muhafazakâr bir parti olmanın gereği olarak geleneklere, ananelere, kültüre, ortak eserlere değer göstermekte ve korumaktaydı.

II.II.II. Din Anlayışı

Türk muhafazakârlığında din önemli bir yer teşkil etmekteydi. Tanrı’ya olan bağlılık ve boyun eğiş hali; birey devlet ilişkilerinde otoriteye saygı duyulmasını kolaylaştıran bir etken olmaktaydı. Aynı zamanda insanın manevi dünyasını güçlendirmekte bireyi daha iyi olmaya itmekteydi.

Yeni Adam’da yazan Ali Rıza Önder’de yüce kudretin Tanrı olduğuna işaret ederek onun yüceliğini vurgulamakta bireylerin zor durumlarda bu güce sığınarak kendisini ruhsal olarak rahatlattığından bahsetmekteydi. Bu noktalara da şu şekilde değinmişti;

¹⁷⁰ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:407-408

‘‘Din en geniş anlamı ile Tanrı’ya bağlılıktır... Tanrı kişiöğlunun etki alanı dışına taşan, bütün evreni kapsayan sınırsız bir varlıktır... Bu varlık, yaratıcı kaynak olma yönünden doğuşumuzun nedenidir... Onun varlığına inanan kişiler dara geldiklerinde gücüne ve yüceliğine dayanmaktan, egemenliğine ve tüzegenliğine sığınmaktan başka çıkar yol bulamazlar... İnsanlar kendilerinden üstün kendilerinden güçlü kendilerinden etkin yapıcı ve yaratıcı varlıklara karşı her zaman gerekseme duymuşlardır... Böylece kişi yapışacak tutamağı ve korunacak sığanağı bulmakta, iç rahatlığına kavuşmaktadır. Onsuz kalan ruhlardaki boşluklar ister istemez bencil kaygılarla dolacaktır. Eskilerin ikame kanunu dedikleri bir doğa yasasıdır bu.’’¹⁷¹

Dönemin muhafazakarları din ve inanç vurgusuna sıklıkla yer vermektedir. Diyanet İşleri Başkanı olarak görev ve Refah Partisi’nde siyaset yapmış olan Lütfi Doğan için; *‘‘İnanç ruhta ve kalpte yapıcı bir kuvvettir... İnanç dini düşüncenin esası ve sosyal ıslahın temelidir. Dini yönden inanç imanın esasıdır; hatta ta kendisidir.’’*¹⁷² Sosyal ıslah olarak dinin toplum üzerindeki yumuşatıcı etkisi vurgulanmaktaydı. Dinin getirdiğı kaideler insanı daha üstün bir iyiliğe yöneltmekte bu da toplumda huzur ve barışı getirmekteydi. Yeni Adam’daki yazılarda ise dinin tüm topluma yayılmış bir şekilde gerçekleştirilmesinden bahsedilmekteydi;

‘‘tapınaklarda yaşanan sırlı bir oluştan, tapınaklara kapanmış olan sırlı eylemlerden ibaret değildir. Din en kutsal olan törenlerden tutun da sosyal

¹⁷¹ Ali Rıza Önder, ‘‘Din Üzerine Düşünceler 2’’, **Yeni Adam**, S.815, Temmuz 1969, s:4

¹⁷² Lütfi Doğan, ‘‘Sosyal Ahlakın Esası İnançtır’’, **Türk Yurdu**, S.299, Ağustos 1962, s:19

yaşayışın en laik eylemlerine kadar bütün toplum yaşayışını kaplıyan, son derece yaygın, son derece singin bir kamu doyuncudur.’’¹⁷³

Adalet Partisi 1965 seçim beyannamesinde din ve vicdan hürriyetine ayrı bir başlık ayırmıştı. Manevi ihtiyaca da maddi ihtiyaçlar kadar önem veren AP dini hayatın özgürce yaşanması ile din adamlarının yetiştirilmesi noktasında gereken çabayı göstereceğini söylerken, insanların manevi ihtiyaçlarını karşılama hususlarını öne çıkarmaktaydı;

‘‘vicdan ve din hürriyetini bütün vatandaşlarımızın tabî ve kutsal hakları olarak görür... ibadet serbestliğinin de vatandaşın en tabî hakları arasında yer aldığı kanaatındadır. Anayasamızın lâiklik prensibini; vatandaşın dinî ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve ibadet hürriyetini, din eğitimi kısıtlayan bir çerçeve içerisinde mütalâa etmek mümkün değildir... memleketimizde de, manevî inanç ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitime önem vereceğiz. Modern hayatın icaplarına uygun, kültür seviyesi yüksek vatandaş kütlelerini tatmin edecek, iyi eğitim görmüş din adamlarının yetişmesine gayret edeceğiz... hayat şartlarını ıslah edecek tedbirler alacağız.’’¹⁷⁴

Demirel 16 Şubat 1966 bütçe görüşmelerinde; ‘‘ Türkiye’de dini ne istismara lüzum vardır, ne istismar edilebilir, ne de bir istismar keyfiyeti mevzuubahistir. ’’¹⁷⁵

Demirel’e göre asıl sorun dinin istismarı değil laikliği doğru anlayamamaktır.

¹⁷³ **Yeni Adam**, ‘‘Yeni Adam’ın Yolu’’, S.780, Temmuz 1966, s:1

¹⁷⁴ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1965, s:10

¹⁷⁵ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:234

‘‘Anlaşılıyor ki, laiklik, henüz bizim ÷lkemizde yanlış anlaşılmıştır. Ve bu laikliği yanlış anlama vicdanlar ve inançlar üzerinde bir baskı olarak kullanılmaktadır. Muhterem Milletvekilleri; laikliği doğru anladığımız müddetçe Türkiye’nin içten içe yanan ve kaynayan bir meselesini halletmek imkânı yoktur... laikliği bir baskı, bir korku unsuru olarak kullanmaya devam ettiğimiz müddetçe, birtakım şikâyetlerde bulunmaya da devam edeceğiz. Ama laikliği, Anayasanın tarif ettiği manada din ve vicdan hürriyeti manasında anladığımız müddetçe de bu şikâyetler çok geniş çapta, çok kısa zamanda ortadan kalkacaktır. Bunları, bu anlayışı, irticaa taviz vermek şeklinde, din istismarı şeklinde kıymetlendirmek, en azından insafsızlıktır, muhterem arkadaşlarım.’’¹⁷⁶

Demirel burada laikliğin yanlış yorumundan bahsetmekteydi. Bu yanlış yorum sonucu laiklik dini yaşamada bir baskı aracı olarak yorumlanabilmekteydi. Demirel bu noktada laikliğin özünün yani din ve vicdan hürriyeti manasında anlamının dini yaşayışla ilgili gelen şikâyetlerin yok olmasını sağlayacağını ifade etmekteydi. Demirel, manevi kalkınmanın da önemine değinerek bu kalkınmanın öncüsü olarak din adamlarına işaret etmekteydi. Modern dünyaya uygun bir din eğitimi ile manevi ihtiyacı karşılayacak nitelikte din adamlarının yetiştirilmelerine 1969 yılında kurulan ikinci hükümetinin sunuş konuşmasında şu şekilde değinmekteydi;

‘‘Anayasamızın teminatı altında bulunan din ve vicdan hürriyeti, hiç bir şekilde tehlike sebebi olarak gösterilemeyeceği gibi, laiklik prensibi, vatandaşın dini ihtiyaçlarının karşılanmasında bir baskı vasıtası değil bir teminat olarak gör÷lmelidir. Her sahada kalkınma halinde bulunan

¹⁷⁶ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:243

memleketimizde, maddi kalkınmanın yanı sıra manevi inanç ihtiyacını karşılayacak modern hayatın icaplarına uygun iyi eğitim görmüş din adamlarının yetiştirilmesine devam olunacaktır... Bu arada vekil İmam-Hatiplerin bugünkü durumları ıslah edilerek adil bir ücret almaları sağlanacaktır.’’¹⁷⁷

AP din hususunu özellikle hürriyetler üzerinden ele almaktaydı. Aynı zamanda muhafazakâr tutumla manevi kalkınmanın da maddi kalkınma kadar önemli olduğunun bilincinde hareket etmekteydi. Manevi kalkınma adına da dini eğitim ve din adamlarının iyi yetiştirilmesi gibi hususlara önem vermektedir. Dini manevi bir sığınak olarak gören muhafazakârlar için dini toplumdan koparmak tamiri mümkün olmayan sonuçlara sebep olmakta, halkı umutsuzluğa sürüklemekteydi. bu nedenle din halktan kopartılması gereken değil aksine özgürce yaşatılması gereken bir alandı. AP’de bu düşünceden hareketle din, vicdan ve uygun şekilde ibadet serbestliğinden yana bir tavır almıştı. Bu tutum da halkın gözünde AP’nin değerini arttırmaktaydı.

II.II.III. Ahlaki Düzen

Muhafazakâr düşüncede ahlaki düzen geniş bir yer kaplamaktaydı. Türk muhafazakârları açısından da ahlak kaide koyucu (normatif) bir ilimdi ve Türk

¹⁷⁷ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:774

Yurdu’nda yazan Hasan Arsay için, kaidelerin değerlerinde meydana getirilecek şüphe ahlakın yıkımı idi.¹⁷⁸

Evren ahlaki düzenin kurallarına tabii idi. Batı muhafazakârlığında bu düzen yüce bir kudretin yarattığı düzenken Türk muhafazakârlığı açısından bu yüce kudret Allah olarak kabul edilmekteydi.

*‘yerler, gökler, bütün tabiat, tabiatın bütün kanunları Allah’ın yarattıklarıdır. Fiziko-şimi, biyoloji, psikoloji, sosyoloji kanunlarını da yaratan Allah’tır. Tabiat bu kanunlarla birlikte ve bu kanunlara uygun olarak vardır.’*¹⁷⁹

AP de ahlak vurgusu çok ön planda değildi ahlakı daha çok gelenek ve din gibi muhafazakâr değerler içerisinde eritmekteydi. Ama mevzubahis eğitim olduğunda genç nesillerden ahlaklı olması beklenmekteydi. Genç neslin ahlaki standartları yakalaması da AP’nin 1969 seçim beyannamesinde önem taşımaktaydı;

*‘‘En büyük varlık olan insanın, ahlâklı, çalışkan mücadeleci, sıhhatli bir karakter ve bünyede yetişmesi zorunludur. Bunun için, gençlerimizin ilmi metotlarla yetiştirilmesine özel bir önem veriyoruz.’’*¹⁸⁰

AP özellikle milli değerlere dönmenin milletin kendi ahlaki değerlerini de korumaya iteceğini düşünmekteydi. Kültürel değerler ile ahlaki değerler kol kola ilerlemekteydi ve ahlaki düzeni korumanın da teminatlarından biri kültüdü. Ahlaki düzende bir diğer unsurda din idi. Bu iki ayak üzerinden ahlaki düzeni korumaya

¹⁷⁸ Hasan Arsay, “Fazilet Mücadelesi”, **Türk Yurdu**, S.299, Ağustos 1962, s:10

¹⁷⁹ **Yeni Adam**, “Yenigün Gazetesinin Baltacıoğlu ile Yaptığı Mülakat; İnsanlar Aç mı Kalacak?”, S.770, 11 Şubat 1960, s:4

¹⁸⁰ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969**, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1969, No: 38, s:53

çalışmaktaydı. Bu nedenle de ahlak üzerine vurgu yapmak yerine dine, geleneğe, ananeye, kültüre değinmekte ahlakı bu değerler üzerinden inşa etmekteydi. 1961 seçim beyannamesinde de gençliğin terbiye ve faziletli olması ile ahlaki bir yapı oluşturmak istenmekteydi;

*“İktisadi kalkınmanın yanında milletimizin manevî kalkınmasına aynı derece de önem vereceğiz. Gençliğin terbiyesinde fazilet, vatanseverlik, feragat, milliyetçilik ve ideallere bağlılık duygularını geliştireceğiz.”*¹⁸¹

Ahlaki düzenin inşasında öncülü gibi eğitime önem verse de bu alanda daha liberal bir tutum takındığı söylenebilmekteydi. Çünkü iktidardayken, devlet gücünü ele geçirdiğinde dahi, ahlaki bir düzen hususunda öncülü DP gibi eğitim sisteminde ahlaki bir yapı oluşturmaya çalışmayıp bu alanı bireylere ve ailelere asıl olarak bırakmıştı. Böylece devlet belirlediği bir ahlakı topluma empoze ettirmeye çalışmak yerine daha çok kişilerin kendi ahlaki sistemlerini oluşturmalarının önünü açmıştı. 1965 seçim beyannamesinde; *“Millî eğitim politikamızın temeli; vatandaşın bir kül halinde kalkınabilmesine, maddî ve manevî hayatını teçhiz ederek yetişmesine yardım etmektir.”*¹⁸² demektedir. 1961 seçim beyannamesinde gençlikte fazilet gibi erdemlerden bahsederken 1965’te daha genel bir şekilde eğitimde amaç belirlenmişti. Maneviyat başlığı altında ahlaki erdemler bir araya getirilmişti. 1969 seçim beyannamesinde ise eğitimin milli ruh, bilinç, tarih sevgisi, anayasal değerlere bağlılık ve manevi değerlerin kutsallığı ile gerçekleştirilmesi amaçlanmaktaydı. Ahlak milli ve manevi değerleri atfedilen kutsallık ile karşılanmaktaydı.

¹⁸¹ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1961, s:24

¹⁸² Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1965, No: 21, s:8

‘‘İleri, mamur ve müreffeh bir Türkiye’de birlik ve beraberlik şuuru içinde kenetlenmiş, geçmişi ile övünen, hali ile mesut geleceğine ümitle bakan bir millet olarak yaşamamız için milli varlığımızın teminatını teşkil eden genç nesillerin, Cumhuriyete, demokrasiye, Atatürk devrimlerine bağlı, kafaları müsbet ilmin aydınlığı; kalpleri millî ve manevî değerlerin kutsallığı ile dolu olarak yetiştirmeleri şarttır.’’¹⁸³

Muhafazakârlar içinde yaşanan düzenin insan aklının üstünde bir kudretin imarı olduğuna inandıklarından yukarıdan aşağı ya da devrim gibi kopuşlarla değişimleri desteklemezlerdi. Yüce bir kudretin imarı olan düzen içinde hareket eden muhafazakârlarda dış müdahalelerden kaçınmakta ve bu düzenin en doğru ve iyi düzen olduğu inancından hareketle insanın ruhuna işlediğini düşünmekteydiler. Bu var olan düzen içerisinde hem iyiyi hem de kötüyü seçme imkânına sahip olan insanların ayırt etme yetenekleri, adetleri, gelenekleri, kültürleri gibi unsurları sayesinde ahlaklı olmayı tercih edeceği düşünülmekteydi. Bu nedenle ahlak vurgusu bu dönemde daha çok gelenek, kültür, anane, din gibi olgularla beraber işlenmişti.

AP ahlaki düzene sıklıkla vurgu yapmasa ve bireye bu alanda daha çok seçim hakkı tanıyarak belirli bir ahlaki düzeni topluma empoze etmeye çalışmasa da öncülü DP gibi özellikle eğitim konusunda gençlerin ahlaki bir standardı yakalamasını istemekteydi. Ama bunu yasal kıstaslar getirerek değil kültüre, ananeye, geleneğe ve dine verilen değer ile yaşatmak istemekteydi. İyi kötü arasında ayırt etme gücü sayesinde insanın doğruyu bulacağına inanan muhafazakâr düşünürler gibi AP’de bireylerin doğruyu kendi başlarına ulaşabilecekleri düşüncesiyle hareket etmekteydi.

¹⁸³ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969**, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1969, No: 38, s:50

Yine de kültüre, geleneğe ve dine yönelik tutumları ahlaki düzenin dayanaklarını geliştirmekteydi.

II.II.IV. Demokratik Gelenek Esasında Komünizm Eleştirisi

Muhafazakâr düşünce içerisinde antikomünist bakış komünizmin sürekli devrim anlayışı ile tarihten, geleneklerden kopuk bir ilerlemeyi savunmasından kaynaklanmaktaydı. Türk muhafazakâr düşüncesinde de antikomünizm yoğun bir şekilde hissedilmekteydi. Sıklıkla aşırı sol akımlarla mücadele vurgusu hem muhafazakâr partiler hem de sağ dergi ve gazetelerde kullanılan ifadelerdi. Türk muhafazakârlığında antikomünizm vurgusu 1960'larda özellikle demokratik düzeni koruma üzerinden ele alınmaktaydı.

Adalet Partisi de antikomünist bir bakış açısına sahipti ama 1961 seçim beyannamesinde antikomünizm ayrı bir başlık halinde sunulmamakta, mücadele edilmesi gereken bir unsur olarak aşırı sol akımlar adı altında ele alınmaktaydı. Milleti koruma, devlet nizamını kurma, istikrarı sağlama üzerinden aşırı uçlardaki ideolojilerle mücadeleyi partinin sorumluluğu olarak benimsemişti;

“ her türlü aşın sol ve aşın sağ ideolojilerden, tek parti zihniyetinden ve totaliter cereyanlardan milletimizi korumağa, istikrarlı bir yaşayışın, insan

haklarına riayetkâr bir Devlet nizamının kurulması ve devam etmesi uğrunda programını tatbik etmeğe azimli bir siyasî partidir. ''¹⁸⁴

1965 seçim beyannamesinde ise AP, komünizmle mücadeleye geniş yer vermektedir. Özellikle bir karışıklık çıkarma niyetiyle hareket ettiklerini düşündükleri komünizm başta olmak üzere bu tip ideolojileri başarısız kılma adına milleti bu hususlarda bilinçlendirmeyi kendisinin görevi saymaktaydı;

'' Anayasamızı tahrip etmek için pusu kuran, vatandaşı düşman kamplara ayırarak anarşi ve iç savaş zemini hazırlayan komünizm ve diğer totaliter ideolojilere karşı milletimizin uyanık tutulması hayatî bir ihtiyaçtır. Hürriyetlerimizi gasp etmek isteyen her türlü akım ve tertibe karşı vatandaş teyakkuzunu canlı tutmak Adalet Partisinin en önemli görevidir. ''¹⁸⁵

3 Kasım 1965 birinci hükümetinin programının açılış konuşmasında ise Demirel demokratik sistemi ve bu sistemin neticesinde meydana gelen anayasal hürriyetleri yok etme amacı güden komünizm gibi zararlı ideolojilere karşı mücadeleyi devletin en önemli görevi saymaktaydı;

''Bünyemizde sinsî sinsî yaşadığı öteden beri bilinen fakat son zamanlarda açıkça harekete geçtiği görülen her türlü zararlı cereyanlardan, bilhassa komünizme yönelmiş faaliyetlerden, rejimimizin ve cemiyet nizamının zedelenmemesi için kanunlarımızı gaye ve ruhuna uygun olarak tatbik etmek,

¹⁸⁴ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961), s:4

¹⁸⁵ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1965), Doğu Matbaacılık, Ankara 1965, s 9

Anayasadan doğan hürriyetleri, hürriyeti yok etmek yolunda bulunmaya asla meydan ve imkân vermemek en önemli vazifemiz olacaktır. ’’¹⁸⁶

Demirel 9 Şubat 1967 tarihinde anayasaya karşı tutum ve davranışları iddiasıyla I. gensoru açılmasına ilişkin önerge nedeniyle yaptığı genel kurul konuşmasında ise komünizme karşı mücadeleyi bir vatan savunması, vatani görev olarak saymaktaydı. Buna aykırı davranışları ise milli menfaatlere aykırı davranmakla suçlamaktaydı;

‘‘... Hürriyetleri ortadan kaldıran, milletimizin hayat tarzı olarak seçtiği demokratik düzenin baş düşmanı olan komünizme karşı uyanık bulunmaktan üzüntü duyanlardır ki, komünizm aleyhine yapılan beyanların savunmasını fahri olarak üzerlerine alırlar... Türkiye’de açık veya kapalı komünizm propagandası yapmak hevesinde olanlar veya komünizmi müdafaa durumunda bulunanlar, millî menfaatlerimize aykırı bir davranışın içindedirler ve yakalarını Türk Devletinin elinden kurtaramıyacaklardır. Komünizme karşı uyanık bulunmayı tavsiye edenler vatani ve kanuni bir vazife yapmaktadırlar. Bu kutsal hizmete yönelenleri de hiçbir kuvvet yıldıramayacaktır. ’’¹⁸⁷

Demirel 1969 bütçe kanun tasarısı görüşmelerinde ise düşünce hürriyeti çerçevesinde çeşitli fikirler tartışmaya açık olsa bile komünizm, faşizm, teokrasi gibi akımlara Türkiye’nin tamamıyla kapalı olduğunu söylemekteydi;

‘‘Türkiye, Anayasanın çerçevesi içerisindeki çeşitli fikirlere açıktır, ama Türkiye komünizme açık değil, faşizme açık değil, teokratik devlet kurma

¹⁸⁶ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:105

¹⁸⁷ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:297

heveslerine açık değil... Türkiye’de hürriyet nizamını müdafaa, Türkiye’de komünizm ve diğer totaliter rejimlerle mücadele sadece Adalet partisinin vazifesi değildir. Herkesin vazifesidir, her siyasi teşekkülün vazifesidir, her Türk aydınının vazifesidir, üniversitenin vazifesidir, müesseselerinin vazifesidir.’’¹⁸⁸

AP, komünizmle mücadeleyi sadece iktidarın değil tüm vatandaşların ve kurumların sorumluluğu olarak ele alırken özgürlükleri gasp ettiğini düşündüğü komünizm benzeri totaliter düzenlerin Türkiye’de karşılık bulamayacaklarını ifade etmekteydi. Türkiye’de komünist propagandanın karşılık bulamamasında Türk Yurdu’nda yazan Abdülkadir İnan, Türk toplumunun inancının yani İslam’ın etkili olduğunu söylemekteydi. Çünkü İnan’a göre İslam’da komünizme hizmet edebilecek bir dini kurum yoktu ve Müslümanların kabul etmesi mümkün olmayan bir sistemdi;

‘‘Biz şuna memnunuz ki Müslümanlarda Ortodokslarda olduğu gibi komünistlere hizmet eden dini teşkilat yoktur. Bazı soysuzların dini kisve altında komünist propagandası yapmaları Müslüman cemaati için ancak nefretle telin edilen bir olaydır.’’¹⁸⁹

AP ve dönemin Türk Muhafazakârları geleneklere, adetlere, kültüre, ananelere, dine, toplumsal yaşayışa aykırı gördükleri komünizmi engellenmesi gereken bir unsur olarak ele aldı. Komünizmden korunmak için her bir vatandaşa sorumluluk yükleyen muhafazakârlar komünist düzeni Türk yaşayışına aykırı bir model olarak ele alırken değerleri korumak adına komünizmle mücadeleyi sürdürmüşlerdi.

¹⁸⁸ TBMM, a.g.e. C.5, 2014, s:719-735

¹⁸⁹ Abdülkadir İnan, ‘‘Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi’’, **Türk Yurdu**, S.300, 06 Temmuz 1963, s:4

Komünizmdaki devrim anlayışı geçmişten kopuş ve salt insan aklına dayalı yeni bir düzenin inşa edilmesi muhafazakâr düşünce içerisinde destek bulması mümkün olmayan hayali ütopyalardı. Çünkü muhafazakârlar geçmişin birikimleriyle hareket etmekte bir kartopu gibi geçmişten gelen değerlerin, bilgilerin, kurumların büyüüp geliştiğine inanırlardı. Geçmişe sırt dönüp bir ütopyanın peşinde koşmak ise ancak boş bir heves olabilirdi. Var olan düzen en iyi düzendi, yeni arayışlar ancak hüsrarla sonuçlanırdı. Salt insan aklının çok üstünde var olan düzene dışarıdan müdahalede bulunulması çok tehlikeliydi. Değişim tepeden inemezdi, iç dinamiklerle süreklilik içerisinde bir gelişme halinde olabilirdi. Bu nedenle de DP gibi AP’de komünizm karşıtıydı. Bu yönde öncülü DP gibi hareket etmekteydi.

II.III. Eleştirel Bir Bakışla Muhafazakâr Düşünce ve AP (1961-1969)

İktidar-muhalefet arasındaki muhafazakârlık tartışmaları bu dönemde gerici ve ilerici üzerinden sürmekteydi. Bir kimsenin hangi sığata uygun olduğunun moda zevkine, giyim kuşamına bağlı olduğu; giyim odaklı bir zihniyet yakıştırmasının olduğu bir dönem yaşanmaktaydı. Bu çerçevede 1961 anayasasının hazırlanmasında da görev alan aynı zamanda Yön’ ün kurucusu olan gazeteci, yazar Doğan Avcıoğlu’nun, ilerici-gerici sıfatlarının giyim kuşamdan gerçek zihniyet ölçütlerine göre değerlendirilmesi aşamasına sosyalist fikirler sayesinde geçildiğini iddia eden bir bakış açısı vardı. Sosyalist fikirlerin topluma yayılmasının ilerici ve gerici sıfatlarının gerçek manada içlerinin doldurulmasında asıl etken olduğunu ifade etmekteydi. Avcıoğlu’na göre sosyalist fikirler sayesinde;

‘ ‘Batı burjuvazisinin kötü bir kopyası olan ve onlarla ortaklaşa Türk milletini sömüren kompradorların çok Batılı görünüşlerine rağmen gericinin ta kendisi oldukları anlaşılmıştır. Türkiye’ye uygarlık ve ilerleme yolunu açması hayal edilen Büyük dost Amerikanın ülkemizde kompradorlarla elele nasıl müthiş bir gericilik kalesi teşkil ettiği görülmüştür. ’’¹⁹⁰

Avcıoğlu’nun düşününde, Batılı yaşayan kompradorlar gerçek gerici temsil ederken giyim kuşamının önemi olmadan zihin olarak bağımsızlıktan yana olanların ilerici olduğu kabul edilmekteydi.

Sosyalist düşüncenin getirdiği bu yeni ilerici ve gerici tanımlamalar, bu konuda yazılan ve çizilen yazılarla anti-komünizm ile Amerikancı bir tutum içerisine giren daha dindar ve milliyetçi cepheleri de kendini sorgulamaya mecbur etmekteydi. Milliyetçi kesimler kendi milli ülkülerine bu kadar bağlı iken nasıl olup da Amerikan şirketlerini destekleyerek kendi milliyetçiliklerini böylesine çiğneyebildiklerinin muhasebesini yaparken, daha dindar kesimler Amerika’nın emperyal kuşatmasını ve sömürsünü sorgulamaya itilmekteydiler. Ne amaçla neye, kime hizmet edildiğine dair karmaşanın yaşandığı bu dönemde meydana gelen kırılmalar ise gelecek için birer mum ışığı görevi görmekteydi.

1961-69 dönemindeki iktidar muhalefet tartışmalarında muhalif Avcıoğlu, İslam ve Sosyalizm arasındaki bağlantıya da değinerek farklı bir perspektif sunmaktaydı. İslami yazarların yorumlarına da değinerek madenler başta olmak üzere toprak zenginliğinin devletin elinde bulunmasının sadece para kazanma hırsıyla hareket eden kimselerin eline geçmesini önleyeceğini ve bu yolla da bu

¹⁹⁰ Doğan Avcıoğlu, “Gericilik-İlericilik”, **Yön**, Y. 5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:3

değerlerin en fakir kesimin dahi satın alabileceği bir çizgiye çekebilmenin mümkün hale getirilebileceğini açıklamaktaydı.¹⁹¹ İslam'a göre de mülkün sahibinin Allah olduğu şeklinde bir yaklaşım olduğundan, bireylere devredilmesi uygun bulunmayan mülk tüm topluma aitti. Allah mülkü bireye devretmezken batılıların özel mülkü kutsallaştırması ve kimi dini kesimlerin de bu duruşu benimseyerek sosyalizme bu kadar karşı olması kendi içinde bir çelişki yaratmaktaydı.

İlericilik-gericilik meselesini bir adım ileriye taşıyan Avcıoğlu, Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk önderliğinde bu gericilik ve ilericiliğin açıkça ortaya konulduğunu ama savaş kazanıldıktan sonra anlamlandırılmanın bozulduğunu da ifade etmekteydi. Şöyle ki kurtuluş mücadelesine katılan manda ve himayeyi reddeden, kompradorlara savaş açan giyim kuşamı ne olursa olsun kimseye gerici yakıştırmaları yapılmazken mandayı himayeyi savunan batılı yaşayışa giyinişe sahip kimse de ilerici sayılamamaktaydı. 1966'da da bir nevi aynı bağımsızlık mücadelesi içerisine atıldığımızı düşünen Avcıoğlu, emperyalizme karşı olmak ya da olmamanın asıl gericiliğin ve ilericiliğin ölçütü olması gerektiğini savunmakta ve vatan aşkı ile yaşayışa ya da giyinişe bakılmaksızın emperyalizme karşı olmak adına farklı uçların birleşebileceğini söylemekteydi.¹⁹²

Açıkçası vatani seven ve vatanın menfaatlerini ön plana alan her bir birey hangi gruptan olursa emperyalizmle savaşmak zorundaydı. Bu nedenle de emperyalizme karşı duran herkes özünde ilericiydi. Nasıl ki kurtuluş mücadelesi verilirken yurttan manda ve himayeyi reddeden herkes hangi ideolojide olduğu önemsenmeksizin aynı cephede savaşırsa altmışlarda da benzeri bir süreç içerisinde

¹⁹¹ Doğan Avcıoğlu, "Gericilik-İlericilik", **Yön**, Y.5, S.175, 05 Ağustos 1966, s:3

¹⁹² Doğan Avcıoğlu, "Gericilik-İlericilik", **Yön**, Y.5, S.175, 05 Ağustos 1966, s:3

kılık kıyafete bakılmaksızın emperyalizme savaş açanlar aynı cephede erimekte ve bu cephe ilerici cephe olarak görülmekteydi.

*“Atatürk’ün Milli Kurtuluş Savaşı günlerinde, ilericilik ve gericilik gerçek yörüngesine oturmuştu... Bugün de ikinci bir kurtuluş savaşı içinde bulunan Türkiyemizde ilericiliğin ve gericiliğin ölçüsü tıpkı 1919 yıllarındaki gibi emperyalizmden yana olmak ya da emperyalizme karşı çıkmaktır. Gericiliğin ölçüsü dindarlık, kravatsızlık değildir. Temel ölçü bilerek ya da bilmeyerek yapılan emperyalizm uşaklığıdır.”*¹⁹³

İçinde yaşanan toplumu doğru anlayabilmek ve toplumu emekçi Türk halkının çıkarlarına uygun olarak değiştirebilmek için sosyalist teorinin bilinmesinin gerektiğini söyleyen E. Tüfekçi takma adını kullanan çeşitli sosyalist partilerin kurucusu olan ve Kürt meselesini Türkiye’nin en temel sorunlarından biri olarak kabul eden Mihri Belli’ye göre ise Türk ulusu kendi kaderini tayin etmede özgür değildi ve hatta Türkiye’nin içinde bulunduğu emperyalist sistem; yer altı kaynaklarından, dış ticaretine, politikasından kültürüne kadar tüm toplumu baskı altında tutmakta bir de feodal güçler ülkenin geri kalmış bölgelerinde ekonomiye hem hükmetmekte hem de ideolojisi ile Türk toplumsal hayatını etkilemekte, ulusal birliği de engellemekteydi.¹⁹⁴

Kısacası Türkiye dönem itibariyle emperyalist düzen içerisine çekilmişti. Kurulu olan bu düzen yerel güçler ile de desteklenmekte ülke menfaatlerinin ön planda tutulması engellenmekteydi. Aynı zamanda bu yapı halkın birleşmesini aynı

¹⁹³ Doğan Avcıoğlu, ‘‘Gericilik-İlericilik’’, **Yön**, Y.5, S.175, 05 Ağustos 1966, s:3

¹⁹⁴ E. Tüfekçi, ‘‘Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı’’, **Yön**, Y.5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:10

çatı altında bir bütün oluşturmaya da izin vermemektedir. Emperyal sistemin meydana getirdiği bu sarmaldan kurtuluş için ilk olarak feodalizmin yıkılarak tam bağımsızlığa geçilmesini öngören Belli, bu yolla toplumun hiçbir engelleme ile karşılaşmadan gelişebileceğini öngörmektedir. Bu gelişmenin sonucunda sınıf bilinci uyanan emekçiler aracılığıyla sosyalizme geçişin gerçekleşeceği umulmaktaydı.¹⁹⁵

Ancak bir tarafı savunmak ki bu örnekte devrimi desteklemek olarak öne çıkmaktaydı doğal süreç içerisinde kendi ötekisini de yaratmaktaydı. Devrim hedefinin önünde devrime karşı olanlardan oluşan bir kesim vardı. Sosyalizme geçişin önünde engel olarak görülen kesimler gericiiler veya tutucular olarak adlandırılmaktaydı. Sürekli ilerleme arzusundaki devrimciler bu ilerleyişi durduracak ya da yavaşlatacak her bir düşüncüyü gerici olarak adlandırmaktaydı.

Muhafazakâr düşüncede de ilerleme söz konusuydu. Ama devrim gibi büyük bir kopuş kabul görmemektedir. Muhafazakârlar doğal süreç ve akış içerisinde bir ilerlemeyi uygun görmekteyken geçmiş ve gelecek arasındaki ahengi bozacak her bir hareketi topluma verilen bir zarar olarak kabul etmekteydi. Bu farklı gelecek planları ise toplumu ayrıştırmaktaydı.

Devrime karşı olanlar, daha çok öyküleriyle tanınan Muzaffer Hacıhasanoğlu'na göre; duygusal ve dinsel kavramları suiistimal ederek geniş halk kitlelerini kendi arkalarına almayı tarih boyunca başarmaktaydılar ve bu grupların suiistimale bu kadar açık olmaları sadece yetersiz eğitim almalarından değildi, ekonomik anlamda da yaşadıkları sıkıntılar onları bir kaçışa yani aşırı dindarlığa ve tarikatçılığa sürüklemekte böylece de oy peşindeki siyasiler dini kullanarak bu

¹⁹⁵ E. Tüfekçi, "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı", *Yön*, Y.5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:10-11

kitlelere sabrın faziletlerini aşılayarak uysallaştırdıkları kitlenin bilincini maddiyattan maneviyata çekmekte sınıf bilincinin doğması engellemekte ve var olan düzeni korumaktaydılar.¹⁹⁶

Kısacası ilerleme yönündeki son nokta sosyalist devrim kabul edilmekteydi. Buna engel olarak görülen kesimler ise hem yaşadıkları sıkıntılar hem de toplum içerisinde itildikleri konumları ile var olan sömürü sisteminin birer uygulayıcısı haline gelmekteydiler. Öte yandan bilinmeyen bir gelecekte korku duyarak var olan düzeni savunmakta muhafazakâr bir duruştu. Muhafazakârlar var olan düzenin geçmiş birikimlerin, bilgilerin ve tecrübelerin ışığında oluştuğundan hareketle en iyi düzen olduğuna inanmaktaydılar. Bu nedenle bilinmeyen bir gelecek için atılan adımlar birer macera olarak görülmekteydi. Sınırlı insanlarla gerçekleştirilecek olan yeni bir dönüşüm sınırlı bir aklın ürünü olmaktaydı. Bu nedenle de bir grup tarafından öngörülen gelecek köklü bir geçmişin ürünü olan düzenden daha iyi olmamaktaydı.

Sosyalist kesimler arasında da bir ayrışma söz konusuydu. Kendilerine sosyalist diyen bir kesim sırtını emekçiye yaslayarak devrimi gerçekleştirmektense arkalarına asker, bürokrat ve aydınları alarak devrim yapma niyetindeydi. Bunun da temelinde Belli'ye göre 1945 yılına kadar büyük ağırlığa sahip olan asker, bürokrat kesimin; güçlenen komprador burjuvaziyle ikincil duruma itilmesi vardı.¹⁹⁷ Hem ekonomik hem de politik anlamda güçlenen komprador burjuvazi yerel güçleri de arkasına alarak gücünü pekiştirmekteydi. Toplumu pek çok açıdan ele geçiren bu kompradorlar bilinçli bir ulusun oluşmasına da set çekmekte gelişimi, kalkınmayı

¹⁹⁶ Muzaffer Hacıhasanoğlu, "27 Mayıs ve Atatürk Devrimleri", **Forum**, S.369, 15 Ağustos 1969, s:9

¹⁹⁷ E. Tüfekçi, "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı", **Yön**, Y.5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:10

engellemekte; sınırlı kaynakları da kendi menfaatleri için kullanmaktaydılar. İkincil duruma itilen asker-bürokrat kesimin ideolojisi ise Belli'ye göre; dönemin şartlarına uydurulmuş bir Kemalizm'di yani;

‘‘Kemalizm’in milliyetçi, anti-emperyalist ilkelerinin Türkiye’de sosyal adaletin gerçekleştirilmesiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu ve köklü alt yapı dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin bugünün Kemalist politikasının gereği bulunduğu bilinci bu aydın çevrelerde yaygındır... asker-sivil aydın zümre Türk küçük burjuvazisinin en bilinçli kolunu teşkil etmektedir.’’¹⁹⁸

Bu asker-sivil aydın kesimlerin karşısında da komprador burjuvazi ve yerel güçlerin ideolojisi söz konusuydu. Kompradorlar ve yerel güçler Amerikan emperyalizmine boyun eğmiş ve Türkiye’nin bağımsız olabileceğine dair bir inanç taşımayan gerici bir kesim olarak kabul edilmekteydi. Bu grup kendi çıkarlarını korumak adına bir ulus olma bilincine erişmesini ülkenin istemezken şeriatı ve dini bölücü unsurlar olarak kullanıp, milliyetçiliğe karşı çıkarken batının kozmopolitliğini benimsemekteydiler.¹⁹⁹

Sosyalizm tartışmalarına değinen bir isim de sosyalizm üzerine çalışmaları bulunan Muvaffak Şener idi. Şener’e göre; tek parti döneminde çok partili döneme oradan Demokrat Parti dönemine kadar sosyalizme karşı birleşen cephelerle (DP- CHP fiili koalisyonu) sosyalizm açık bir tartışma ortamına bulamamış, altmışların ortasında ise Türkiye, emperyalist Amerika ile aldatılmış oy çokluğuyla iktidarı elinde bulunduran Adalet Partisi’nin eline geçmişti.²⁰⁰

¹⁹⁸ E. Tüfekçi, a.g.m, 5 Ağustos 1966, s:11

¹⁹⁹ E. Tüfekçi, a.g.m. , 5 Ağustos 1966, s11

²⁰⁰ Muvaffak Şeref, ‘‘Sırası Mıydı Gerekli Mıydı’’, **Yön**, Y.5, S.176, 12 Ağustos 1966, s:13

Kaderini emperyalizme bağlamış bir iktidar var iken ikinci kurtuluş savaşını vermenin zorluğuna değinen Şeref, önce siyaseten iktidarı ele geçirmenin gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Bir kurtuluşun gerekli olduğunu kabul etmekle henüz o aşamaya gelinmediğini dile getiren Şeref, öncelikle halka sosyalizmin anlatılması ve Adalet Parti'sinin yanlışlarının ortaya konulması gerektiğini söylemekteydi.²⁰¹

Bağımlı bir ülke haline geldiği düşünülen Türkiye'nin emperyalizmle mücadelesini elzem olarak gören Şeref, Türkiye için asıl kararı verenler yabancılar, onların yerli kolları ise komprador burjuvazi, toprak ağaları ve Adalet Partisi'nde toplanmış siyasi temsilcileridir demektedir.²⁰² Bu nedenle de siyasi ayakla ilk mücadeleyi savunarak emperyallerle bağın kesilmesi yolunda adımlar atılması gerekliliğini dile getirmektedir.

AP'nin bazı politikaları da bu dönemde eleştiri almaktaydı. Bunların başında Süleyman Demirel'in partiler hakkında bir takım tedbirler almak istemesi ve bunu gerçekleştirmek için de yeterli somut verilerin oluşmasını beklemeden harekete geçmesi vardı. Hazırlanan gerçek dışı raporlarla partileri ayakaltından çekerek kendi istediği kanunları geçirme telaşında olduğuna dair Yön, çeşitli izlenimler içerisindeydi. Ulus gazetesi yazarı Faruk Ekinci'ye dayandırılan haberde;

*‘Bir takım partiler hakkında düzmece raporlar tedarik edildiği söyleniyor... Raporlar tedarik edip Milli Güvenlik Kuruluna getirecekler... Güvenlik Kurulu bu raporları tasdik etti baskısıyla kanunları geçirmeye çalışacaklar.’*²⁰³ denilmektedir.

²⁰¹ Muvaffak Şeref, a.g.m, 12 Ağustos 1966, s:13

²⁰² Muvaffak Şeref, a.g.m, 12 Ağustos 1966, s:14

²⁰³ **Yön**, “Demirel'in Gizli Hesapları”, Y.5, S.177, 19 Ağustos 1966, s:5

Adalet Partisi'nin TRT mevzusunda da yanlış tutumlar içerisinde olduğunu düşünen Yön, iktidarın yeterli çoğunluğu sağlayamadığından TRT kanununda değişiklik yapamamasına rağmen yönetim kurulunda çoğunluğu sağlamasını endişe ile takip etmekteydi. Çünkü Yön; Adalet Partisi, TRT'nin bağımsız politikasını takip eden personeli ihraç ederek yerlerine kendi güvendiği kişileri yerleştirmek istemektedir diyordu.²⁰⁴

Adalet Partisi'ne karşı protesto mitingleri de bu dönemde önemli yer tutmaktaydı. Adalet Partisi'nin ağaları, patronları ve büyük sermayedarları temsil ettiğini düşünen sosyalist kesimler, iktidarın; emekçi halktan yana olan anayasayı hâkim sınıfın menfaatlerine ters düştüğü gerekçesiyle işlevsiz hale getirmeye çalıştığını ifade etmekle birlikte iktidarın hâkim sınıfların diktatoryasını kuran bir faşizm sevdasında olduğunu söylemekteydiler.²⁰⁵

İktidarın Anayasa Nizamının Koruma tasarısı da içeriğinde anti demokratik olarak görülen; basın özgürlüğünü ve hükümeti eleştirmeyi kısıtlayan, işçi işveren dengesini işçi aleyhinde bozan düzenlemeler sebebiyle yoğun protestolara maruz kalmaktaydı. Forum'un iddialarına göre protesto hakkını kullanmak isteyen sivil halk, *memleketin çeşitli kesimlerinde jandarma ile sindirilmiş korkutulmuş, yirmi yıl önceki ceberut CHP iktidarının günlerini*²⁰⁶ yaşamışlardı.

Mevcudun adının faşizm olduğunu söyleyen şair kimliğiyle daha çok bilinen sosyalist yazılar da yazan Hüseyin Korkmazgil, bunu şu şekilde açmaktaydı; *kitaplar yasaklanıyor, basın susturuluyor, TRT ve üniversite özerkliğine saldırılıyor, polis*

²⁰⁴ **Yön**, "TRT'de Neler Oluyor", Y. 5, S: 177, 19 Ağustos 1966, s:5

²⁰⁵ **Forum**, "Anayasa, Boykotlar, İşgaller ve İktidar", S.361, 15 Nisan 1969, s:2

²⁰⁶ **Forum**, "Bu Hınç Kusulacaktır", S.361, 15 Nisan 1969, s:3

*sayısı artarak polis şiddeti körükleniyor, hilafetçiler saldırıyor, faşist yasalar çıkartılıyor, toprak ağaları ile emperyallerle bağlar kuruluyor, tefeciler artıyor, halk sömürülüyor, karanlık yardımlar alınıyor, yabancılara üsler veriliyor, boykot gibi demokratik haklarda bir bir elden alınıyor tüm bunlar ise faşizme çıkıyor*²⁰⁷ demekteydi.

Mevcut durumun 1960 öncesinden daha kötü olduğunu savunan Korkmazgil, CHP'nin daha önce iktidar olmak için darbeyi alkışlarken şimdi AP politikaları karşısında sessiz kalmayı belki de bir ortaklıkla iktidardan pay sahibi olabilmek adına tercih ettiğini söylemekte; her baskının yeni bir baskıyı, her kanın kanı doğuracağı gibi her bir zulmün de halkı sokağa çıkartacağını ifade ederek Türkiye tam bağımsızlığına kavuşup, demokratik haklara tüm emekçiler sahip olana kadar bu kaotik ortamın devam edeceği öngörüsünde bulunmaktaydı.²⁰⁸

TİP Genel Sekreteri Tarık Ziya Ekinci'de köylülerle yaptığı bir sohbette Adalet Partisi iktidarında toplumun ekonomik, kültürel ve sosyal bakımlardan gerileme içerisine girdiğini ifade ederek işsizliğin günden güne arttığını ve emekçi kesimin de artan hayat pahalılığı ile yarışması mümkün olmayan gelirleri ile her gün biraz daha ezildiğini söylemekteydi. Paranın da sürekli değer kaybettiğini söyleyen Ekinci, dış borcun AP döneminde iki katına çıktığını ve dışa bağımlılığında arttığını belirterek bölgelerarası dengesizliklere de değinen Ekinci Doğu'da okulsuzluğun, susuzluğun, yoksulluğun halkı daha da mağdur ettiğini; devletin orada maddi ve

²⁰⁷ Hüseyin Korkmazgil, "Bunun Adı Faşizmdir", **Forum**, S.361, 15 Nisan 1969, s:3

²⁰⁸ Hüseyin Korkmazgil, a.g.m. 15 Nisan 1969, s:3

manevi varlığını gösterememesinin sonucunda bölgede artan bir asayişsizliğin ve toprak ağalarının baskısının olduğunu ifade etmekteydi.²⁰⁹

Yerel güçlere dayanan bir parti olarak Adalet Partisi de Doğu'daki bu sorunları çözecek adımları atmaya çokta hevesli değildi. Özellikle sol kesimlerce dile getirilen toprak reformuna kendi seçmenini kaybetme endişesi sebebiyle sıcak bakmamaktaydı. Bu durum da bölgedeki yerel güçlerin yani ağaların etkinliğini sürdürmelerine neden olmaktaydı.

Amerikan emperyalizmine boyun eğdiği düşünülen Adalet Partisi, muhalif çevrelerce eleştirilere maruz kalmaktaydı. Özellikle sosyalizmin güçlendiği gözlemlenen altmışlı yıllarda bir devrimci söylem gelişmekteydi. Tam bağımsız bir Türkiye idealine ulaşmayı arzulayan muhalefet önünde en büyük engel olarak emperyalizmden nemalanan bir siyasi parti olarak gördüğü iktidarı yani Adalet Partisi'ni hedef almaktaydı. AP'yi sistemden çıkarmak isteyen muhalifler gerici ve ilericilik tartışmalarını Atatürk dönemindeki emperyalizmle mücadeleyi örnek vererek yapmaktaydılar. Toplumu yine kurtuluş savaşında olduğu gibi emperyalizme yani onun yerel müttefiki Adalet Partisi'ne karşı bir mücadeleye sevk etmek isteyen muhalifler halkı etkileme amacıyla hareket etmekteydiler. Öte yandan tarafların daha sertleştiği bu dönemde sokak olayları da büyümekteydi. AP'nin olayları önlemek adına aldığı kararlar ise yer yer demokratik bir hukuk devletinin sınırlarını aşmaktaydı. Üniversite özerkliği, TRT yönetimi, partilere ilişkin kanunlar, basın yayın özgürlükleri ile ilgili kimi zaman yaşanan kısıntılar iktidarın faşizmle suçlanmasına neden olmaktaydı

²⁰⁹ **Forum**, ‘‘İşbirlikçi İktidarın Hak Anlayışı’’, S.369, 15 Ağustos 1969, s:2

SONUÇ

Cumhuriyetin ilanından sonra muhafazakâr düşünce, yaşanan değişimler ve inkılaplar süresince muhafazakâr bir modernleşmeyi tasarlarken, millilikten, halktan, geleneklerden ve dinden kopmayarak bir modernleşme fikri de gündeme geldi. Tarihsel derinliğine bakıldığında, 18. yy Aydınlanma düşüncesi, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi ile toplumsal hayatta meydana getirdiği değişiklikler, insanı daha güvenli ve istikrarlı bir düzen arayışına ve bu kapsamda muhafazakâr düşünceye yöneltmiş; hatta muhafazakâr düşünce 1789 yılında Edmund Burke'ün Fransa'daki devrim ile ilgili düşüncelerini anlattığı mektuplarla kısa sürede dünya genelinde yankı uyandırmıştı. Benzer bir paralellik içerisinde Osmanlı Devleti'nde de etkisini gösteren muhafazakâr düşünce destekçilerini bulsa da dönem itibarıyla öne çıkan Turancılık, Osmanlıcılık gibi fikir akımları içerisinde eritilmişti.

Cumhuriyet döneminde tek partili sistemin kırılmasıyla siyasal hayata canlılığın geldiği 1946 yılında, Demokrat Parti programları, muhafazakâr değerlere verdiği önem ile muhafazakâr duruşuyla dikkat çekti ve 1950 yılında iktidara geldi. Böylece muhafazakâr düşüncenin iktidara oturduğu yıllar başlamış oldu. 1960 darbesiyle iktidardan uzaklaştırılan DP'nin yerine ise 1961 yılında Adalet Partisi kuruldu ve DP'nin muhafazakâr tabanını hedef aldı. Merkez sağ çizgisiyle 1965'te iktidara gelen AP hem öncülü olan muhafazakâr yaklaşımları hem de liberalizmin değerlerini eş zamanlı olarak benimsedi.

Türk muhafazakâr düşüncesi gelenekler, ananeler, inanç (hatta daha belirgin olarak din), yaratıcının yarattığı bir ahlaki düzene duyulan hürmet ile devrim gibi sürekliliği bozan değişimlere bir tepki ile şekillendi. Hem DP hem de AP

muhafazakâr düşüncenin getirdiği geçmişle-gelecek arasındaki bağ, tarihe duyulan saygı ve erdeme verdikleri önemle farklılıklarını ortaya koymaya çalıştılar. Oluşturdukları politikalarda gelenekler ve din ön plana çıktı. Geçmişle olan bağı korumak için manevi değerlerin yanında maddi eserlerin korunmasına da dikkat çektiler. Halkın adet, görenek ve dini yaşayışlarında daha özgürlükçü bir tutum benimsediler. Özellikle dönemin muhafazakâr düşünürlerinden M. Şekip Tunç, Ziya Gökalp ve Nurettin Topçu ananeler, gelenekler, kültür gibi unsurlara ağırlık verdiler. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile Lütü Doğan ise İslam'ın önemine ve ahlaki bir sistem için eğitimin önemine dikkat çeken yazılar yazdılar. Ahlaki bir toplum yapısını DP ve AP her ne kadar savunsa da bu hususta farklılıkli yol izlediler. DP ahlaklı ve erdemli bir toplum söylemiyle yasal düzenlemelere gitmekten kaçınmazken, AP daha sakın ve ılımlı bir pozisyonda kalmayı tercih etti.

Eğitim alanında DP gibi ahlaki standartlar getirmek yerine AP, bu görevi ailelere bırakmayı seçti. Ahlaki bir düzen oluşturmada DP'nin eylemselliğini yakalayamasa da, AP de faziletli bir neslin yetiştirilmesini istemekteydi. Bu istek ise özellikle meclis konuşmalarında Süleyman Demirel tarafından dile getirilmekteydi.

İstikrardan yana olmaları, süreklilik ve geçmişten gelen bağ ile ilerlemeyi savunmaları hem DP'nin hem de AP'nin komünizm gibi ani kopuşlar getiren ideolojik hareketlere karşı bir tepki geliştirmelerine de neden olmaktaydı. Bu tepkiyi her iki parti de, var olan sistemin getirdiklerini korumak üzerinden ele almaktaydı. Özellikle demokratik sistemin öngördüğü hürriyetlerin kaybolması endişesi sıklıkla vurgulanmaktaydı. Komünizmle mücadeleyi bir vatan savunması ile eş değer hale getirerek halkı da bu mücadeleye katma yönünde hareket etmekteydiler. DP komünizmle mücadele çerçevesinde Türk Ceza Kanununda değişiklikler de yaptı.

AP ise komünist propaganda yapanların üzerine odaklandı. Dönemin muhafazakâr dergi ve gazete yazarlarından Fahri Fındıkoğlu, Nejdett Sançar gibi isimler de komünizmle mücadeleyi makalelerine taşıırken Çetin Altan gibi solcu yazarlar komünizmin tehlikelerine dikkat çeken yazılar kaleme almaktaydılar.

DP'nin faaliyetlerinde muhafazakâr düşüncenin izine yoğun bir şekilde rastlamak mümkünse de, AP'de bu düşüncenin izi daha az hissedilmekte ve özellikle ahlaki toplum oluşturmada liberalizmin bireyci bakış açısını önceleyen özgür alanların oluşturulduğu gözlenmekteydi. Ama bu AP'nin merkez sağdan kopmasına neden olacak bir durum değildi. Çünkü Türkiye'de liberal düşüncenin siyaseten yansıtılmasını da genelde muhafazakâr partiler üstlenmekteydi. Bu nedenle Türkiye'de liberalizm ile muhafazakârlık, bazen kavramsal açıdan bazen de uygulamaları bakımından, yakın bir temas halindeydi. DP ve AP güttükleri siyasetle, muhafazakâr düşüncenin tarihsel bütünlük, inanç temelli din anlayışı, geleneklerle ananelere, kültüre derin bir bağlılık ve devrimci düşünceye sahip ideolojilere (örn. komünizm) karşı bir tepkiyi yansıttılar. Bu yaklaşımla da, muhafazakâr düşüncenin temsil edildiği birbirinin ardılı olan iki siyasal parti görünümündeydiler ve bu kapsamda Türk muhafazakârlığında derin izler bıraktılar.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

Adalet Partisi Program (Prensip Maddeler), Orijinal Matbaa. Ankara 1961

Adalet Partisi Programı, Orijinal Matbaa, Ankara 1969

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961)

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, Doğu Matbaacılık, Ankara 1965

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, Doğu Matbaacılık, Ankara 1969

Demokrat Parti Tüzük ve Programı 1946, Merkez Basımevi, Ankara 1946

Demokrat Parti Tüzük ve Program, Doğu Matbaası, Ankara 1949

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, B. 9, O. 1, 16 Haziran 1950

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, B.3, O. 1, 29 Mayıs 1950

TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, İçtima: 1, 1 Kasım 1954

Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun, No: 5844, Kabul Tarihi: 03.XII.1951, Resmi Gazete İlanı: 11.XII.1951, S. 7979)

Basılı Eserler

Ağaoğulları, Mehmet Ali, (ed.) **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011

Başgil, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, çev: Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008

Bora, Tanıl—Murat Gültekingil (ed.), **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, C.5:Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006

Bora, Tanıl—Murat Gültekingil, (ed.), **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, C.3:Batıcılık, Modernizm, İletişim yayınları, İstanbul 2002

Burke, Edmund, **Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler**, çev: Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016

Dural, Baral, **Başkaldırı ve Uyum Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu**, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2005

Heywood, Andrew, **Siyaset**, çev: Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara 2007

Kirk, Russell, **The Politics of Prudence**, ISI Books, Wilmington, Delaware 1993

Küçükömer, İdris, **Batılaşma Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul 2006

Mannheim, Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, çev: Mehmet Okyavuz, Epos Yayınları, Ankara 2002

Morin, Edgar, **Avrupa'yı Düşünmek**, çev: Şirin Tekeli, Afa Yayıncılık, İstanbul 1988

Nisbet, Robert, **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, çev: Fatih Serenli-Kudret Bülbül Kadim Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2014

Özipek, Bekir Berat, **Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2004

Safi, İsmail, **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2007

Said Halim Paşa, **Buhranlarımız**, İz yayıncılık, İstanbul 1993

Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara 2009

Tannsjö, Torbjorn, **Conservatism for Our Time**, Routledge, London and New York 1990

TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları C.4**, hzr: Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2014

TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları C.5**, hzr: Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2014

The Sutherland Institute, **Robert Nisbet: Sociologist, Scholar, Conservative**, 2006

Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Kitabı,
Muhafazakârlık: Ana Temaları (Birinci O. Prof. Dr. Mustafa Erdoğan’ın Konuşması)
İstanbul 2004

Vural, Mehmet, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık**, Elis Yayınları, Ankara 2003

Yılmaz, Murat (der.), **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, C.7: Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul 2005

Makaleler

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Alçağı Ezin”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s:527-530

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Ergin Olmayıştan Kurtuluş Ya Da SAPERE AUDE” **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s:518-520

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Özgürlüğün Despotizmi” **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s: 625-628

Altan, Çetin, “Anti-Komünist Yayınlar”, **Yeni Adam**, S.655, 22 Haziran 1950, s:4-5

Akder, Necati, “İnsan Hakları ve Sosyal Doktrinler Buhranı”, **Türk Yurdu**, , S.3, Eylül 1954, s:173-181

Arsay, Hasan, “Fazilet Mücadelesi”, **Türk Yurdu**, S.299, Ağustos 1962, s:10-11

Arslan Bohdanoviç, ‘‘Rusya’da Müslümanları Sovyetleştirme Siyaseti’’, **Zafer**, Y.2, 11 Mayıs 1950, s:2

Avcıoğlu, Doğan, ‘‘Gericilik-İlericilik’’, **Yön**, Y.5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:3-4

Aydın, Mehmet, ‘‘İktisadi Kalkınma ve Milli Şuur’’, **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:32-33

Bakan, Selahaddin ve Özdemir, Hakan, ‘‘‘Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: CHP DP’ye Karşı’’, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2013, C.14, No: 1, s:373-397

Baltacıoğlu, Hakkı İsmayıl, ‘‘Din Hayatımız’’, **Yeni Adam**, S.666, 7 Eylül 1950, s:2

Baltacıoğlu, Hakkı İsmayıl, ‘‘Kur’an Felsefesi’’, **Yeni Adam**, S.664, 24 Ağustos 1950, s:2

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, ‘‘Niçin Kalkınamıyoruz’’, **Yeni Adam**, S.779, Mayıs 1966, s:2

Baltacıoğlu, Hakkı İsmayıl, ‘‘Türkiye’nin Kalkınması bir Ahlak İşidir’’, **Yeni Adam**, S.733, 4 Haziran 1953, s:1

Bilmen Sıtkı, ‘‘Türbe’’, **Yeni Adam**, S.643, 30 Mart 1950, s:6

Çakır, Nuri, ‘‘Atilla Yayla ile Muhafazakârlık Üzerine’’, **Köprü**, S.97, Kış 2007

Doğan, Lütfi, ‘‘Sosyal Ahlakın Esası İnançtır’’, **Türk Yurdu**, S.299, Ağustos 1962, s:19

Duman, Fatih, ‘‘Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği; Fransız Aydınlanması versus İskoç Aydınlanması’’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.61, No: 1, 2006, s: 120-125

Ergil, Doğu, ‘‘Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri ‘‘Muhafazakârlık ve Yeni-Muhafazakârlık’’, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.41, S.1, Ocak-Aralık 1986, s: 265-275

Fındıkoğlu, Z. Fahri, ‘‘Sosyalizmin İkiye Bölünüşü ve Gerçek Sosyalizm’’, **Türk Yurdu**, S.241, Şubat 1955, s:582-589

Forum, ‘‘Anayasa, Boykotlar, İşgaller ve İktidar’’, S.361, 15 Nisan 1969, s:2

Forum, ‘‘And İçme ve Parti Disiplini’’, C.1, S.5, 01 Haziran 1954, s:12

Forum, ‘‘Aydınlanmamış Meseleler Ortasında bir Seçim’’, C.1, S.2, 15 Nisan 1954, s:1

Forum, ‘‘Batılılaşma Yolunda Türkiye’’, C.1, S.5, 1 Haziran 1954, s:14

Forum, ‘‘Bu Hınç Kusulacaktır’’, S.361, 15 Nisan 1969, s:3

Forum, ‘‘İşbirlikçi İktidarın Hak Anlayışı’’, S.369, 15 Ağustos 1969, s:2

Forum, ‘‘On beş Günün Notları; Din ve Siyaset’’, C.11, S.121, 1 Nisan 1959, s:3-4

Forum, ‘‘Solculuk Korkusu’’, C.3, S.5, 1 Nisan 1955, s:4-5

Gökşen, Naci Enver, ‘‘Olanlar Bitenler’’, **Yeni Adam**, S.664, 24 Ağustos 1950, s:5

Güzel, Bekir, ‘‘Sanayi Devrimi’nin Ortaya ıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola’nın Germinal Örneğı’’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneğı**, C.7, S.33, 2014, s:150-160

Hacıhasanoğlu, Muzaffer ‘‘27 Mayıs ve Atatürk Devrimleri’’, **Forum**, S.369, 15 Ağustos 1969, s:9

Hisar, Abdülhak Şinasi, ‘‘Bir Milli Hars Merkezi Olan Ocak’’, **Türk Yurdu**, S.3, Eylül 1954, s:169-171

İnan, Abdülkadir, ‘‘Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi’’, **Türk Yurdu**, S.300, 6 Temmuz 1963, s:3-4

İrem, Nazım, ‘‘Bir Değışim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık’’ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.5:Muhafazakârlık, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006, s: 105-118

Kant, Immanuel, ‘‘Aydınlanma Nedir?’’, **Liberal Düşünce**, çev; Atilla Yayla, C.10, No: 38-39, Bahar-Yaz 2005, s: 220-230

Karakök, Tunay, ‘‘Menderes Dönemi’nde Türkiye’de Eğitim’’, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C.1, No: 2, 2011, s: 89-97

Kirk, Russell, ‘‘Muhafazakârlığın On Prensibi’’, **Muhafazakâr Düşünce**, çev: Okan Aslan, Eylül 2015, Russell Kirk’ün **The Politics of Prudence**, 1993 adlı eserinden uyarlanılmıştır

Kip, Zinde, ‘‘Kültür Hayatımız Tehlikededir’’, **Forum**, C.10, S.115, 1 Ocak 1959, s:20-21

Kepenek, Yakup, ‘‘Köy Enstitüleri’’, **Forum**, C. 11, S.122, 15 Nisan 1959, s:17-18

Korkmazgil, Hüseyin, ‘‘Bunun Adı Faşizmdir’’, **Forum**, S.361, 15 Nisan 1969, s:3

Mardin, Şerif, ‘‘Politikanın İnanç Muhtevası’’, **Forum**, C.1, S.7, 1 Temmuz 1954, s:9

Muammer Aksoy, ‘‘Evlilik Dışı Çocuklar ve İmam Nikâhı Meselesinde Tutulan Yol Çok Yanlış ve Tehlikelidir’’, **Forum**, C.3, S.27, 1 Mayıs 1955, s:10-11

nder, Ali Rıza, ‘‘Din zerine Düşünceler 2’’, **Yeni Adam**, S.815, Temmuz 1969, s:4

nder, Mehmet, ‘‘Ağlayan Anıt’’, **Türk Yurdu**, S.290, Kasım 1960, s:48

zen, Haldun, ‘‘Pedagojide İhtilal’’, **Yeni Adam**, S.779, Mayıs 1966, s:4

zipek, Bekir Berat, ‘‘Muhafazakârlık Nedir’’, **Muhafazakâr Düşünce**, Eylül 2015

Sançar, Nejdett, ‘‘Niçin Komünist Oluyorlar’’, **Türk Yurdu**, S. 272, 2 Nisan 1959, s:54

Sepetçioğlu, Necati Mustafa, ‘‘Geçen Ayın Dergileri’’, **Türk Yurdu**, S.265, Şubat 1957, s:635-636

Şahin, Can Mehmet, ‘‘Demokrat Parti Dönemi Türkiye’sinde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri’’, **Toplum Bilimleri Dergisi**, C.6, No: 12, 2012, s:32-54

Şeref, Muvaffak, “Sırası Mıydı Gerekli Miydi”, **Yön**, Y.5, S.176, 12 Ağustos 1966, s:13

Tanci, M. “Ahlakın Önemi ve İslam Dinine Göre Temelleri”, **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:9

Demirel, Tanel, “Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1945 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değınmeler”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce**, C.3: Batıcılık, Modernizm, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s:218-238

Tangülü, Zafer, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C.10, S.2, 2012, s:389-410

Tanyu, Hikmet, “Türkiyede Dinle İlgili Bazı Noktalar”, **Türk Yurdu**, S.274, 4 Haziran 1959, s:7-10

Topçu, Nurettin, “Yarınki Kuvvet”, **Türk Yurdu**, S.272, 2 Nisan 1959, s:23

Tunç, M. Şekip, “Şuurlu Bir Milliyet Kültür Saygısıyla Yaşar”, **Türk Yurdu**, S.249, Ekim 1955, s:241-244

Tunç, M. Şekip, “Tabiat, Tarih ve Ahlak Bütünündeki Gidiş Birliğı”, **Türk Yurdu**, S.266, Mart 1957, s:641-643

Turan, Osman, “Türkiyenin Manevi Durumuna Umumi Bir Bakış II”, **Türk Yurdu**, S.274, 4 Haziran 1959, s:1-2

Turhan, Mümtaz, “Hakiki Kıymetlere Doğru”, **Türk Yurdu**, S.246, Temmuz 1955, s:6-9

Tüfekçi, E. , “Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı”, **Yön**, Y.5, S.175, 5 Ağustos 1966, s:10-11

Yazgan, Tahir, “İnkılaplar, Demokrasi ve Din”, **Forum**, C.10, S.115, 1 Ocak 1959, s:15

Yeni Adam, “Anıtlar”, S.655, 22 Haziran 1950, s:1

Yeni Adam, “Büyük Uluslar”, S.675, 9 Kasım 1950, s:1

Yeni Adam, “Eski ile Yeni”, S.636, 9 Şubat 1950, s:1

Yeni Adam, “Yalanlar Yanlışlar”, S.644, 6 Nisan 1950, s:1

Yeni Adam, “Yeni Adam’ın Yolu”, S.780, Temmuz 1966, s:1

Yeni Adam, “Yenigün Gazetesinin Baltacıoğlu ile Yaptığı Mülakat; İnsanlar Aç mı Kalacak?”, S.770, 11 Şubat 1960, s:4

Yön, “TRT’de Neler Oluyor”, Y. 5, S.177, 19 Ağustos 1966, s:5

Zafer, “Arapça Ezana Müsaade Ediliyor”, 5 Haziran 1950, s:1

Sürelî Yayınlar

Forum

Türk Yurdu

Yeni Adam

Yön

Zafer

Yayımlanmamış Tezler

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin, **Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakârlık**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009

Elektronik Kaynaklar

Kekes, John, ‘‘Muhafazakârlık Nedir’’, **Muhafazakâr Düşünce**, Çeviren: Ali Kemal Yıldırım, Eylül 2015, , <http://www.muhamfazakar.com/muhafazakarlik-nedir-4/> E.T. 05.10.2016

Kirk, Russell, ‘‘Süreklilik ve Değişim’’, **Muhafazakâr düşünce**, Eylül 2015, çeviren; Faruk Çakır, **Permanence and Change, Prospects for Conservatism, Regnery Publishing**, 1989, Washington, Sayfa: 22-25, <http://www.muhamfazakar.com/sureklilik-ve-degisim/> E.T. 18.08.2016

Özipek, Bekir Berat, ‘‘Muhafazakârlık Nedir’’, **Köprü**, S. 97, Kış 2007, <http://www.koprudergisi.com/Yazdir.asp?YaziNo=822> E.T. 20.10.2016

EKLER

EK-1 Adnan Menderes'in Meclis Konuşması, 22 Mayıs 1950

EK-2 DP Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun Arapça Ezanın Kaldırılması Hususunda TBMM Kurulunda Yaptığı Konuşma, 16 Haziran 1950

EK-3 Komünizmle Mücadele Çerçevesinde Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanunu, 1951

EK-4 Üniversite Gençliğinin Moral Terbiyesi Hakkında Enver Naci Gökşen'in Yazısı, 24 Ağustos 1950

EK-5 Çetin Altan'ın Komünizm Eleştirisi, 22 Haziran 1950

EK-6 1954 Seçimindeki Moral Eksiklik Hakkında Forum'da Çıkan Yazı, 15 Nisan 1954

EK-7 Z. Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyalizm Komünizm Ayrımı, Şubat 1955

EK-8 M. Şekip Tunç'un Tabiat, Tarih ve Ahlak Bütünündeki Doğal Düzeni, Mart 1957

EK-9 Nurettin Topçu'nun Eskinin Değerlerini Koruyarak Gerçek İnkılaplara Ulaşmak Hakkındaki Yazısı, 2 Nisan 1959

EK-10 Mehmet Önder'in Milli Mefahirleri Korumak Hakkındaki Yazısı, Kasım 1960

EK-11 Ahlaki Yapının Oluşmasında İnancın Önemi Hakkında Lütü Doğan'ın Yazısı, Mayıs 1962

EK-12 Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1965

- EK-13** Doğan Avcıoğlu’nun Gerici-İlerici Yorumu, 5 Ağustos 1966
- EK-14** Ali Rıza Önder’in Bakışıyla Dinin Manası, Temmuz 1969
- EK-15** Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969

B : 3 29.5.1950 O : 1

künden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. (Soldan alkışlar) İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizliyen aşırı solu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmiyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmıyacağız. (Soldan bravo sesleri) Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphe-miz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katiyetle tesbit etmek zaruretine inanıyoruz. (Alkışlar) Aneak bu suretledir ki, mizah veya siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak ka-bil olabilecektir.

İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakikî lâikliğin mânasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakikî lâikliği dinin Devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız. (Soldan alkışlar, bravo sesleri)

Bugün her hangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevî İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve iş birliğine dayanan, dostluklarına dâima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklâl ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhü mahiyeti bütün dünyaca malûmdur. Bu açık ve sa-

mimi siyasetimizin, coğrafi durumumuzun ehemmiyet ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibarıyla, demokrasi cephesi ve cihan sulhü için mühim bir âmil olduğuna inanmaktayız. Truman Doktrini ve Marşal Yardımıyla bu sulhü siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir. (Soldan alkışlar).

Bu arada, cihan sulhü için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılan Şarkî Akdeniz emniyetini maddi ve mânevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alâkalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabitaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın - Şark Devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimi bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticenin süratle elde edilmesi yalnız bu bölgelerin değil hattâ Orta - Şark memleketlerinin, binnetice dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. (Soldan alkışlar).

Dış siyasetimizden bahsederken, iç ve dış emniyetimizin en büyük istinatgâhı olan Millî müdafaamız meselesi üzerinde de ehemmiyetle durmak lâzımdır. Çok şerefli tarihî ananelerin sahibi ve Millî varlığımızın koruyucusu olan askerî kuvvetlerimizi, son tecrübelerin ve teknik terakkilerin neticelerine göre en yeni silâhlar ve en modern usullerle teçhiz ve takviyeye bütün kuvvetimizle çalışacağız. Memleketin maddi ve mânevi bütün kudret kaynaklarına dayanmak ve sulhte olsun harbde olsun bu kaynakların birbiri ile ahenktar ve mütenasip bir surette çalışması imkânlarını sağlamak suretiyle, iktisadi bünyenin istitaatı içinde, millî müdafaamızı en sağlam esaslara istinat ettirmek kabildir. Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın askerî sahadaki maddi ve teknik yardımlarından, aynı zihniyet ve anlayışla, daha

EK-2DP Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun Arapça Ezanın Kaldırılması
Hususunda TBMM Kurulunda Yaptığı Konuşma, 16 Haziran 1950

B : 9 16.6.1950 O : 1

okuyanları tecziye etmek üzere de bir ceza müeyyidesi olarak, Ceza Kanununa bir hüküm kondu.

Arkadaşlar; şayet Atatürk sağ olsaydı hiç şüphe yok ki, o da bu büyük Meclisin düşündüğü gibi düşünecek o da elimizdeki Allah Kanununun Türkçe ile tercümesine imkân olmadığını, din ülemalarının vermiş olduğu karara göre, anlayacak ve ezanı din diliyle okutacaktı.

Arkadaşlar; Atatürk inkılâbı; gazetelerin yazdığı gibi umdesi değil, Atatürk memleketinde yapmış olduğu inkılâpların millet tarafından hazmedilmesini esas olarak kabul etmişti. Bu bir dil meselesi değil; Allahu ekber ile Tanrı Uludur kelimeleri ikisi bir mânaya gelmez. Biz eski zamanlara ait kitapları okursak, zirçok tanrılar olduğunu görürüz, yağmur tanrısı, yer tanrısı, ve saire. Binaenaleyh Tanrı Uludur deyince bunların hangisi uludur? Binaenaleyh islâm dini, müslüman dili kaidelerine göre müslüman camilerinde ancak din dili ile olur. Ve bunu da memleketin yüzde doksan sekizi, bizi seçenler, bizden istemişlerdir.

Hristiyanlar bile bir ölüyü haber vermek için çan çalarlar, onlar çan çalırken çanın ne demek istediğini anlıyorlar. Müslümanlar bir salâ sesi duymuyorlardı. Dışardan Türk dili ile ezan okunurken, içerde yine din dili ile Kuran okumaya müsaade ediliyordu. Binaenaleyh arada birbirine uymıyan, zıt esaslar vardı. Ben Adnan Menderes Hükümetine ve o Hükümetin istinat etmiş olduğu milletin reyî ile, mutlak reyî ile buraya gelen Demokrat Parti milletvekillerini tebrik etmekten başka kendimde hiçbir salâhiyet göremiyorum. Yalnız bugünü bize gösterdiğinden dolayı Adnan Menderes Hükümetine teşekkür ediyorum.

Türk Milletinin büyük umdesi olan dine sarılmak esası komünizme vâkı olan kaleyi Adnan Menderes tamamiyle ve mutlak olarak kurmuştur. Kendilerini tebrik ederim.

Arkadaşlar, yalnız bununla iş bitmiş olmuyor. Dine ait birçok takyidatı sinesinde taşıyan antidemokratik denen kanunlar vardır. O kanunlardan bir tanesi bize seçim arifesinde kabul ettirildi. Bu kanunda ben mülimanımı demek dahi ceza idi. Onun için Adnan Menderes Hükümetinden nasıl bu kanunu kaldırırsa bunların da kaldırılmasını rica ediyorum.

O kanun müzakere edilirken burada söylemiş olduğum sözü tekrar edeceğim. Bu kanun, aşırı sağcı, aşırı solcu kanunu diye bir arkadaş tarafından teklif edilmişti. Hamdolsun kendisi buraya gelemedi; çok şükür. (Gülüşmeler)

Olsaydı da yüzüne karşı söyleseydim, daha bahtiyar olacaktım. Fakat Cenabıhak ona nasip etmedi. Bundan sonra da bir daha gelmeyeceğine emin olabilirim. (Gülüşmeler)

Arkadaşlar, O zaman bu kanun müzakere edilirken, gerek Grupta gerek Mecliste, bendeniz elimden geldiği kadar bu kanunun çıkarması için uğraştım. Çünkü bu aşırı sağcı ve aşırı solcu kanunu; mâna ve hüküm itibarıyla doğrudan doğruya tam mânasiyle islâm akidelerine birer gem vurmaktan başka bir şey değildi. Çünkü onda solculuğa ait hiçbir hüküm yoktur. Solculuktan bahsederken dini ortaya koymuştur, sağcılıktan bahsederken yine dini ortaya koymuştur. Diğer taraftan din hakkında hareket eden yayemsi teşkilâtının ve kökü dışarda bulunan Masonluk teşkilâtının kurulmasına müsaade edilmişti.

İslâm dini mevzu bahis olurken Mecliste islâm hattâ velev hristiyan olsun, hepsi bir din ve akide sahibi oldukları için. Onlar da kendi dinlerine karşı bu şekilde bir baskının yapılmasına Anayasa hükümlerine göre hiçbir zaman muvafakat etmiyeceklerdi.

O zaman arzettiğim gibi şu söylemiş olduğum sözleri arkadaşlar hatırlarlar ve yahut o zamanki tutanakları alıp okuyacak olurlarsa görürler ki, o zaman şöyle demiştim :

«Bu kanun kıpkırmızı komünist kokar». Bu kanunun lütfen kaldırılmasını rica ederim. (Gürültüler).

TEZER TAŞKIRAN (Kars) — Reis Bey rica ederim, lütfen hatibi sadede davet ediniz.

SİNAN TEKELİOĞLU (Devamla) — Şimdiki tasarımı değil. Eski tasarı hakkında söylediklerimden bahsediyorum. Halk Partisi el vurabilir. Çünkü kozlarının birini kaybetmişlerdir.

BAŞKAN — Muhterem arkadaşım; rica ederim, sadedimiz bugünkü kanun tasarısıdır. Lütfen onun hakkında mütalâada bulununuz. Ayrıca teklifiniz olursa nazarı itibara alınacaktır.

SİNAN TEKELİOĞLU (Devamla) — İşte bu tasarının tetümmatından bir kanunun kal-

EK-3: Komünizmle Mücadele Çerçevesinde Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanunu, 1951

Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun

(Resmî Gazete ile ilânı : 11 . XII . 1951 - Sayı : 7979)

No.
5844

Kabul tarihi
3. XII . 1951

BİRİNCİ MADDE — Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 141 —

1. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmeye mâtuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Bu kabil cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur.

2. Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yoketmek gayesini güden cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

3. Amacı Cumhuriyetçiliğe aykırı olan veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin tek bir fert veya bir zühare tarafından idare edilmesini hedef tutan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

4. Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülâhazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duyguları yoketmeye veya zayıflatmaya mâtuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

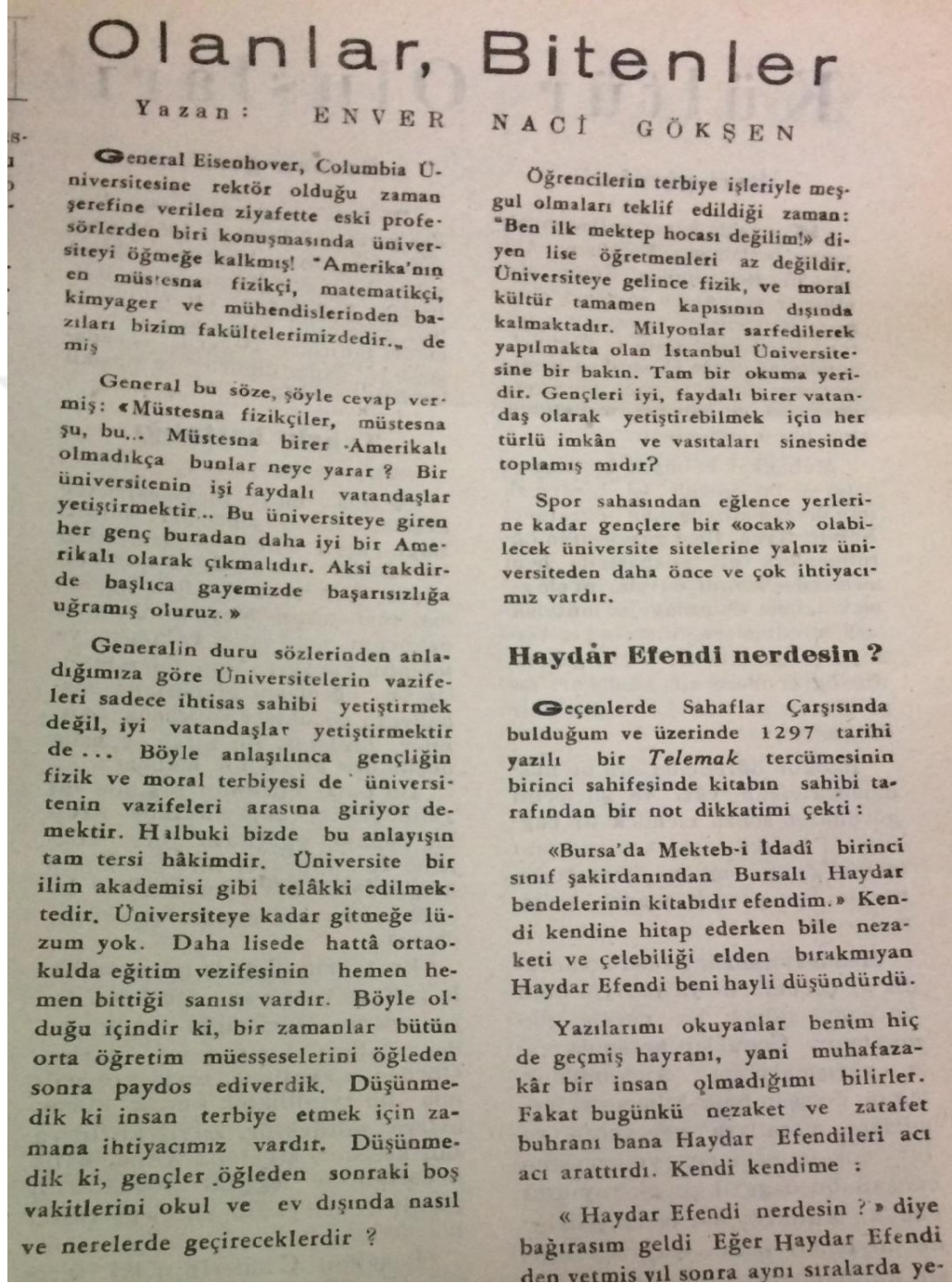
5. 1, 2 ve 3 ncü fıkralarda yazılı cemiyetlere girenlere beş yıldan on iki yıla kadar ağır hapis ve dördüncü fıkrada yazılı cemiyetlere girenlere altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

6. Yukarıki fıkralarda yazılı fiilleri devlet daireleri, belediyeler veya sermayesi kısmen veya tamamen devlete ait olan iktisadi teşekküller, sendikalar, işçi teşekkülleri, okullar, yüksek tahsil müesseseleri içinde veya bunların memur, müstahdem ve mensupları arasında işliyenler hakkında verilecek ağır hapis ve hapis cezaları üçte bir nispetinde artırılır.

7. Bu maddede yazılı suçları işliyenlerden biri suçu ve diğer failleri son tahkikat açılıncaya kadar yetkili makamlara ihbar ettiği ve bu ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde hal ve şartlara ve hâdisenin hususiyetlerine göre ölüm cezası yerine on yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ve ağır hapis ve hapis cezaları da dörtte bire kadar indirilerek hükmolunabilir.

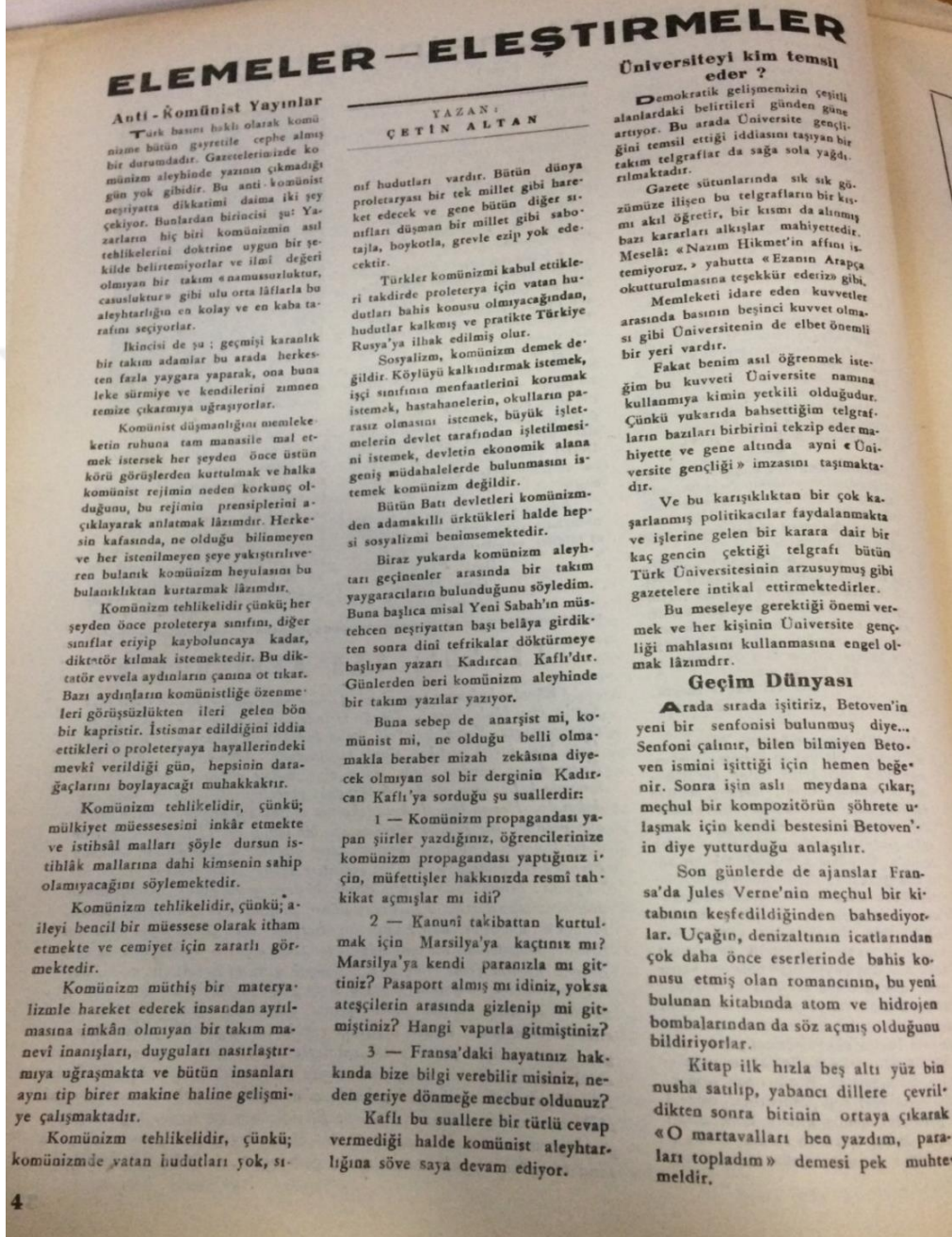
Kaynak: Resmi Gazete, 11.XII.1951 S.7979, No: 5844

Ek-4: Üniversite Gençliğinin Moral Terbiyesi Hakkında Enver Naci Gökşen'in Yazısı, 24 Ağustos 1950

Kaynak: Gökşen, Naci Enver, "Olanlar Bitenler", Yeni Adam, S.664, 24

Ağustos 1950, s.5

Kaynak: Çetin Altan, "Anti-Komünist Yayınlar", Yeni Adam, 22 Haziran

1950, S.655, s:4

Nisan 1954

FORUM

FİKİR MEYDANIDIR

ONBEŞ GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASET İKTİSAT KÜLTÜR DERGİSİ

Cilt : 1 Sayı : 2 15 NİSAN 1954 50 Kuruş P. K. 131 Ankara

S. B. F.
Kütüphanesi
M. 328

İÇİNDEKİLER

AYDINLANMAMIŞ MESELELER ORTASINDA BİR SEÇİM 1 YENİ SEÇİMLERDE MUHALEFET 2 ONBEŞ GÜNÜN NOTLARI : C.H.P. Malları Meselesi, Sendika Kurma Hürriyeti, Milletlerarası Bankayla İhtilafımız, Değerli Bir Parti Liderinin Ölümü, Ankara Belediye Reisi, Mısır ile Münasebetlerimiz Dair Hariciyenin Tebliği, «Birleşik Hareket» Nedir?, «Comédie Française», Türk - Alman Ticareti, Serbest Altın ve Sterline Doğru, Kimlere Oy Vereceğiz, Devlet Gelirleri 3-8 İNCELEMELER : Haberleşme Hürriyetine Dair Bir Rapor Vesilesiyle Dr. Turhan Feyzioğlu 8	Memleketimize Yabancı Sermaye İthalı Bakımından Üç Devre Dr. Avni Zarakoğlu 9 Amerikanın Dış İktisadi Münasebetlerinde Takip Edilmesi Yol Aydın Yalçın 11 OKURLARIN FORUMU 13 NE DİYORLAR : Türkiye Seçimlere Hazırlanıyor, Amerika - İngiltere ve Avrupa Münasebetleri, Avrupa, B. Amerikadaki İktisadi Durumu Endişe ile Takip Ediyor 14 KÜLTÜR : Kaybolan Tarih Abidelerimiz Mehmet Kayalar 15 Şiir : Aptallar Saffet N. Şener 15 Müzik : Konservatuvardaki Oda Musikisi Konseri I. K. Mimaroglu 17 Müzik : Lucia Gültekin Oransay 17 Resim : Hayrettin Tiner ve Hasan Kaptan Sergileri
---	---

Aydınlanmamış Meseleler Ortasında Bir Seçim

Batılı bir demokratik hayat gelişimi içine girdiğimiz bir gerçektir. Bunda kimsenin tereddüdü yoktur. Amma şu da halâ ve halâ diğer bir gerçektir: Batı demokrasisinin tümü ile yerleşmesi için gerekli bazı şartları henüz yerine getiremedik.

Şimdi bir seçim devresindeyiz; onun için, batı demokrasisinin seçimlere dokunan şartlarını bir misal olarak ele alabiliriz. Bu şartların büyük bir bölümü (Seçim serbestliği) terimi ile gösterilebilir. Bu da şu demektir: Demokrasinin tam gerçekleşmesi için seçimler serbest olmalıdır; eğer bu şart yerine gelmezse, ortada bir demokrasi yoktur, bir gösteriş vardır.

Seçim ne zaman tam serbestliğe kavuşamaz? Bu soruya verilecek karşılığa göre, Türkiye'deki son seçimin durumu hangi nazik noktadadır?

Bütün anayasa düzeni ve mekanizması bizi bu konuda şu hükümlere götürür :

A — Cebir unsuru : Seçmenlere âmme otoriteleri (Idare) tarafından

baskı yapılırsa seçim serbest değildir. Hattâ özel kişiler, özel gruplar tarafından da seçmenlere baskı yapılırsa seçimler yine serbest değildir.

Seçim mevzuatımız, seçmenler üzerinde bu tertip bir baskıyı önleyici durumdadır. Bu bakımdan Türkiye'de seçim serbestliğine inanıyoruz. Türk seçim mevzuatı, baskıdan uzak olarak gizli oy verme şartlarını düzenlemiştir.

B — Tahrif unsuru : Böylece, baskıdan uzak ve gizli olarak verilen oyların sonuçları tahrif edilirse, edilebilecek ise seçim, gene serbest değildir. Mesele, seçmenlerin baskıdan uzak olarak sandığa oy atmalarını sağlamakla bitmez; bu oyların, sandığa girdikleri halleri ile hesaba katılmaları da gerekir.

Seçim mevzuatımız, oyların sayılmasında ve hesaplanmasında seçim sonuçlarının bozulmasına engel olacak bir yol tutmuştur.

C — Moral unsur : Aydınlanmış meselelerle temas unsuru : De-

mokrasinin seçim şartları yalnız yukarıda söylenenler değildir. Daha başka bir şart da vardır. Anayasa düzeni bu şartı doğrudan doğruya ele alamaz. Amma bu şart yerine gelmezse, demokrasinin tam olarak gerçekleşmesi hususunda çok önemli bir nokta açıkta kalmış olur. Bu şart şudur : Seçmenler, seçim süresinde, kendilerini, sosyal gruplarını ve nihayet yurdu ilgilendiren bütün meseleler hakkında tam olarak aydınlanmalıdırlar. Eğer seçmenler bütün bu noktalar hakkında tam aydınlanmamış iseler seçim, bu kez, moral bakımdan serbestliğini kaybeder. O zaman, serbest yurddaşların serbestçe kullanacakları oylar yolu ile işleyen batı demokrasisi de tam gerçekleşme imkânından yoksun kalır.

Bu çok önemli bir noktadır. Fakat, anayasa mekanizmasının düzenleme alanı dışında kalan bir noktadır. Anayasa düzenine taallük eden mevzuat, seçimin serbestliğini sağlamak için ilk iki unsur üzerinde durur. Bu

Kaynak: Forum, "Aydınlanmamış Meseleler Ortasında bir Seçim", C.1,

S.2, 15 Nisan 1954, s:1

1955

Sosyalizmin ikiye bölünüşü ve gerçek sosyalizm

Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri

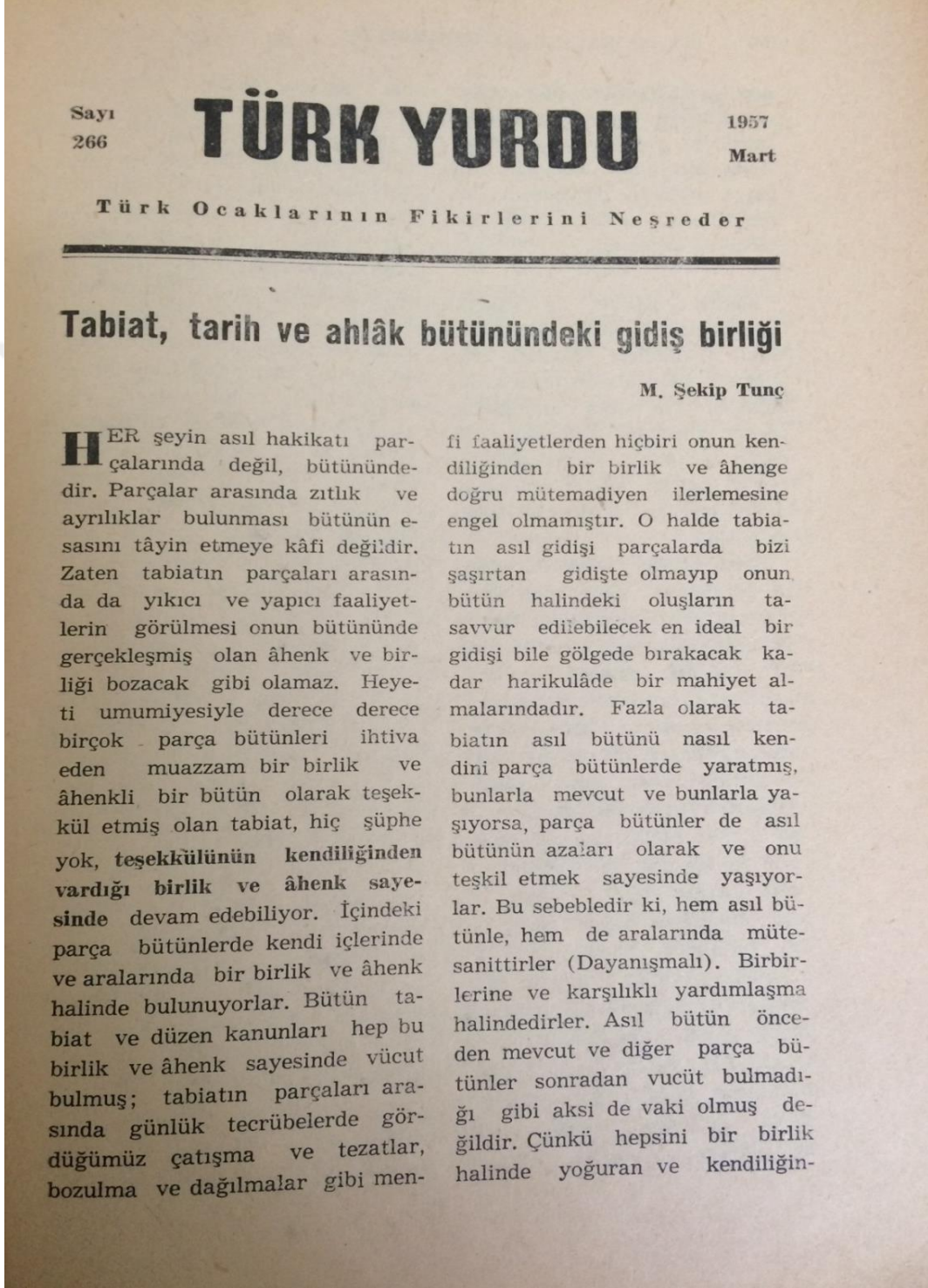
— I —

HER geçen gün, büyük dinlerin ortaya çıkışındanberi insan oğullarını cezbeden içtimai adalet mefkûresinin iktisadî ve içtimai doktrinler bakımından adı olan "sosyalizm" ceryanının ikiye bölünüşünü biraz daha gerçekleştiriyor. Gazete haberleri Berlinde sosyalistler ile komünistlerin mücadelelerinden, Sofyada komünistlerin sosyalistleri kapitalist olmakla suçlandırımlarından, Londrada da sosyalist mebusların komünistleri vatan ve memleket hiyaneti ile ithamlarından o şekilde bahsediyorlar ki artık çok sönük kalan liberalizm ve sosyalizm münasebeti unutuluyor. Geçen ay Viyanada toplanan (beynelmilel sosyalistler Kongresi), Rusyaya ateş püsküren ilmî tebliğlerle dolu idi. Yine geçen ay zarfında Moskovada toplanan Kominform, sosyalizm davasını kimseye kaptırmak istemedi ve peyk devletleri daha kuvvetli zincirlerle bağlamanın, hatta demir perde dışındaki memleketleri, bu arada Türkiyeyi, ticarî ve iktisadî münasebetleri tesise davet eyledi.

Bizim gençliğimize rastlayan yıllardaki (yani 1917) den sonra-

ki senelerde) sosyalizm, komünizm, kollektivizm.... gibi kelimeler yalnız kitaplarda, yahut beş on münevverin ağzında görülüyordu. Son çeyrek asır, bu kelimeleri ve sık sık kullanılmasını icabettiren hâdise ve meseleleri Türkiyemizde de aletâde bir hale soktu. Aile sofrasında, mektep sıralarında, kahve köşelerinde bu meseleler konuşuluyor. Bir şeyden bahsetmek, bir şey konuşmak, onun tam bilgisine sahip olmağı icap ettirmeyeceğine göre herkes bilsin, bilmesin, anlasın, anlamasın sosyalizmden, komünizmden bahsediyor. Meşhur Fransız mütefekkeri Gustav Le Bon bundan yirmi, otuz sene evvel sosyalizmden çok bahsedilen Fransız Meb'uslar Meclisinde yüzlerce mebus içinde sosyalizmin ne demek olduğunu bilen yalnız beş on mebus bulunduğunu anlatmıştı! O gündenberi Fransada durumundaha başka olacağını zannetmiyorum. Fransada böyle olduktan sonra bizde haydi haydi bu bilgi derecesi kıt olacaktır. Buna rağmen bilgisi yoktur diye bahsedilmesinin önüne geçilemez, geçilmesi mümkün de değildir. Hususile sosyalizm gibi fakrû zaruret içinde bulunan insan yığınlarının dertlerine der-

Kaynak: Fındıkoğlu, Z. Fahri, "Sosyalizmin İkiye Bölünüşü ve Gerçek Sosyalizm", **Türk Yurdu**, S.241, Şubat 1955, s:582

Kaynak: M. Şekip Tunç, "Tabiat, Tarih ve Ahlak Bütünündeki Gidiş

Birliği", Türk Yurdu, S.266, Mart 1957, s:641

YARINKİ KUUVVET

**DOÇ' DR.
NURETTİN TOPÇU**

Eski devir kendi kendini yıprattı, yeni kuvvet kendi kendini çöktü ve halâ çöker.iyor.

Bu kuvvetler vaktiyle ayrı ayrı yaşadılar, başka devirlerde sahneye çıktılar. Muhafazakâr kuvvet, cemiyetin en dinamik cihazından örf ve âdetlerine kadar bütün hayat unsurlarını kendinde aradı ve bütün hayat cihazını makineleştirdi. Ondan ilham almayan fikir kuvvet olamıyordu. Onun dışındaki davranışlar itibarda değildi. Zira fikirler, insanlığın ruhi tekâmülünü takip etmiyor, hayat, medeniyet anlayışına lâkayt kahıyordu. Asırlar «dedi» ile geçti, «Kaale» nin kalın kabuğunu kırıp ta içersine giren zekâlar görülmüyordu. Devrin hayat anlayışının yıpranmış çehresine indirilen «Faust» gibi bir yumruk olmadığı gibi, «Jan Jack Rousseau»nun isyanı da ruhları sarsmıyordu.

Birgün geldi, yenilik, eski hayatın her tarafını sarstı, çöktürmek istedi. Hayat meydanından eski hayatın eser bırakmayan bir kasırga geçti. Kayıtsız şartsız eskiye isyandan ibaret olan yeni hikmet, ruhi ve ahlâkî verasetler gibi, kader denen tarihi ve veraseti de tek-melâyetek insanlığı yeryüzünün cennetine götüreceğini vadetti. İmanı bir hastalık sayan yeni hakim, eskinin mütehakkim simasına herçün yumruklarla çevrilirken, «âti çünce ortaya mazi silinmeli» diye haykırıyordu. Evvelkinin taassubuна bedel onun kini, onun gayzı son-suzdu. O da evvelki gibi saldırgan, o da hasmı gibi ha-yattan habersizdi. Üzerine dayandığı mazi ağacını de-virmekte bizzat kendinin de yıkılacağını anlamamıştı. Kültürün mazi mayası olduğunu anlamayan bir devrin sözde münevverleri, topyekûn inkılâpçılar zümresine ka-tıldı. Bunlar inkılâbı deyince soysuz ve şursuz bir anar-sizmi anlıyorlardı. Gerçek inkılâpların ne gibi unsurlara muhtaç olduğu hakkında ne tarihe, ne sosyolojiye, ne de felsefeye dayanan bir görüş sahibi idiler. Yönelidikleri tek istikamete, ne olursa olsun taklidi gereken batının ufuklarıydı.

Bu ikinci kuvvetin de tek başına yaşadığı devir, bizden pek uzakta değildir. Lâkin günümüz bu iki dev-rin arkasından gelen pek orijinal, pek kritik, pek sar-sıntılı bir devirdir. Devrimiz bu iki kuvvetin yanyana yaşadığı devirdir. Bu kuvvetlerin ikisi de pervasız, kisi de ateşli nesli ikiye bölmüş, tepeden tırnağa kadar silâhlanmış, çarpışma gününü bekliyorlar. Acaba han-gisi kazanacak?

Bu kuvvetlerin mukaddesatı temsil eden arkasında bîn yıllık, hattâ daha uzun maziye taşıdığı için özlüdür ve milletin ruhuna sinmiştir. Çünkü milletin mayası ol-muş ve onun tarihi oluşu ile hayat kazanmıştır. Lâkin bugün, hattâ 3 asırdan buyana bu öz harabolmuş, onu yaşatan şuur yıpranmış, cemiyetimizin aslı unsurlarını teşkil eden büyük kütlenin bağlandığı bu eski kuvvet, vakia şuurun yerine geniş ölçüde alışkanlıkları koymuş, haya-

ti otomatizme feda etmiş, tekâmüle kabiliyetsiz, yara-tıcılıktan mahrum bir yapıdır. Lâkin bu hurda yapının en derin yerinde her medeniyetin ve her kültür hareke-tinin kaynağı olan bir ruhculuk «spiritualizme» gömülü bulunmaktadır. Ancak harabede gizli olan bu ruh ha-rak edenler, bu zümrenin arasında yer alamamaktadır. İtiraf etmek gerektir ki, bu zümrenin, devrin haya-tını idareye muktedir bir hukuk anlayışı, bir sanat gö-rüşü, bir ilim zihniyeti de yoktur. Bunlar sırf ilâhî oto-ritenin mabeyincileri olduklarından ve aynı zamanda halkın içindeki sonsuzluk aşkıyla ümidleri doyan bir emanetin bekçiliğini yaptıklarından, kalabalığın önün-de yürümek talihine mazhardırlar.

Bu ilki kuvvetten put kıranlar diyebileceğimiz züm-re ise, inadına maddecidir, pozitivisttir, realisttir. Basit düşünen zihinleri çabuk gelir, duyuların dünyasına hay-ran olanları pek kolay avlarlar. İnsanın hurafe yapıcı (mythologue) muhayyalesinin zafından istifade edemez-ler ama sonsuzluk yükünü sırtında taşıyamayan zayıf-ları bu sıkıntılardan kurtarırlar. Mesuliyetten kaçan korkaklarla gerrin pengesinden kurtulamayan psikopat-ların sığınağı onların siperleridir. Bunların en büyük kuvvet kaynağı, asırlardan beri insan zekâsının uydu-rarak ruhun hakikatleri dünyasına suni olarak eklediği, haksız yere ona malettiği evhamın kaba ve çekilmez cüssesidir. Bu evhamdan kurtulmak için çabalayan beşe-riyet bir an için ruhun hakikatlarından da sıyrılmaya mahkûm olmuştur. Fransız ihtilâlinin hazırlayan müte-fekkirlere sistemlerinde görülen bu isyan hamlesi, ev-hamı devirirken içindeki ilâhî heykeli de parçaladı. Ba-tılilar artık bu devri geçmiş bulunuyorlar.

Eski zihniyetin sahipleri, gerçekten ölümsüz bir zih-niyetin sahibi idiler. Lâkin o ruhun dünya hayatında kazanması lazım gelen şekillerin bize ait, bizim değışen hayatımıza ait olması ve bizim aklımızın makasıyla bi-çilmesi icap ediyordu. Yeni bir ictimal hayat ve yepyeni bir ilim anlayışına, yeni bir hukuk görüşüne ve yepyeni bir ilim zihniyetine, eskisinden mutlaka başka olacak bir eko-nomî sistemine sahip olmamız gerektiğini eskiler an-lıyamıyorlar. İste yenilik taraftarlarının haklı oldukları nokta burasıdır.

Eski şekillere tıpkısı tıpkısına benzemede mânâsız ve hikmetsiz bir keramet arıyan muhafazakârların bu hastalıklı zaafı, inkılâpçı geçinen dâvasız mücahitlerin en büyük kazancı, en keskin silâhı ve tezyiften öteye gidemeyen ushplarının tek sermayesidir.

Bu kuvvetlerin birincisi, kalabalık halk kitleleriyle onların çocukları olduklarını inkâr etmeyenlerin, ikincisi ise sözde münevverleri serbest nesirvat samiyon-larının ve kökleri yabancı ülkelerde olan ictimal teşek-küllerin kuvveti olmaktadır.

Devrimizin muhtesem mânâsı, bu iki kuvveti aynı ölçüde silâhlarla hayat sahnesine çıkarması olmalıdır. Sık sık çarpışma denemelerini yapan hayatın hazırlamaya değerli olmadığını mevdandadır. Bu safanın ikisini de kendi ver-lerine fade ederek hayata hakim olması lazım gelen beşin-ci kuvvet, muhafazakârlıkta inkılâpçıların haklı deşer-lerini bilen, müslüman Türk'ün mazişine bağlı, değer-lerini durmadan akan hayata çevrilmiş bir hikmetin mesele-sini hazırlamaktadır. Hikmetlerin insan için olduğunu bilen bu kuvvetin sahipleri, millet ağacının deşimiyen köklerini gözden kaybetmediği gibi her mevsimde veni-den yesian mevsimin mütemadi havat usaresiyle de-ğişimde olduğunu idrak edenler ve kökleri kurtulmuş bir ağacın ciceklenerek mevsim veremeyeceğini de haklı-ya anlıyorlardır. Şu halde bîn yıllık mazimizin ruhunu itina ile muhafaza edecek olan bu hikmetin sahipleri o maziden her günün hayatına uveun asıvı yapmasını bi-len sanatkârlardır. Yarının sahipleri, öyle zannediyoruz ki, bu hakikati ortaya koydukları zaman, eski ile yeni-nin taassup ve sapkınlık malûlleri de gerçek dâvenin birer birer kazanılmış mücahitleri safına kolaylıkla ge-çebileceklerdir. Elverişli taassup sahiplerini taassup-larından tedavi ederken yaralarını ictimemesini, put kıranları insafa davet ederken baltalarını sükunet ve aklın ihtarına itaatle bir kenara bırakmasını iştî bil-sinler. O zaman hep birlikte yeni ve gerçek inkılâplara hazırlanacağız.

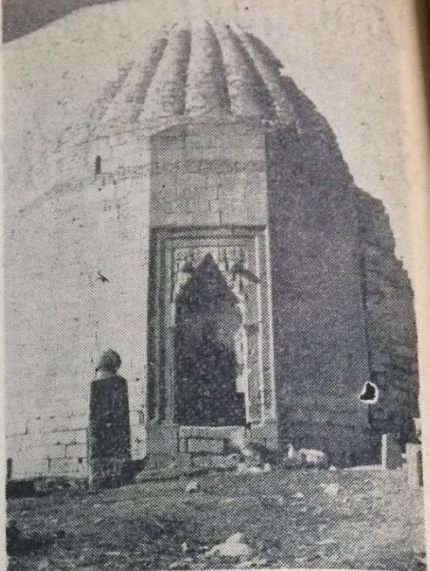
YİRMİÜÇÜNCÜ SAYFA

EK-10 Mehmet Önder'in Milli Mefahirleri Korumak Hakkındaki Yazısı,

Kasım 1960

AĞLAYAN ANIT

MEHMET ÖNDER

Karaman'da Alâeddin Ali Bey Türbesinin bugünkü durumu

Tarihte, bir devrin şan ve şerefini üzerinde toplamış nice şehirler vardır ki, yaşadığı ikbal günlerinin hatıraları ile avunur. Gün görmüş, saltanat sürmüş, talihin bir cilvesiyle de, gözden düşerek köşesine çekilmiş insanlar gibi, bu şehirlere, onun hatıralarına hürmet edilir, eserleri korunur. Gel gör ki, Karaman (eski adıyla Lârende) öyle değil. Burada eski bir dafna hırpalanmış, Türk tarihinde, san'atında yepyeni bir devir açan bu şehir, san'at eserlerine yabancı kalmış, düşen bir taşı kaldırıp yerine koymak değil, kasden yıkmış, ihmal etmiştir.

Oğuzların Salur boyundan özbeöz Türk, Karamanoğulları adlı bir avuç insan hürriyet istedi, diye boğazlanmış. Türkçe konuştu, diye hor görülmüş. Bağlı bulundukları Anadolu Selçuklu devletinin, müstevli Mogolların elinde oyuncak olmasına dayanamıyarak istiklal ilan etmeleri suç sayılmış. Yıllarca süren çetin savaşlar, Neticede hak ve adalet yerini bulmuş, Selçuklu tahtı Karamanlıların eline geçmiş ama, bu sefer Osmanlı gâilesi baş göstermiş. Yüzlerce yıl, Karamanoğullarına dirlik vermeyen Osmanlılar, Fatih Sultan Mehmed devrinde, amansız bir mücadele açmış, Fatih, Rum Mehmed Paşa'yı Karaman seferine memur etmiş, Lârendeyi yakıtırp yıktırmış. Karaman devrine ait ne varsa insafsızca balyozlatmış. Rum Mehmed Paşa, zulmünü başıyla ödemiş ama, bu sefer Gedik Ahmed Paşa, Karaman işini kökünden halletmek için, Konya topraklarında Akdenize kadar, Karamanlılara ait kale diye bir şey bırakmamış, beylerin neslini kıhçıtan geçirmiş. Bu davranış, Karamanın, tarihieserlerinin harabiyetine sebep olmuş, Karaman medreseleri, Karaman türbeleri öylesine yıpranmış, çökmüş ki tasavvur olunamaz.

Osmanlılar devrinde ilgi görmeyen, terk edilen eserlere, Cumhuriyetten sonra da göz yumulmuş. Hatta yık. tırılıp, arasına okul yaptırılmış. Evkaf denen ve esasında bu memleketteki ecdat eserlerinin vebalini omuzların. da taşıyan ve bunun kefaretinin ömrü boyunca ödeyemeyecek olan teşkilât, kimini satmış, kimini defterinden silmiş. Bazısı depo olmuş, bazısı ahır. Bugün Karaman (Lârende) da Hatuniye Medresesi, İbrahim Bey İmareti, kal'ası yürekler acısı... Hele bir Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey Türbesi var ki ağlayıp durur.

Bu türbe, Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazîd'i, yıllarca uğraştıran Karamanoğlu Alâeddin Bey'e aittir. Alâeddin Ali Bey, 1397 yılında, Yıldırım'ın Nigbolu'daki meşgûliyetinden faydalanarak Osmanlıları tekrar sıkıştırmış, Ankara'ya kadar ilerliyerek, Anadolu Beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa'yı esir etmiş, Konya'ya getirerek zincire vurmuştur. Bayezid, şimdiye kadar her türlü kusurlarını affettiği bu beyi yok etmeğe karar vermiş, kuvvetli ordusuyla harekete geçmişti. Alâeddin Ali bey, Timurtaş Paşa'yı iade etmişse de, fayda vermemiş, Yıldırım'ın ordusu Konya'ya kadar ilerliyerek, şehri muhasara etmişti. Esir düşen Alâeddin Ali bey, Timurtaş Paşa tarafından öldürülmüş, cesedi, sağlığında Karaman'da yaptırdığı bu türbeye getirilmişti. Klâsik Selçuk kümbetleri tipinde olan Türbenin çok köşeli poligon bir gövdesi ve üzerinde dilimli, konik bir külâhı vardır. Külâh altındaki kesme taş yüzeye gerid halinde âyetler yazılmış, cümle kapısı, Karaman devrinin bütün özelliklerini taşıyan motif ve yazılarla süslenmiştir. Türbe'nin kuzey yönünde, Türbeye bitişik mescid, bugün tamamen yıkılmış, yalnız Türbe yüzeyinde izleri kalmıştır.

Selçuklu devrinde olduğu gibi, Karaman devri türbelerinde de, asıl cesedin, bulunduğu hatire yahut mumyalık adı verilen bir mezar mahzeni vardır. Bu mahzene, türbe dışına açılan merdivenli bir dehlizden girilir. Çoğu zaman cesedin mumyalanarak konulduğu bu dehlizlerin üzeri ayrı bir kubbe ile örülür. İkinci katında da ölüye ait sanduka bulunur. Alâeddin Ali bey'in Türbesinde sanduka tamamen kaybolduğu gibi, buradan dehlize büyük delikler açılmış, dehlize giren köpekler de Alâeddin Ali Beyin mumyalı olduğunu tahmin ettiğimiz cesedini kemirmişlerdir. Şimdi bir yağın kemik, insanlığa lânetle bakan bir kafatası, meydana.. Alâeddin Ali beyin, bu hürriyet şehidinin kemikleri ve kafatası...

Karaman bunları görmez mi, görür elbet. Bir hayır sahibi yok mu ki bu türbeyi onarıversin?. Otuz tane milyon varmış bu şehirde. Neden bu ağlayan anıtın iniltilerine kulak asan yok? Hani geçmişe, ecdada hürmet duyusunu. Burada vazife alan idare adamları, nasıl olmuş da huzur içinde evlerinde uyumuşlar. Mes'uliyetini zeyne alan Vakıf teşkilâtının yolu buralara uğramaz mı hiç?...

Bir eser ağlıyor, can çekiyor. Bugün yarın göçecek, bir tarih yaprağı daha kopacak. Türkçü, milliyetçi bir Karaman beyinin kemikleri bizim için beddua edecek.

Gören göz, duyan vicdanlara sesleniriz. Tanrı aşkına, tarihimiz, geçmişimiz hürmetine... Ne olur, yetisiniz. şerefimizi, haysiyetimizi ayaklar altında çiğnenmekten kurtaralım. Millet olarak, millî mefahirimizi koruyalım. Yarına daha açık alınla çıkmaya mecburuz.

KIRKSEKİZİNCİ SAYFA

Kaynak: Önder, Mehmet, 'Ağlayan Anıt', **Türk Yurdu**, S.290, Kasım 1960, s:48

Yazısı, Mayıs 1962

Sosyal Ahlâkın Esası İnançtır

Dr. Lütfi Doğan

Inanç ruhta ve kalpte yapıcı bir kuvvettir. Sahibini ileriye inandığı esasların tahakkukuna sevkeder. Ne olursa olsun, kaybı ne derece büyük bulunursa bulunsun, yolunda, hareketine engel olacak her şeyi yener. Gayesine erinceye kadar, bütün benliğine hâkim olan iman görüştür. İnanç, dinî düşüncenin esası ve sosyal ıslahın temelidir.

Dini yönden inanç(akide) imanin esasıdır; hatta ta kendisidir. Yalnız diliyle inandığını söyleyen, kalbiyle söyledigine bağlanmayan mü'min değildir. İman kalb ile tasdik, dil ile ikrardır. Yalnız iman gösterisi yapanlar, özlüklerini ona vermeyenler din dili ile, munafiktırlar. Kur'anı Kerim böyle kimse-lerin durumunu şöyle açıklıyor.

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'a ve Ahiret gününe inandık derler. Halbuki onlar inanmış değillerdir. Allah ve iman edenler ile alay etmek istiyorlar. Böyle yapmakla kendi öz nefislerini aldatmışlardır, fakat bilmiyorlar" (1).

Hız Peygamber'e kavmi, karşı durup yolundan alıkoymaya çalıştılar ve amcası Ebûtalibe "Kardeşinin oğlu mal isterse, dile- diği kadar verelim, makam isterse üzerimi- ze Melik eyliyalım" dedikleri zaman şu meş- hur sözünü haykırtan, sarsılmıyan, şuurun, benliğini, ruhunu kaplayan imanı olmuştur : "Allaha yemin ederim ki amcacığım, güneşi sağıma, ayı soluma koysalar, bu işi terke zorlasalar, yok olacağımı söyleseler, asla bu davayı bırakmam" Onun bu gürleyen sesi, saldırganların dillerini tutmuş onları şaşırt- mıştı. Hz. Resul (s.a.) bu sözünü ne zaman söylemişti. Annesiz, babasız, hatta dünyada hiç bir hamisi kalmadığı zaman. Düşünürler için Hz. Peygamberin gidişatında, hayatında ibretler ve dersler vardır. Umudunu ve bü- tün dünyevi desteğini kaybeden mü'min, Hz. Resulün hayatını ve yukarıda sözünü ettiği- mix cümlesini ve Efendimizin o zamanki ruhl halini aklına getirince, kederinin ve hüznünün sevince ve neşeye çevrileceği mu- haktır.

Hız Resulu, böyle tehlikeli bir meyda- na fütursuz, gözünü kırpmadan sevkeden sey, vahiy ile nurlanan İmaniydi. İman sahi- bi kimse, imanının karşılığını hiç bir şey- le değişmez, bir mal karşılığı satmaz; bü- tün özünü kaplayan şuurunu, her hangi bir

düşünce ile değişmez. Onun en kıymetli şeyi inancı, inandığı mukaddes şeyleri ve manevi değerleridir. İnsanı insan yapan bu değer- leri, ahlâki faziletleri imanlı mâna insanı, hiç bir şeye değişmez.

Hız Peygamber (s.a.) Mekke'de 13 yıl akideyi yerleştirmek için çalıştı, daima hak- kı söyleyerek her tehlikeye göğüs gerd, her türlü hakarete razı oldu. Onun, o âlemlerin rahmeti peygamberlerin sonu Muhammed Mustafa (s.a.) her hareketi yüklediği vazife- nin kudsiyetine yakıştırdı. Kendisine saldı- ranlara karşı da en güzel şekilde mücadele etti. Çünkü Cenabı Hak : "Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et" (2), buyuruyordu. Onun bu hikmetle ve güzel öğütlerle bezeli yolu, Hız Peygamberin yolu oldu. Onun için Hız Peygamber imana davet ederken, kesinlik yolunu seçti, zor kullan- madı. Yer ve göğe, etrafına baktırarak, bun- ları yaratana düşündürerek, âlemlerin Rabbi Yüce Allaha içlerinden şuurla bağlı (3).

İmanı müteakip, ameli emirler geldi. Hicretten bir sene önce namaz, hicretten iki yıl sonra da oruc ve altıncı yılında zakât farz kılınmış, böylece İslâm, iman ve ameli ile tamam olmuştur. Bunu açıklayan âyette şöyle buyrulur : "Bugün Dininizi kemale er- dirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmı seçtim" (4).

İman ruhlara ve kalplere yerleşince, özünü ve benliğini kaplayınca, huşu içinde titreyen, Allah adile vecd içinde neşe sevinç ve hoşnutluğa dalan mümine ilâhi emirleri ve teklifleri yapmak kolay olur. Hatta onla- ra bunlar birer teklif olmaktan çıkar, bir vicdan huzuru ve şükran borcu olur. Böyle olmayanlara ilâhi vazifeleri yapmak ağır ge- lir. Bunun için Yüce Allah : "Huşu duyan- lardan başkasına namaz elbette ağır gelir." (5) buyuruyor.

İman ruha yerleşince, mücerred fikir olarak kalmaz, ameli alana geçer, inandığına göre yaşayı yaşayı ve amel, onun imanının bir ifadesi olur. İnandığından başka şekil- de yaşayamaz. Elleri, ayakları daima onu ikiye sürükler. Hatta ameli, gayri şurî ola- rak, imanından çıkmaya başlar : Eli ikiye uzanır, gözü ikiye bakar, kulağı iyiye du- yar, dili iyi kelimeleri, güzel cümleleri söy- ler... Gösteriş, yapmacık yoktur böyle bir inananda. Şartlar ne olursa olsun, imanı onu

ahlâk ve fazilet çemberinden dışarıya çıkart- maz. Fena ve çirkin bir şeye yaklaşırsa, ima- nının sesi, içinden onu şerden alıkoymaz. Hız Peygamberin şu hadisi bu mânâyı açıklamak- tadır : "Zani zina ederken hırsız da çalarken mümin değildir" (6). Yani fazilet ve ahlâka bağlanmış müminin kötü bir fiilin çıkma- sı düşünülemez, azgınlık ve taşkınlık görül- mez. Bir kul, tek eşsiz, bilici, görücü, Yü- celer Yücesi Allaha inandıktan sonra amel- ler, atılmış olur mu havaya? Mümin kötü bir yere yaklaşırsa, daima uyanık duran iç âlemi onu uyandırır ve onunla amelleri aza- larını nurlandırır. Derhal uzaklaşır ordan, yaklaştığı şer ona esir olur, zararsız hale gelir.

Bu yönden sosyal ahlâkın temelini inançta görüyoruz. Zira ahlâki şartlara ikli- me, örf ve adetlere göre gelişen veya gerile- yen, özet olarak esen yele göre değişen bir alana oturtmayı çok zararlı buluyoruz. Ah- lâk kuralları sabit olmalıdır.

Dürüst ve doğru ahlâk sahibi bütün du- rum ve şartta, her çeşit insanla münasebe- tinde, imanını menfaatin, ihtiyacın ve zaru- retin üstünde görür. Hiç bir maddi men- faat ve makam, onun ahlâk ve karakterine tesir etmez. Bir gün, iyiliğinden ve fazile- tinden bahsettiğim bir adam hakkında, yaş- lı bir zat, synen bana şu sözleri söylemişti : "Bırak öyle şeyi, benim annem ve babam kesemdir." Her türlü manevi değerleri, ah- lâk ve fazileti kesesine değişen insanların ahlâk telâkkileri ne kadar büyük kayıptır.

Ahlâk seferberliğimizde imanımıza bağ- lı olan amellerin nuru yolumuzu aydınlata- caktır. İşte daima inancının nurunda yürü- yen, ona göre yaşayan, ondan ayrılmayan ör- nek bir şahsiyet : Hız Peygamber. Bunun için yüce Allah buyuruyor : "Muhakkak ki Resulluhta (Hız Peygamber) size güzel bir örnek vardır" 7.

(1) Bakara : 9.

(2) Nahil : 125.

(3) Bu şekilde düşünce yoluyla imana davet eden Kur'an-ı Kerim âyeti çoktur. Ör- nek olarak şu âyetlere bakınız : Bakara 164, Ali İmran : 190, Fussilet : 37, Re'd : 3-4, Rum : 20, Rum : 21, Tarik : 5-7, Nur : 45, Nahil 9-18,....

(4) Maide : 3.

(5) Bakara : 5.

(6) Buhari, Müslim, Nesei.

(7) Ahzab : 21.

Üniversiteler ve araştırma Enstitüleriyle çeşitli Devlet Dairelerinin iş birliği yapmasını teşvik edeceğiz. Ve tatbikî araştırmaların genişlemesi yoluyla İlim adamlarımızın memleket gerçeklerine daha yakından eğilmelerini temine çalışacağız.

Millî kültürümüzün gelişmesinde güzel sanatların, müzik, resim, heykeltıraşlık, bale, tiyatro ve operanın önemini müdrik olarak, bu alanlara daha çok ilgi göstereceğiz. Bu maksatla yurdun her yerinde sergiler, kurslar açılmasını, konser ve temsil verilmelerini, bu dallarda eğitim veren kurulların desteklenerek adetlerinin çoğaltılmasına çalışacağız. Bölge tiyatrolarının faaliyete geçmesi için gereken tedbirleri süratle alacağız.

Eski eserler ve müzelerin geliştirilmesi, kütüphanelerin takviye edilmesi, özellikle Millî kütüphanemizin ihtiyaçlarının süratle karşılanması için gerekli kaynakları sağlayacağız.

Batı kültürünün ve doğu âleminin seçme klâsikleriyle Türk klâsiklerini, yeniden tanzim edilecek bir program çerçevesinde, süratle yayınlıyacağız.

VİCDAN VE DİN HÜRRİYETİ :

Adalet Partisi; vicdan ve din hürriyetini bütün vatandaşlarımızın tabîî ve kutsal hakları olarak görür; bu hakların da diğer tabîî haklar gibi anayasamızın teminatı altında bulunduğuna inanır. Din hürriyeti ile sıkı sıkıya bağlı olarak ibadet serbestliğinin de vatandaşın en tabîî hakları arasında yer aldığı kanaatindeadır.

Anayasamızın lâiklik prensibini; vatandaşın dinî ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve ibadet hürriyetini, din eğitimi kısıtlayan bir çerçeve içerisinde mütalâa etmek mümkün değildir. Bütün medenî memleketlerde olduğu gibi, iktisadî ve kültürel alanda süratli mesafe alan memleketimizde de, manevî inanç ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitime önem vereceğiz. Modern hayatın icaplarına uygun, kültür seviyesi yüksek vatandaş kütlelerini tatmin edecek, iyi eğitim görmüş din adamlarının yetişmesine gayret edeceğiz. Gördükleri hizmetin önemi ve yetiştirilmeleri için katlanılmış fedakârlıklarla mütenasip olarak, hayat şartlarını islâh edecek tedbirler alacağız.

Kaynak: Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Doğu Matbaacılık, Ankara,

1965, s:10

YÖN HAFTALIK GAZETE

BAKİŞ

GERİCİLİK - İLERİCİLİK

Bir kaç yıl öncemize kadar, ilericiyi ya da gericiyi tanımak çok kolaydı: Kompradorlar dahil, sıradan işçiler ve «Avrupalı» yasa dışı işleri için ilerici sayılmaktaydı. Bu gardrop ilericiliğine, nedenlerini pek anlamadan bir cins içgüdü ile karşı çıkıyorlar ise gerici etiketine layık görülmekteydiler.

Sosyalist düşüncenin getirdiği aydınlıkla, bu sahte ilericilik - gericilik anlayış, temelden sararmaya başlamıştır. Batı burjuvazisinin köle bir kopyası olan ve onlarla ortaklaşa Türk milletini sömüren kompradorların çok «Batılı» görünüşlerine rağmen, gericinin ta kendisi oldukları anlaşılmıştır. Türkiye'ye uygarlık ve ilerleme yolunu açması hayal edilmiş «büyük dost» Amerikanın, ülkelerinde kompradorlarla elele namlı müthiş bir ilericilik kalesi teşkil ettiği görülmüştür. Din istismarcılığının perde arkasındaki kapitalist planlayıcıları tanımıştır. CHP'de bir kaç yıl öncemize kadar zerrece farkına varılmıyan bir «Gölbaş» ilericiliği ile bir «E-civit» ilericiliği arasındaki uçurum, kesinlikle ortaya çıkmıştır.

Sosyalist düşüncenin son yıllarda Türk toplumuna yaptığı en büyük hizmetlerden biri, saumz ki, sahte bir ilericilik - gericilik anlayışını yıkarak, ilericiliği ve gericiliği gerçek ölçülerine getirmiş ve bu ölçülere göre safların belli olmaya başlamasını sağlamıştır.

Bu gerçek ilericilik ölçüsü, kendisine milliyetçi ve mukaddesatçı diyen çevrelerde de dalgalanmalar yaratmaktadır. Bu çevrelerde, CIA ile işbirliği yapan mukaddesatçı ve milliyetçi tüccarları ile söyledikleri ve dışındakilerine gerçek inanarak arasında bir mesafe doğmaya başlamıştır. Düne kadar kendilerini ilkö arkadaşları sayan bir Tevelolu ile bir Evliyaoglu'nun yolları ayrılmıştır. Bir Özarda, bir Evliyaoglu, bir Serdengeçti, ancak Amerikalıların ve kompradorların çıkarlarına uygun düştüğü ölçüde milliyetçi ve mukaddesatçı olanların karşısında açığa düşmüşlerdir. Hem milliyetçi olacaksınız, hem de «Yavaş» Amerikan petrol şirketleri diye «İçki tutacaksınız. Hem Müslüman olacaksınız hem de kapitalist sömürme ve kapitalizmin, değer sisteminin zıddına karşı tahribatçı tavırları kalmayacak. Bu kadar büyük ve açık bir tersliğin, milliyetçi ve mukaddesatçı çevrelerde, bir uyanış ve arıyışa yol açması mümkündür. Mükem bir Gökhan Evliyaoglu, neticede kompradorlara ve efendilerine ulaşık etmekten başka sonuç vermemiş Mc Carthy'ci kısır bir milliyetçilik anlayışının, terk edilerek, milliyetçiliğin ekonomik temellere oturtulması yolunda kampanya yapmaktadır. Evliyaoglu şöyle diyor: «Günün iktisadi toplum sal, sosyolojik terimleriyle düşünmeye ve hareket etmeye mecburuz, bütün aydınların her gün her saat millî gelir, millî kalkınma, kalkınma hızı, plan, istatistik, vergilendirme, üretim, tüketim, sömürgecilik, bağımsızlık, petrol, maden, tarım, endüstri, reform v.s. gibi söz, cümle ve kavramlarla konuştugu bir çağda, böyle bir dünyada ve gelişmenin bir yurttaki sadece kutsal, tarihsel ve moral terimlerle düşünmek veya siyasal kamlarında tartışmaya gelip kavraya girişmekle

bü kaynaklar üzerinde hiç bir kimse için keyfi ve mutlak bir hak sahibi olamayacağı sonucu çıkmaktadır. Hattâ olunan haklar, daha önce de söyledim gibi, camiaya vesile olan kullanımları -ve sağlanan istifadeye mukabil mahsul üzerinden devlete vergisi verilen- intifa ve tasarruf haklarıdır. Arazisi ihmal edenin, ölü brakanın bu tasarruf hakkı düşer. Hattâ (İslâm ve Malikîyet) yazarının fikrine göre, fetholunmuş arazide, sonradan ihya olunmuş topraklar hariç, hukuki tasarrufta bulunma hakkı da olmayacaktır. Arazisi ekis biçen, ondan yararlanan kimse, bir kiracı gibi, devlete verdiği vergi karşılığında, ondan yararlanacaktır...

Resul-i Ekrem'in (S.A.) getirdiği İslâmın hükümlerine bir göz gezdirdikten sonra, acaba tahcir edilmiş arazide veya tahcir edilip de ihya edilmeden bırakılmış arazide, Devlet'in de izni olmaksızın, mülk bir mülkiyet hakkı iddia edenlere, hattâ bununla da yetinmeyip kendilerine hükümler ve derebeylik hakkı da rehmedenlere, mülk bab olan, bütün insanların istifadesine açık olan şeylerden başkalarına yararlanmasına engel olanlara başkalarının ihya ettiği arazinin mahsulünü gaspedenlere, Devlet Reisi imiş gibi vergi alan zorbalara manevi nüfuz tacirlerine ve onların durumuna mesur göstermek için, zorbalığın (mülkiyet hakkı) olduğunu ileri sürüp, (mülkiyet hakkı) kut-saldırı diye iri iri konuşan (giydirmiş odunları) Müslüman diyebilir miyiz?

Sayın Hatemi'nin sorusu bir başka biçimde de ortaya atılabilir: «Mülkiyet hakkı mukaddesatçı» diyen, Avrupalı yaşayışlı yabancı şirket komisyoncusu komprador mu ileridir, yoksa «mülkiyet hakkı» toplumun altını diken ve kompradorlar ile efendilerinin kargısına

dikilen sakallı ve sarıklı din adamı mı? Aynı şekilde, Amerika'nın Türkiye'deki ekonomik ve politik egemenliğinin avukatlığını yapan Nurculuk düşüncesi çok Avrupalı Aydın Yalçın mı ileridir, yoksa mütegalibelere, kompradorlara ve efendilerine karşı çıkan kravatlı Nuru Serdengeçti mi?

Atatürk'ün Millî Kurtuluş Savaşı günlerinde, ilericilik ve gericilik, gerçek yönüne oturmuştu. O zamanlar işçi kompradorları ve Amerikan mandacıları Avrupalı yaşantılarına rağmen, asla ilerici sayılmıyordu. Ama Kurtuluş Savaşına katılan ve emperyalizme karşı «İhtilâkî Beyanname»ni yayınlayan bir kum hoca ve esraf, ilerici safında bulunuyordu. Bugün de ikinci bir kurtuluş savaşı içinde bulunan Türkiye'de ilericiliğin ve gericiliğin ölçüsü, tıpkı 1919 yıllarındaki gibi, emperyalizmden yana olmak ya da emperyalizme karşı çıkmaktır. Gericiliğin ölçüsü, dindarlık, kravatlılık değildir. Temel ölçü, bilecek ya da bilmiyerek yapılan emperyalizm usaklığıdır. Bu sebeptendir ki, bidden çok fark düşüncesi ve inançta sahip çevrelerdeki milliyetçi uyanış belirtilerini sevinçle karşıyoruz. Bu sebeptendir ki, emperyalizmden yana gardrop ilericileri endişelidirler ve bir kültür sömürgeçliği teşebbüsüne karşı T.T.P. temsilcisiyle milliyetçi bir A.P. milletvekilinin aynı yönde oy kullanmasını «çelir birleşti» diye çürütmeye kalkışmaktadırlar.

Bu gardrop, ilericilerine hatırlatalım ki, uçlar, hiç bir zaman birleşmezler, ama vatan satıcılarına karşı, çok fark inançları ve felsefî görüşlere sahip namuslu kişiler, inançlarında fedakârlık etmesek, vatanı kurtarmak için, Millî Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi birleşebilirler ve bu birleşme, ergeç olacaktır.

Doğan Avcıoğlu

YÖN, 5 AĞUSTOS 1966

SAYFA: 3

Kaynak: Avcıoğlu, Doğan, "Gerici-İlericilik", Yön, Y. 5, S.175, 5

Ağustos 1966, s:3

Din Üzerine Düşünceler (2)

Yazan : Ali Rıza ÖNDER

Çağımızda görülen dinle ilgili uyumsuzluklar, zaman zaman, din-yönetim çatışması haline gelmektedir. Yerine göre adı ve biçimi değişen bu anlaşmazlıklar, tarih boyunca süregelen inanç ve bilim, din ve akıl tartışmalarını canlandırmaktadır. Bu da toplumdaki huzursuzlukları artırmakta, ulusal ülkünün yönü ve niteliği konusunda kuşkular uyandırmaktadır. Toplum varlığını kökünden sarsıcı bir nitelik taşıyan böyle ciddi bir konu üzerinde enine boyuna ve derinlemesine incelemelerde bulunmak, duruma çıkar yol arayan her düşünce adamı için kaçınılmaz bir görev olsa gerektir.

Biz, bu alandaki görüşlerimizi kendi gücümüz ve çapımız içinde yerine getirmek isterken önce ayrıntılara inceciz, sonra konuyu derleyip toparlayarak bir yargıya varmaya çalışacağız.

Din, en geniş anlamı ile, «Tanrı'ya bağlılık»tır. Bu kısa tanım içerisindeki «Tanrı» ve «bağlılık» kavramları üzerinde düşününce görüyoruz ki, Tanrı, kişiğünün etki alanı dışına taşan, bütün evreni kapsayan sınırsız bir varlıktır. Bu, hem zaman, hem de uzay yönünden bir sınırsızlıktır. Bu sınırsız varlıkta sonsuz güçler ve yetenekler saklıdır. Bu varlık, yaratıcı kaynak olma yönünden doğuşumuzun nedenidir. Koruyucu, egemen ve tüzegen (âdil) güç olma bakımından yaşayışımızın güvence-sidir. Onun varlığına inanan kişiler dara geldiklerinde gücüne ve yüceliğine dayanmaktan, egemenliğine ve tüzegenliğine sığınmaktan başka çıkar yol bulamazlar. Bu inanç ve güvençledir ki «Tanrı'ya bağlılık» anlamına gelen din gerçeği oluşmuştur.

İnsanlar, kendilerinden üstün, kendilerinden güçlü, kendilerinden etkin, yapıcı ve yaratıcı varlıklara karşı her zaman gerekseme duymuşlardır. Daha doğrusu, doğustaki eksikliklerini, doğal sınırları aşmakla kapatmayı başarmışlardır. Onlar, bu üstün varlığa, olağanüstü bir değer vermişlerdir. Bu değerden de kutsallık kavramı çıkmıştır. Kutsal tanı-nan varlıklar karşısında yalın bir inanç, saltık bir bağlanış içindedir-

ler. Ona tapınmak, uğrunda canı vermeye hazır olmak, bu bağlanışın sonuçları ve ayrıntılarıdır.

Geçmişteki insanların dinlerinde de hep bu «kutsallık» özünü buluyoruz. Kişioğlu çevresinde gördüğü ve üstün gücüne inandığı her varlığı kutsal olarak benimsemiş ve ona yapışmıştır. Niteliğine akıl erdiremediği her şeye, sırlarını çözemediği her olaya Tanrı gözüyle bakmıştır. Akar-olaya Tanrı gözüyle bakmışlardır. Ateşin ve güneşin kutsal tanınması bu yüzdendir. Türeyişin ve üreyişin gözle görünür araçları olan cinsel organlara ayrı değer verilmesi de bu eğilimin sonucudur. Atalara ve yuvanın özü olan «ocak»a tapılması dahi böyle olmuştur. Gelişmiş dinlerdeki kutsallıklık kavramı Tanrı üzerinde toplanmış olmakla birlikte, doğal ve ilkel dinlerden kalan alışkanlıklar, tümüyle sona ermiş değildir. Yine insanlar, bir kerteye dek, ana ve babasını, atalarını, kutsal bir saygı ile anarlar. Erlerin, erenlerin anılarına, iyilerin ve uluların sinlerine ayrı bir değer verirler. Su gözelerine, dağlara, ulu ağaçlara, yüce kayalara, bitkel topraklara önem vermekteki tutumları da bu görüşün tanıklarıdır.

Devlet kuran, yurt kurtaran kahramanlara, ülkeyi temsil eden, toplumu yöneten büyüklere, ulus varlığının dokunulmaz simgesi bayrağa, belli ölçülerde kutsallık tanımamız da kaçınılmaz ve vazgeçilmez davranışlarımızdandır. Ulusal marşı ayakta dinlememiz, tarihsel kişileri saygı duruşlarıyla anmamız da kutsallık kavramı üzerindeki egenimlerimizin (tasarruflarımızın) görünümeleri arasında yer alır.

Görülüyor ki, din duygusunun psiko-sosyal kaynağı, bir yandan geçmişe, geleneklere ve çevreye, bir yandan da günlük ve kişisel yaşantımızın isterlerine dayanıyor. Bu isterler bizi, hem günümüzde, hem de geleceğimizde, güvenceli ve sağlam dayanaklardan hız almamıza yarayan üstün güçlere bağlamaktadır. Sonunda da hepsinin üstünde bulunan kutsal kavrama (Tanrı inancına) ulaş-tırmaktadır. Böylece kişi, yapışacak

Kaynak: Önder, Ali Rıza, "Din Üzerine Düşünceler 2", Yeni Adam, S.815,

Temmuz 1969, s:4

MİLLÎ EĞİTİM, KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKAMIZ :

İleri, mamur ve müreffeh bir Türkiye’de birlik ve beraberlik şuuru içinde kenetlenmiş, geçmişi ile övünen, hali ile mesut geleceğine ümitle bakan bir millet olarak yaşamamız için millî varlığımızın teminatını teşkil eden genç nesillerin, Cumhuriyete, demokrasiye, Atatürk devrimlerine bağlı, kafaları müsbet ilmin aydınlığı; kalpleri millî ve manevî değerlerin kutsallığı ile dolu olarak yetişmeleri şarttır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmamızda hızlı ve dengeli bir gelişmeyi sağlayabilmek için, gerekli sayı ve nitelikte insan yetiştirilmesini zorunlu saymaktayız. Eğitim sistemlerimiz ve öğretim programlarımız teknolojik yenilikleri öğrenme ve kullanma seviyesine götürülerek millî kalkınmamıza hız katacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

Gençlerimizi çeşitli bahanelerle delâlet yoluna çekip birbirleriyle vuruşturmak kanun ve nizamları çiğnetmek toplumda saygı ve sevgi fikrini azaltmak millî benlik ve karakterleri yok ederek onları karanlık emellerin aleti yaparak millî beraberliği bozmak yönündeki zararlı cereyanlar karşısında eğitimin taşıdığı önem, çok büyük ağırlık kazanmıştır.

Türk vatandaşını her yaşta ve her meslekte okul içi ve okul dışı devamlı bir eğitim ve öğretimden faydalandırmak, bilgi ile mücehhez kılarak vazife ve mesuliyet hissinin güçlenmesine yardımcı olmak, çalışmaların temelini teşkil edecektir.

Mahrumiyet bölgelerine öncelik verilerek, dengeli bir şekilde yurt dışında fırsat ve imkân eşitliği gerçekleştirilecektir.

Kabiliyetli çocuklarımızı, özellikle köylü, işçi dar gelirli vatandaşlarımızın yavrularını parasız yatılı ve burslu okutmak suretiye, ilkokudan üniversiteye kadar öğretim kurumlarının kapıları açık tutulacaktır.

Gençlerimizin her gün biraz daha elverişli okuma, barınma, beslenme, dinlenme boş zamanlarını değerlendirme ve tedavi olma şartları artan bir hızla geliştirilecektir.

Türk gençliğinin Atatürk ilkelerine bağlı, Türk Devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün, Cumhuriyet ve demokrasi düzenin insan haysiyetine yaraşır en mükemmel bir rejim olduğunda inançlı, akılcı, yapıcı, memleket sever, milliyetçi bir gençlik olarak yetişmesi ve Türkiye'mizin sorunlarının sokakta değil, demokratik düzen ve Anayasamız çerçevesinde çözümlenebileceği bilincine erişmesi için bütün gençlik meselelerine özel bir dikkat ve ihtimam gösterilerek çözüm yolları bulmağa devam edilecektir. Gençlerimizin ancak bu ortamda, demokratik düzen içinde kendi eylem ve değerlerini yaratabilecek ve kabul ettirebileceklerine inanıyoruz.

Millî kültürümüz, çağdaş medeniyetin ileri kültür çabaları da izlenerek hamlecı ve yaratıcı bir güçte geliştirilecektir.

Tarih ve kültür hazinelerimizin değerlendirilmesi, yaşayan nesillere tanıtılması için gerekli çaba sarfedecektir.

Millî kültürümüzü bütün özellik ve zenginlikleri ile genç nesillere tanıtırıp benimsetmek, onlarda geleneklerimize uygun olarak, aile kutsiyetine saygı ve topluma bağlılık duygusunu kuvvetlendirme dünya fikir ve sanat eserlerini Türkçe'ye kazandırmak ve dilimizi ilmî ve tabii olmayan müdahalelerle bozulmasına, dilin nesiller üzerindeki birleştiricilik vasfını kaybetmesine imkân vermemek için gereken bütüncü bir sür'atle alınacaktır.

Türk dilinin, birlik ve istikrar için de kendi kaidelerine uygun, ilmi ve tabii yollarla gelişmesi ve zenginleşmesi bir araştırma konusu yapılacaktır.

52

Kaynak: Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969, Adalet Partisi Genel

Merkez Yayınları, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1969, No: 38, s:50-52

ÖZET

Muhafazakâr düşüncenin Türk siyasal hayatındaki etkisi, Demokrat Parti'nin kurulması ile belirginleşmişti. DP kurulduğu 1946 yılı ile birlikte, siyasi programında muhafazakâr düşüncüyü etkili bir şekilde kullandı. DP'nin kapatılmasının ardından kurulan Adalet Partisi de hem parti programlarında hem de siyasal kararlarında muhafazakâr değerleri ve siyasi temaları kullandı.

Tezin odaklandığı 1950-1969 tarihleri arasında ön plana çıkan muhafazakâr düşünürlerden Nurettin Topçu, M. Şekip Tunç, Ziya Gökalp ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu başta olmak üzere, partinin liderleri ile ileri gelenlerinin; muhafazakâr değerleri dikkate alan faziletli bir gençliğin yetiştirilmesi, ananelerin ve dinin toplumda etkili bir şekilde yaşatılabilmesi hususlarındaki görüşleri tez çalışmasında yer buldu.

Kronolojik sıranın takip edildiği tezde, birinci bölüm DP'ye ikinci bölüm ise AP'ye ayrılarak parti programları başta olmak üzere muhafazakâr düşüncenin önem atfettiği gelenek, din, ahlak ve antikomünizmin partilerce nasıl işlendiği üzerinde – dönem içi eleştirilere de yer verilerek— duruldu.

Anahtar Kelimeler: *Muhafazakârlık, Gelenek, Din, Ahlak, Antikomünizm, Demokrat Parti, Adalet Partisi*

ABSTRACT

The influence of the conservative thinker on Turkish political life became evident with the establishment of the Democratic Party. With the establishment of DP in 1946, he effectively used conservative thinking in his political program. The Justice Party, established after the DP's closure, also used conservative values and political themes in both its party programs and its political decisions.

Conservative thinkers from 1950-1969, Nurettin Topçu, M. Şekip Tunç, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, with the leaders and elders of the parties request that training a virtuous young, living the traditions and religion effectively in the society.

In the thesis that chronological order was followed, the first section was divided into the DP and the second part was separated from the AP and focused on how the traditions, religion, morality and anticommunism which the conservative thinker attaches importance, especially the party programs, to the parties.

Keywords: *Conservatism, Tradition, Religion, Morality, Anticommunism, Democratic Party, Justice Party*